

Irodalmi Jelen

XXV. évfolyam, 286. szám

2025. AUGUSZTUS

Irodalmi Jelen

Szerkesztőség és kiadó:

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5.,

310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,

tel.: +40-257-280-751, +40-257-280-596 (fax),

<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az **Occident Média Kft.**

Főszerkesztő: **Böszörményi Zoltán**

Főszerkesztő-helyettes: **Bege Magdolna**

Munkatársak: **Varga Melinda** (vers, interjú), **Bene Zoltán** (próza),

Laik Eszter (helyszíni tudósítások, műfordítás, esszé),

dr. Hegyi Pál (tudomány, esszé), **Juhász Kristóf** (kritika),

Csorniy Dávid, **Szalai Klaudia** (fotó, film)

Olvasószerkesztő: **Hudy Árpád**

Lektor: **Jámbor Gyula**

Örökös munkatársak: **Faludy György, Makkai Ádám,**
Méhes György, Szócs Géza

Rendszergazda: **Csipkár Nándor**

A borítón: **KESZTHELYI GYÖRGY** grafikája

Böszörményi Zoltán

Heidegger apokrif levele Hannah Arendtnek Párizsba

*szeretlek
szeretlek
szeretlek
bár gyanítom
ha nem is oly régen ez sokat jelentett számodra
mégis most fenntartással hűvösen fogadod
annyi mindennel megmételtyezték a lelked
nem is tudod melyik hírhozónak van igaza
nos itt vannak a tények
tíz hónap elteltével lemondtam rektori állásomról
nem voltam hajlandó a könyvtári anyagot
kiselejtezni úgy ahogyan azt kérték tőlem
a zsidóellenes plakátokat sem engedtem kitenni
behívtak megfenyegettek alpári hangon
beszéltek velem követelőztek
de nem hunyászkodtam meg
egy filozófus ha valamire is becsüli magát
mint ember
az semmiféle erőszaknak nem enged
még akkor sem ha ettől függ az élete
igen
volt néhány félreérthetetlen nyilatkozatom
a hitleri ideológiáról amelyet ma sem értek
hogyan szaladt ki a számon
de annak faji elméletével
soha de soha nem értettem egyet
sem akkor sem később
és ezeket nem azért írom hogy minden rágalomtól
megvédjem magam*

*hanem azért mert ez az igazság
mert a tiszta igazság nyelvén szólok most hozzád
bár igencsak óvakodom attól
hogy ártatlannak tűnjek a szemedben
csakis azért hogy visszafogadj a lelkedbe
visszafogadj az elmédbe
hogy visszafogadj testedbe úgy mint azelőtt
erre Isten és ember a tanúm
jól tudod a szerelemnek nincs nemzetisége
fajgyűlölete nem diszkriminál nem foglal állást
nincsen előítélete
a szerelem két ember belső magánügye
amiben a jó vagy rossz világnak
nincs mit keresnie*

*szeretlek
szeretlek
szeretlek
és még mindig szomjazom a csókodat*

Laczkó Mária

Szerelem

Hétfő

- Fáradjon be.
- Ki vagyok borulva. A feleségem...
- Igen?
- Mindig azt mondja...
- Igen?
- Teljesen kiborít... Ki vagyok borulva...
- Igen? (Hány hete hallgatom már ezt?)

– Fáradjon be.
– Rosszul vagyok. Mindig rosszul vagyok. Tegnap kivert a víz, és félttem. Egész nap dobogott a szívem... (Még szép, hogy dobozott.) Igen?

- Fáradjon be.
- Kész vagyok. Egy jó főnök... (Hol vagy te attól?) Igen?

Dél van. Hál' Istennek.

Robi bekopog:

– Ebéd?

Indulunk. A Jumbóba, mint mindig. Az étterem emblémája egy elefántfej a bejáratí ajtó fölött.

A desszertnél Robi köhécselni kezd, aztán kinyögi:

– Hadd kérdezzek valamit.

Tudom, mit szeretne, és sietve közbevárok:

– Várj, előbb én... Már akartam szólni... Van valakim.

Robi rám néz.

Mindig az olyan nagydarab, szakállas fickókhoz vonzódtam, mint ő. Szegedről egy éve, a válása után jött Pestre. Az a fajta

pszichiáter, akit még éjszaka is felhívhatnak a páciensei. Szellemes, kedves pofa, jó kolléga. Ha nem lenne Norbert...

A „magánklinika”, ahol mindketten alkalmazottak vagyunk, a Szent István park közelében, egy elegáns irodaházban folytatja üdvös tevékenységét. Öt pici szobában rendelünk, és még recepciószunk is van. Csak az engedheti meg magának, hogy hozzánk járjon, akinek van mit aprítania a tejbe. A legtöbbjük elkényeztetett, rinyáló hisztérika, de akad köztük néhány igazi beteg is.

- Mióta tart a románc? – kérdezi Robi.
- Nem is tudom... Fokozatosan alakult ki.
- Mi a foglalkozása?
- Ő is orvos. Traumatológus.
- Szerelmes vagy?
- Azt hiszem, igen.
- És ő?

Érzem, hogy a homlokom ráncba szalad. Nem árulhatom el az igazat.

- Nem tudom.

Robi az arcomat fürkészi:

- Valami nem stimmel, igaz?

Felsóhajtok.

- Tökéletes, mint olyan, nem létezik.

Robi előveszi a pszichiáter-arcát.

- Mi a gond?

Hallgatok.

- Igen? – rutinos noszogatás.

- Nő.

– Uramatyám! – kiáltja Robi diadalmasan. A pszichiáter eltűnt.

Semmi kedvem folytatni ezt a beszélgetést. Az órára nézek:

- Menjünk. Fél kettőre jön a következő páciensem.

Kedd

Csak a reggelek ne lennének.

Olyan érzésem van, mintha a szoba sarkából fekete lángnyelvek közelednének felém, és megpróbálnának elnyelni. Felkelek, és a fürdőszobába menekülök előlük.

Kapkodva öltözködöm. A TV-ben Columbo egy magas, beképzelt, fölényeskedő gyilkost faggat, aki lekezelően bánik vele. Nagy-képű Pofa arcáról lehervad a mosoly, amint a nyomozó után néz. Columbo homlokára csap, visszafordul, kezét esetenül felemeli.

Bocsánat, uram, most jut eszembe...

Abba kell hagynom. Elkésem.

Zuhog az eső. A buszmegálló bódéjába senki sem húzódik be, mert akkor az ott lakó hajléktalan tüstént kéregetni kezd.

Busz.

Rástartolok az egyetlen üres ülőhelyre, és győzők. Könyv.

Vera a vonaton ül. Örül a jól fizető nyári munkának, de a tengerről mindig Hugo jut eszébe. Nem szabad Hugóra gondolnia...

Már le is kell szállnom.

Csak a délelőttök ne lennének.

Rakosgatom a lábam egymás elé.

– Fáradjon be.

– Doktornő, nem akarok élni. Reggelenként nincs lelkierőm kimászni az ágyból... (Azt hiszed, egyedül vagy ezzel?) Igen?

– A gangon mindig magához vonz a mélység. És gyakran, miután kiváltom a gyógyszeremet, szeretném bevenni az összes nyugtatót. (Az nem nyugtató. Antidepresszáns. És nem halnál meg akkor sem, ha megennéd az összes tablettádat.) Van most egy újfajta gyógyszer, esetleg megpróbálhatnánk, ha beleegyezik. Jók a tapasztalatok.

– Igen! Igen! Írja fel, doktornő!

– Rendben, de ez egy erősebb gyógyszer. Csak akkor kapja meg, ha szavát adja, hogy még csak nem is gondol arra, amiről az előbb beszélt.

– Hogy beszédem az összes tablettát?

– Pontosan. (Tudom, hogy nem vennéd be, csak a szád jár. Van, aki megtenné, de te nem. Te aztán nem.)

– Fáradjon be.

– A férjem már ezerszer megfogadta...

– Igen?

– Ha csak meglátom, szúr a szívem, és nem kapok levegőt...

– Igen?

– Tudom, hogy már rég ott kellett volna hagynom, de... nem is tudom... gyenge vagyok...

– Igen? (Naná, hogy gyenge vagy, lekvár vagy, lábtörő vagy, felmosórongy vagy.)

– Fáradjon be.

– Megőrjít az anyám. Vasárnap délelőtt felhívott a barátnőmnél, hogy miért nem aludtam otthon... (Uramisten, hát van olyan nő, aki kibír téged? Van saját lakásod, de negyvenévesen még mindig a szüleiddel élsz, mert anyád mos meg főz rád. Ilyen fos alakot még életemben nem láttam.) Igen?

Szerda

Reggel.

Már megint.

Fekete lángnyelvek.

Columbót fel kell hangosítanom, mert az udvaron üvöltöznek.

Ha nő a gyilkos, Columbo sokkal szeretetteljesebben bánik vele.

Rohannom kell.

Busz.

Biztos valamiféle tanítónőcske, gondolja Philip Lombard, aki Verával szemben ül a vonaton. Egész csinos... Valószínűleg kacér teremtés és talpraesett... Olyasfajta, aki szerelemben, meg harcban is megállja a helyét...

Rakosgatom a lábam egymás elé.

A Főnök a szobájába hívat.

– Beírtam magához két új beteget.

– De hát reggel 8-tól este 6-ig vagyok.

– Hát a szombatok mire valók? He? A két páciens vállalja, hogy bejön szombaton. Kissé megemeljük a fizetését...

– De szükségem van a szombatra... (Norbert soha nincs velem vasárnap. És most elveszik a szombatunkat is?)

– Hát az állására szüksége van-e? He? Könnyen kapok ide pszichiátert Romániából, vagy Szlovákiából, aki bejár szombaton is.

– Fáradjon be.

– A fiam azt hiszi, hogy kijár neki...

– Fáradjon be.

– Tanácstalan vagyok. Azt mondja az Írás...

– Fáradjon be.

– Senkit sem érdekel, hogy én...

– Fáradjon be.

– A szomszédok...

– Vilma néni...

– Wass Albert...

– Az orvosok...

Spirálvonalban zuhanok lefelé. Fölről nézem magam, ahogy egyre kisebb leszek a messzeségben. Norbert, vigyél el innen.

Ebéd Robival. Egyfolytában kérdezősködik.

– Hogy néz ki?

– Magas, bár nálad azért alacsonyabb. Szőke hajú és barna szemű. Egy kicsit emlékeztet a fiatal Robert Redfordra, de nem olyan jóképű. Vékony. Kisportolt. Gyúr, futni jár...

Robi behúzza a pocakját.

- És a felesége? Tud rólad?
- Nem hiszem. De az sem számítana.
- Miért nem?
- Csüng a férjén. Mindent elfogad, csak Norbert maradjon vele.
- Norbertnek hívják a pasidat?
- Igen. És?
- Bocs... Norbert otthagyná a feleségét miattad?
- Nem.
- Biztos vagy benne?
- Igen.
- Hány éves?
- Ki? Norbert?
- Ki más?
- Harmincöt.
- Fiatalabb nálad! Négy évvel!
- Felháborító.

Vacsora után mosogatás, zuhanyozás és várakozás. Felteszem a lábam a kisasztalra. Könyv. Egész nap ez a pillanat éltetett. Meg persze Norbert.

A következő vádakát emeljük önök ellen... Vera Elizabeth Claythorne ölte meg a hétéves Cyril Ogilvie Hamiltont...

Felemelem a tekintetem, és magam elé képzelem Norbertet. Tényleg nem különösebben jóképű, ráadásul az arcát – korához képest – túlságosan sok keserű ránc szabdalja, de mélyen ülő szemében, az orra, az álla vonalában van valami nemesség. Ha pedig néhanapján elmosolyodik, váratlanul megszépül, mint-ha félrehúznának egy sötét felhőfüggönyt, és hirtelen kisütne a nap...

Rögtön itt lesz. Még körülbelül fél óra.

Megszólal a telefon. Ne! Hagyjatok.

Az egyetlen „barátnőm” van a vonalban. Fogalmam sincs, miért tartok ki mellette. Gyerekkorom óta tudom, hogy miről szól a kapcsolatunk. Juli mesél a „szerelmeiről”, én pedig hallgatom.

Juli most is beszél, beszél... A fejem és vállam közé szorítom a telefonkagylót, és manikűrözök. Hiába nem figyelek oda, az egyhangú lamentálás annyira fölbosszant, hogy képtelen vagyok Norbertre gondolni. Valamit ki kell találnom, különben Juli tönkreteszi az esténket. Sűrű, fekete mocsárban süllyedek lefelé. Üvöltöni szeretnék mérgemben. És üvöltök is:

– Halló! Halló!

– Nem hallasz? – kérdezi Juli.

– Halló! Halló! Beszélj hangosabban, semmit sem értek!

– Hallóóó! – visítja Juli.

Megszakítom a vonalat.

Az utolsó pillanatban. Itt van Norbert.

Csütörtök

Lángnyelvek, TV, Columbo, busz.

Senki soha nem fogja gyanítani...

Vagy Hugo mégis gyanította? Azért nézett rá olyan furcsa, révedező tekintettel?... Hugo tudta?

Rakosgatom a lábam egymás elé.

– Doktornő, züm-züm...

– Igen? (Elég. Elég.)

– Züm-züm-züm, züm-züm.

– Valóban? (Elég. Elég. Elég.)

- Zümmzümzümzümzümzümzümzümzümzüm
mzümzümzüm...

(Elég. Elég. Elég.)

– Doktornő?

(Elég. Elég. Elég.)

– Doktornő! Rosszul van? (Elég. Elég...) Bocsánat.

Robi.

Csak piszkálja az ebédet. Mi baja?

Amikor már üres a tányérom, és felállok, Robi rám néz:

– Várjál.

Azzal eltűnik, és egy üveg borral tér vissza.

– Tudod, hogy a fejembe száll – mondom szemrehányóan.

Robi válasz helyett mindkettőnknek tölt. Aztán megkérdezi:

– Mi van ezzel a Norberttel?

Aha.

– Mi lenne?

– Kinél jöttök össze? Nálad?

– Nem mindegy?

– Csak nálad találkozhattok. A pasi nő.

– És akkor mi van?

– Miért nem jön ki a házatokból?

– Mi?

– Reggelenként egyedül lépsz ki a kapun.

– Mi? Honnan veszed... Leskelődsz utánam?

– Nem ez a lényeg.

– Jesszusom! (Miért ilyen szemét velem?) Ha annyira tudni akarod, Norbert már éjszaka el szokott menni!

– Csakhogy éjjel egyetlen férfi sem hagyta el a házatokat! – Robi hangja csupa diadal. – Reggel 6-kor jött ki a kapun az első lakó, egy nő!

Uramisten! Elönt a méreg.

– Elég ebből! Norbert ma ott maradt délig, mert szabadnapos! És mert a felesége elutazott! Te nem vagy normális!

– Te nem vagy normális! Kitaláltál egy Norbertet, hogy engem lerázzál. Nyugodtan megmondhattad volna az igazat!

Felállok. El akarok menni, de megszedülök. Az asztalba kapaszkodom. Robi mellém lép.

– Gyere – mondja. Büntudatosnak látszik. – Karolj belém. Majd később folytatjuk.

– Nem – lihegem, miközben rácsimpaszkodom, és rakosgatom a lábam egymás elé. – Nem beszéljük meg. Nincs veled semmiféle megbeszélhatalom. Ezentúl egyedül ebédelek. Nem kérek a zaklatásodból! Sem abból, hogy leskelődsz utánam!

Este. Nyugalom. Láb az asztalon.

Fölmászott a székre, merev tekintettel, mint az alvajáró... Nyakára illesztette a hurkot.

Hugo ott állt, és figyelte, megteszi-e, amit meg kell tennie.

Vera kirúgta maga alól a széket...

Felnézek a könyvből. A TV-ben a Magnum című sorozat megy, Tom Selleck Hawaiiin. Mindig is vágytam oda. Elképzelem, ahogy Norberttel fekszünk a puha fövényen, miközben a leírhatatlanul zölden és áttetszően csillogó tenger a lábunkat nyaldossa. Az ég színe kék, a leggyönyörűbb kék, amit valaha láttam...

Csengetnek. Ilyenkor? Elég. Elég. Elég.

A kémlelőnyílásban Robi szakállas feje.

– Menj innen! – kiabálom. – Hagyj békén!

– Szükségem van rád.

– Nincs szükségem senkire! Senkire!

– Csak Norbertre, igaz? Láttam őt!

Észreveszem, hogy szemben Bertalan néni kidugja a fejét, és fülel.

Kinyitom az ajtót.

Robi eldübörög mellettem, egyenesen a nappaliba.

Nem tudom, hogyan vágom ki magam ebből. Már nincs erőm a hazugságokhoz.

Robi csak bámul rám. Próbálom kitölteni a csendet:

– Kérsz valamit? Kávét, enni- vagy innivalót?

– Nem. Az előbb ott jártam a húgoméknál, és az unokaöcsém éppen sorozatot nézett a TV-ben. Szerepelt benne egy Norbert nevű traumatológus, aki pontosan úgy nézett ki, ahogy leírtad nekem a te Norbertedet. Magas, vékony, izmos. Szőke hajú, barna szemű...

Robi el.

Az ajtóból még megkérdezi:

– Miért?

Vonogatom a vállam.

Robi vár.

– Mert ő nem beszél – mondom.

Fönről figyelem, ahogy Robi szomorú háttal távolodik a park felé. Aztán eltűnik a fák között.

Ágyba bújok, de nem tudok elaludni. Ráz a hideg.

Felkelek, és odaülök az ablakhoz. Az éjszakai levegő hűvös, de furcsa módon elmúlik a vacogásom. Két magas háztömb között látszik a Duna és a kivilágított Erzsébet híd. Régen sokat sétáltunk arra. Felmentünk a Gellérthegyre...

Péntek

Arra ébredek, hogy megint fázom. Már világosodik. Hátra nyúlok a takaróért, és tovább ülök az ablakban. A tükör visszaveri a felkelő nap sugarait. Ragyog a szoba. A nyitott ablakon át hallom, ahogy a madarak feleselnek egymással.

Felállok. A fekete lángnyelvek ott vannak a sarokban, de nem érdekelnek.

Amikor kilépek az utcára, Norbert ott vár a ház előtt, és kézen fogva elindulunk a napsütésben.

Balázs F. Attila

A fa

*a testet egyszer,
(levelek, fények nélküli fa)
hátrahagyod,
árváját a szűkülő térnek,
töredező szikkadt ágakkal,
korhadó törzsszel,
nyílt sebekkel,
melyekben fészket lelnek élőlények.*

*ifjú csemeték között olyan lesz,
mint egy régi történet,
amelyet már kevesen ismernek.
szétesik a hideg ködben,
és Isten keze gyengéden belesimítja
az áldott anyaföldbe.*

Visszaszámlálás

*nézem ahogy
az ágakon aszalódott gyümölcsöket
leszakítja a didergető szél*

*arra az évszakomra gondolok
valóság és ábránd mezsgyéjén
amikor forró érintésem
mint kozmikus szikra
pattintgatta rügyeidet*

*mint játékkockákat
rakosgattad szavaimat,
te, aki versben születél*

*a ki nem mondott dolgok
kihunynak hulltjukban
mint augusztusi hullócsillagok*

*fürkészve néz a tükörbeli arc
a halál fázisait rendszerezi
az agy bonyolult szoftvere*

*mi marad mögöttünk
bolygóközi hideg
vagy lüktető csend
a hiány algoritmusa*

*a semmi sosem hiányzik
de láthatatlanul duzzad
nő amíg szétpukkan
szétszórva a hiány milliónyi
sejtjét a rendszerben*

*a visszaszámolást gyakorlom
hat évtized hordalékát szemlélve
örök ifjúságot ajándékozok neked
múltunk elsüllyesztett albumában*

Klip

*Elmúlt ez a nyár is
a fecskék szárnyaik alatt
elvitték a meleget
lábad alatt kifröccsen
a lehullt levelek vére
mind kevesebb
a céltalanul bolyongó fiatal
a hervadó rózsák még
csatasorba állnak
az árnyék még utoljára megöleli
az elkedvetlenedett napfényt
de a nappal megadta magát
a hűvös éjszakának*

Móritz László

Világraszóló gyorsvonat...

Az 1952-es ötkarikás játékokon, Helsinkiben aranyérmet nyert magyar labdarugó-válogatott ünneplése lankadatlan lelkesedéssel folytatódott a következő évben is. A csapat sikert sikerre halmozott.

Kolozsváron mi, második elemibe induló suttyó kisiskolások, másról sem beszéltünk, vitatkoztunk nagy lelkesedéssel, mint hogy Kocsis, Bozsik Cucu, Puskás Öcsi vagy éppenséggel Grosics-e a legjobb, és hogyan fogunk szerepelni november 25-én, a világ futballnemzetének kikiáltott, otthon addig veretlen angol válogatott ellen, Londonban.

A román közösségeket is lázasan foglalkoztatta az esemény, természetesen döntő többségük, nem kis kárörömmel, a vereségünket jósolta.

Apám nagy kartonlapra egy focipályát rajzolt, majd a család barátaival ezen elemezték a várható csapatfelállást. No, meg latolgatták a magyarok esélyeit a következő évi svájci világbajnokságon, nagy reményeket táplálva a magyar foci jövőjét illetően. Ezalatt mi, gyerekek, a szoba sarkában némán „ittuk” a hallottakat, hogy másnap az osztályban, teljesen elfeledkezve az abc-ről és a szorzótábláról, mi is megvitassuk a dolgot.

Azokban az években az ötvenegy családot számláló utcánkban három rádió volt, abból az egyik a miénk. A mérkőzést mindenki hallani szeretne volna, ezért már a nyár folyamán engedélyt kértek apámtól, hogy bejöhessenek az udvarunkba Szepesit hallgatni, aki képszerűen, izgalmasan közvetített, pillanatról pillanatra minden pályán történő mozzanatról tájékoztatott. Lelki szemünk előtt láttuk a mérkőzést. A felnőttek, alkalmanként tizenöt-húszan, ülőalkalmatosságokkal felszerelve érkeztek. A gyerekek a hokedlire kihelyezett rádió körül, a földön ülve izgulták végig a mérkőzéseket.

A régi rádiókészülékeken szó sem lehetett tökéletes vételről. A hátsó sorokban már alig hallották Szepesit, ezért a közelebb ülők közvetítettek hátrafelé. Volt, aki egy üveg bort hozott, amit magyar gól esetén azonnal „csapra vertek”. Kész népünnepély alakult ki, telve az együvé tartozás magasztos, nemzeti érzésével. De a félsz is felettünk lebegett, hiszen a román titkosrendőrség, a Securitate szerint ennyi magyar egy helyen csak azért gyűlhet össze, hogy Erdélyt átjátssza Magyarországnak.

Három nap volt hátra 25-éig. Apámat, aki több megyére kiterjedő kereskedelmi főfelügyelő-helyettesként dolgozott, berendelték a bukaresti központba. A mérkőzés napján utazott vissza Kolozsvárra. Ezt tragédiaként élte meg, hiszen nem követhette élőben a meccset. Hiába maradt volna Bukarestben, a Kossuth Rádió hullámai nem érték el a román fővárost. Bele kellett törődnie, hogy lemarad a mérkőzésről.

Ettől függetlenül megszervezte, hogy a rádiónkat kihelyezzék az udvarra, illetve rossz idő esetén a padlástérbe, ahová csak korlátozott számú ember mehetett fel anélkül, hogy a mennyezet beszakadjon, és az egész társaság az öreg Ilonka néni ölébe pottyanjon. A rádióantenna felszerelését Laczkóra, a szervezést Fekete bácsira, udvari szomszédainkra bízta.

Bukarestbe érve apám azt tapasztalta, hogy az angol–magyar ott is a leggyakoribb beszédtema. Érdekes módon akadtak olyanok is, akik – figyelembe véve a magyar csapat olimpiai aranyérmét – megelőlegeztek egy döntetlent. De magyar győzelmet senki sem várt. Ez a hangulat jellemezte a minisztérium előadótermét is. A „fejtágítás” szünetében a bukaresti kollégák szívesen kérdezték a csekély számú erdélyi magyar küldöttet: mit gondolnak, mennyire kapnak ki a Wembleyben? Apám kitartott a döntetlen mellett, amit enyhe elnéző mosollyal fogadtak.

Eljött a nagy nap, apám lesújtva, lelkileg összetörve ült fel a Bukarestet Kolozsvárral összekötő gyorsvonatra. Gyakran tekintett a zsebórájára, várva a kezdőrúgás pillanatát. Az első osztályú kupében három regáti* férfi és apámon kívül még egy magyar,

* A havasalföldi embereket hívtuk regátiaknak.

egy székelycsárdi főkönyvelő foglalt helyet. Lassan felengedett a hangulat, és a társalgás is elindult, természetesen románul. Az időjárás megtárgyalása után azonnal rátértek a nap kiemelkedő eseményére, az angol–magyarrá. Az egyik regáti kijelentette, őt nem különösebben érdekli a futball. A két másik – mellesleg oktatásügyi minisztériumi tisztségviselők – teljes meggyőződéssel állította, hogy a magyar válogatott súlyos vereséget fog szenvedni, majd sajnálkozó hangon érdeklődtek a két magyar véleményéről. Apám kitartott a döntetlen mellett, ami széles mosolyra derítette a regátiakat. A székelycsárdi atyafi csak annyit mondott, bízik a csapat jó játékában. Apámnak viszont magyarul odasúgta, hogy „a labda kerek”.

Mi lesz, ha valóban kikapunk, hogyan fogok a másik három szemébe nézni? – morfondírozott apám. Mi lesz Kolozsváron, a munkahelyen, ezt hogyan lehet túlélni? Hasonló kérdések, vajadások közben a vonat a Déli-Kárpátok szorosain keresztül robogott Erdély központja felé. A kezdőrúgás pillanata ólomlábakon közeledett. Az enyhe élceldések kisebb-nagyobb megszakításokkal folytatódtak.

– Mit akar egy ilyen kis ország a brit oroszlánal? Már Ádám is focizott Évával az angol paradicsomban, olyan régi ez az angol sport!

– A mérkőzés után az angolok „papucsot talpalnak”** a magyar játékosok lábára, és hazapostázzák őket.

A vonat már bent pöfögött Erdélyben, amikor megtörtént a kezdőrúgás. Idegtépő percek következtek. Az 50-es években táskarádiónak*** még a hírért sem hallottuk. Honnan lehetne hát valami hírt hallani? A vonat megállt egy állomáson, apám kinézett az ablakon, és hihetetlennek tűnő kép tárult a szeme elé. A vonatról férfiak tucatjai ugrottak le, rohantak az állomásfőnök irodája felé. Feltételezték, ha másnak nem is, de neki biztosan van rádiója. Néhány embernek jutott csak hely a kis irodában, a többség kint nyújtózkodott, fülelt, hátha hall valamit. A vonat

** Román kifejezés.

*** 1965-ben jelenik meg a szovjet gyártmányú hordozható Sokol rádió.

ablakaiból magyar és román nyelven kiabáltak, érdeklődtek a londoni mérkőzés állásáról.

A szerelvény elindult, zűrzavar támadt, néhány utas futni kezdett utána. Néhánynak sikerült elérnie, de többen lemaradtak, pedig a gőzös élesen sípolt indulás előtt. Azok közül, akiknek sikerült felkapaszkodni, néhány magyar végigrohant a vagonok folyosóin, és ordítva közölte, hogy a 22. percben a magyar válogatott 2:1-re vezet. Ez nem lehet igaz, suhant át apám agyán a gondolat, de amikor már a harmadik „hírmondó” is ugyanezt harsogta, visszalépett a fülkébe, és csodálkozva látta, hogy a székelykocsárdi magyar nincs ott. Tehát lemaradt, a hazautazás helyett inkább a közvetítést választotta. Mi lesz a kis bőrröndjével?

A két regáti a térdét csapkodva kacagott, olyannyira, hogy majd leesett a plüssülésről. Ilyen jó viccet nem hallottak már ezer éve. Még hogy egy kis nemzet csapata nyeresre áll a brit oroszlánál szemben, az otthonukban! Ha-ha-ha! Harsogott gúnyos nevetésük, miközben a vonat csattogó kerekei lopták a kilométereket.

Apám kételyek között tipródott, ha nem is hitt a győzelemben, de bízott a csapatban. A szájáról szájra terjedő lelkes hírekhez azért kissé szkeptikusan viszonyult. Közben Székelykocsárdra érkezett a vonat, de még mielőtt teljesen megállt volna, a hangosbemondón értesítették az utasokat, hogy Londonban 4:2 re vezet a magyar válogatott. Ugyanakkor felhívták az utazó közönség figyelmét, hogy ne ugráljanak le a vonatról, mert az előző állomáson is lemaradt tucatnyi utas.

Tehát igaz! Vezetünk!!! Apám ordítani szeretett volna, ám amikor megpillantotta a két regáti megnyúlt arcát, nagy erőfeszítés árán, de sikerült lepleznie kitörő örömét. A kupéra néma csend ült, az egyik román annyi kommentárt fűzött csak az eredményhez, hogy a mérkőzésnek nincs még vége. Az viszont, akit nem érdekelt a labdarúgás, ki sem sandított a könyve mögül, szótlanul utazta végig a nyolcórás utat.

Aranyosgyéresen robbant az amúgy is felfokozott hangulat – legalábbis a magyarok körében. Az állomásfőnök utasítására az

állomás homlokzatára egy nagy fehér vásznat húztak ki, amire kék festékkel írták fel románul, hogy „53. perc: Anglia–Magyarország 3:6!!!”

A vagon folyosóján folytatódott az üdvívalgás, örömujjongás a magyar utasok körében. Apám kupéjában némán ült mindenki, és kifelé bámultak az ablakon. Nehogy találkozzon a kárörvendők és a győzelmi mámorban tobzódók tekintete.

A gyorsvonat száguldott velük. Hamarosan berobogtak Kolozsvárra. Az állomáson óriási hangzavar és örömujjongás fogadta a Bukarestből érkező vonatot, mint ahogy a Maratonból érkezett hírvivőt fogadták egykor. A végeredményt már tudta az egész város. A szeretteikre várakozó magyarok sírva, „győztünk”-öt kiabálva borultak egymás nyakába.

A leszállás gyorsan ment, a két, focit kedvelő regáti szürke arc cal tűnt el pillanatok alatt a peron forgatagában. A harmadik, a foci iránt közömbös román, a vonat lépcsőjéről fordult vissza a mögötte lépkedő apámhoz, s felemelt fejjel, levett kalappal, kezét nyújtva mondta románul:

– Uram, gratulálok a magyaroknak!

Ennél nagyobb elismerés nem érhetne volna apámat, aki kirohanva az állomás előtti térre, örömeiben megengedte magának azt az óriási luxust, hogy fiákerrel vitesse magát haza. A 6:3 tiszteletére.

Néhány perccel később megérkezett a házunk elé. Megkérdezte, mennyivel tartozik. A kocsis kihúzta magát, és nem kis büszkeséggel a hangjában válaszolt:

– Angolhonban arattunk világra szóló győzelmet, viteldíjat nem veszek el magyartól. Isten áldja, uram! – azzal elhajtott.

Nagy Koppány Zsolt

Az örökkévalóság

*(elhangzik egy
széles spektrumú
könnyűzenei fesztivál
filozófia-sátrában)*

*Az örökkévalóság, hát az olyan,
hogy az ember így az első pár száz
évben, csak így nézi, hogy
ha mit csinál másként,
mi lett volna, hogy.*

*Teszem azt, továbbtanul,
vagy nem,
mást vesz el, vagy nem,
kipróbálja a drogot, vagy épp nem,
elmegy kurvázni azon a nyáron,
vagy inkább mégsem.*

*Megnéz csomó ilyen forgatókönyvet,
és akkor aztán csak bosszankodik,
vagy örvendez, ha olyan nagyon nem ba...ta el,
de a többi örökkévalósági évek,
hát azok ilyen kurva unalmasak,
így dermesztően unalmasak,
olyan ijesztően unalmasak.*

A rettegett telefonhívás

*Ha késő este
ha éjjél után
ha hajnalban
ha szokatlan
vagy előre meg nem egyezett időpontban
ha váratlanul a nap közepén
érkezik
már akkor tudod hogy megtörtént
mikor még fel sem vetted*

Edzőterem

*Láttam ma egy középkorú teltkarcsút
az edzőteremben:
vörös haj, megcsinált körmök, látszott,
még nem hagyta el magát,
még nem adta fel.
A segge rossz helyen kerek,
rossz helyen lapos,
kitüremkedő, redőzött pocak a sztreccsből.
Egyik géptől futott a másikhoz,
rossz volt nézni.
Láthatóan nagyon sietett megedződni és lefogyni,
nyilván holnap viszi nyaralni az új pasi.
Esélytelen volt a küzdelem,
a harminc év alatt felzabált, rétegzett zsír
kábé ugyanennyi idő alatt is olvad el.*

*Mennyi kínládás,
mennyi tönkrement derék,*

*mennyi fájdalmas infarktus,
mennyi gyilkos koplalás
vár még rá,*

*és mindez csak azért, hogy valami Adriára
néző teraszon este tízkor – micsoda
merénylet a fogyási programok ellen! –
kacéran nevetgélve kérhessen de csak még egy pohárral,
és sejtelmesen felfelé pislogva kiszippantson néhány kagylót,
vagy malomkő méretű pizzát falhasson.*

Circulus vitiosus

*Nem tudok sírni, pedig szeretek.
Pontosabban tudok, tudnék,
csak nem szabad. Rendkívül érzékeny*

*ugyanis a külső szemzugom (bőre).
Ha sós könny éri, ég (még egy ástós
könnycsepp is kimarja), mint a fene.*

*De nemcsak ég, föld is: aprószemű
homok; pokol, kín, szenvedés –
fájdalom, gyilkos tűz.*

*Sírni volna kedvem ettől –
meg az ezernyi másik bajomtól! –,
de akkor kezdődik előlről (lásd cím).*

*De tényleg mekkora szopás
már ez az egész egy magamfajta
érzékeny lelkiületű férfiúnak!*

Baleset

*Vajon mikor jön el az a pillanat –
mert hogy eljön, az bizonyos –,
amikor annyi vér folyik ki közúti balesetekben világszerte,
hogy az összes aszfaltutat egyenletes rétegben belepné, ha
szétoszlatná egy isteni kéz?*

Tücsökzene

*Olaszországban nyaraltunk,
ritka élmény, meg kell becsülni.*

*Éjszaka arra ébredtem, hogy tücsök ciripel.
De nem kinn, hanem a szobában.*

*Irtózom minden redvás rovartól, de azt hittem,
a tücsköt szeretem. Kiderült, hogy mégsem.*

*Kurvára idegesítő volt, és nem akarta abba-
hagyni, csak ha felkapcsoltam a villanyt, de aztán folytatta.*

*Próbáltam megszeretni, Szabó Lőrincre gondoltam,
és az ő Tücsökzenéjére. Még szavaltam is belőle,*

*addig hallgatott a kis geci. Rákattintottam többször is
a villanyt, de sehogy nem találtam, valami résben rejtőzhetett.*

*Nem baj, másnap a mosdóban megláttam. Undorító kis
csótányszerű féreg volt, de nagyon fürge a szentem.*

*Mindenesetre velem és a papucssal nem ba...ott ki.
Úgy agyonvertem az irodalmi hagyományt, hogy öröm volt nézni.*

Sztaskó Richard

Válasz helyett

És akkor ismét elkezdte faggatni, kérdeztél erről meg arról, én pedig vagy válaszoltam, vagy nem, mert rögtön az elején kiderült, ami neked fontos, az nekem kevésbé, vagy egyáltalán nem, és ha véletlenül olyasmi került szóba, amiről nem akartam, hogy szóba kerüljön, csöndben maradtam, és arra gondoltam, ha te is így tennél, egy pillanatra meghallhatnánk azt a különös lüktetést a füleinkben —

Amikor rákérdeztél az álmaimra, és válasz helyett válasz gyanánt a fal felé fordultam, nem láttalak ugyan, de el tudtam képzelni az arcod, amint a sértettség ráncokat húz a homlokodra, és mindkét szemhéjad egyszerre rebben, mintha ráfűjtak volna, de nem volt más választásom, nem akartam az álmaimról beszélni, persze nincs titkolnivalóm, de elég hamar rájöttem, hogy az álmok csak arra valók, hogy bosszantsák a reménykedőket —

Te mindig is tudtad rólam, hogy ész nélkül is azon voltam, hogy legyek Valaki, egy olyan nagybetűs, akire majd méltán és méltóképpen lehet emlékezni, mert letett Valamit, és ezt a vágyat úgy kergettem, mintha a Minden ezen múlna, és soha nem akartam igazán felfogni, mekkora korlátja is vagyok önmagamnak —

Tisztán emlékszem a feliratra, ott díszelgett a tanterem falán, szemközt az ablakokkal, hogy mindig rásüssön a nap, hatalmas színes betűkkel, Mindenki jó valamiben, és azt hiszem, egy életre bebörtönzött ez a három napsütötte szó, ahelyett, hogy a remélt szabadságot hozta volna el, amire mindannyian születünk, nem volt mit tenni, rá kellett jönnöm, hogy én a „nemvagyokjósemmibensem”-ben vagyok jó, de abban egyedülálló módon —

Pedig azt, ami igazán számít, azt az egyet tényleg szerettem volna elmesélni, mert azt gondoltam, bizonyára van valami mélyebb, önmagán túlmutató értelme, legalábbis kell, hogy legyen, olyasfajta-féle, amire közösen rá tudnánk jönni, de külön-külön sohasem, szóval ott álltam egy keramitkockás folyosón, a félhomálytól alig láttam magam körül bármit is, aztán megéreztem, hogy valami szivárogni kezd az orromból, lassan-szelíden, akár egy hamiskás ígéret, egyből odakaptam, és az ujjamon meggypiros folt lett a bizonyosság, és mire eszméltem, már egy hatalmas vértócsában álltam, mert az orromból úgy ömlött a vér, mintha zubogó vízesés lenne, habos sugárban lövellt szét mindenfelé a vérem, és ahogyan annak lennie kell, rozsdás fémszag kezdte megülni a levegőt, a félhomálytól nem láthattam tisztán, de éreztem, hogy a falra is fröccsent, és ha volt a közelemben ablak, akkor minden bizonnyal arra is jutott a vérből, hogy aztán kis patakokban folyják alá, de lambériát, csempét ugyanúgy ért a vér, kivétel nélkül, s a tócsával együtt nőtt a kétségbeesésem is, mivel semmivel sem tudtam csillapítani a vérzést, sem tettel, sem szóval, sem akarattal, csak arra gondoltam, hogy itt fogok meghalni, itt vérzem el egy keramitkockás folyosón, a félhomály ölelő árnyékában, és azt sem tudom, miért, talán ez a dolgok természetes rendje, de mondja már meg valaki, hogy ki találta ki ezt a dolgok-természetes-rendje szöveget, mert rém kellemetlen folyton erre hivatkozni, szóval ha így kell lennie, akkor így lesz, talán ez lett megírva, talán más helyett kell szenvednem, hogy megigazuljak, vagy lehet, nincs is különösebb oka, kész-pont-passz, történik, mert valaminek mindig történnie kell ebben a kozmikus táncban, s akkor, mintha ez lenne a következő logikus lépés, fölébredtem, te ott feküdtél mellettem, békésen aludtál, a párnám pedig verejtéktől volt csatakos, a szívem örülten remegett, az ajkam száraz, azt hiszem, ezt nevezik cserepesnek, nem tudom, előtte sosem éreztem még ilyennek, de később sem, szomjas voltam, és se víz, se nyál, se könny, ami enyhülést hozhatott volna, mint egy partra vetett lepényhal, úgy tátogtam lapított testemmel a mennyezet felé, a szívem továbbra is örültem remegett a bordaketreben, és tudtam, akárhol szívesebben lennék, mint itt, akármelyik időben, de hát nincs sem vissza, sem előre, csak az elvi-

selhetetlen és örök jelen, aztán eszembe jutott, ha most fölébrednél és megcsókolnál, az segíthetne, persze csak rajtam, mint egy olcsó románc másfeles sortávval írt lapjain, de nem ébredtél föl, aludtál békésen a fal felé fordulva, én pedig a mennyezet repedéseiben próbáltam értelmet találni, az egyik mintában babérlevelet véltem fölfedezni, egy másikban farkasfejet, alatta valami nevén sem nevezhető kecsességet, ott egy gerbera bólintgat, itt pedig egy sebes sodrású folyam, ami hosszában szeli ketté a hold és az utcai lámpák fényétől sejtelmes mennyezet fölém feszített síkját, ha tudni akar-nám, honnan ered és hová tart, elvesznék a hullámzó vízfelszínen, s csak várnám, hogy az áradás egészen magával ragadjon, amíg még nem késő, bárcsak elmondhattam volna az álmomat, bárcsak lenne bennem olyan bátorság, amit másokban annyira irigylek, és amit, ha birtokolnék, nem is tudnám, mire használjam —

Túl sok minden, ami zsibbad, ami szúr, ami fáj, ami fölemel, aztán elereszt, és a zuhanás a pillanatnyi megálljt követően a visszájára fordított röpülés —

Arról viszont nem szívesen szólnék, hogy álmaimban egészen másnak látlak, mint az ébrenlétben, tudod, az álmaimban gyakran találkozunk képzelet szülte különös helyeken, csak állunk egymással szemben, egyikünk sem mer moccanni, és egy szó sem hagyja el olyankor a szánkat, úgy tűnik, ez a néma mozdulatlanság vagy mozdulatlan némaság mindkettőnknek jár, mint egy soha senkitől nem kért, de mégis megkapott örökség, ezzel kell magunkat megváltani, ez az egyetlen lehetőségünk, holott kétséges, hogy élni tudunk vele, csak állunk és várunk, hogy történjen valami, de ennél azért mindkettőnknek többet kellene tennie, csak úgy tűnik, egyikünk sem tudja, hogyan lásson hozzá ennek a többet tevésnek, s mivel ismerlek, előbb vagy utóbb te leszel az, aki kettőnk közül ezekben az álmokban majd megteszi az első lépést, aki megtöri a csöndet, én pedig valamiért megrettenek ettől a közelségtől, és újra vágyakozni kezdek egy elérhetetlen menedékhelyért —

Mit kellene tennem, mondd meg, minek kellene ahhoz történnie, hogy ez a lélek ne legyen ennyire fáradt és elesett —

Hiszen te honnan is tudhatnád, milyen érzés az, amikor szeretnél elmenekülni, de képtelen vagy megemelni a lábad, pedig a futás lenne az egyetlen észszerű döntés, de nem tudod mozdítani a lábad, mert valami láthatatlan kéz olyan erővel kapaszkodik beléd, hogy esélytelen elrohannod, és az egyre növekvő fájdalomtól hiába kéred, hogy tűnjön el, nem hallgat rád, mert ami igazán részeddé vált, attól soha sem szabadulhatsz, neked fogalmad sincs erről, hát hogyan is értenéd meg, ha erről kezdenék mesélni, céltalan rezgés lenne levegőben szálló szavam, el sem érne hozzád, meg sem érintene —

Ha te nem segítesz rajtam, ugyan ki más teszi meg, ugyan ki lesz rá képes, mondd meg, ki, ha te nem —

Bárcsak olyannak látnál, mint amilyennek szeretném, hogy láss —

Hiszen az oltárra fölfekvő áldozattól sem kérdik, óhajt-e még valami változást a pengevillanás előtt, tudod, a távozás után fölösleges a reklamáció, és ha két sóhajtás között vállatni kezdenél egy hullócsillagot, ugyan mondja már el, milyen érzés árnyék nélkül egy pillanat alatt semmivé izzani, nehéz lenne állva maradni két egymás felé fordított tükör között —

És amikor egy nap majd arra ébredek, hogy az életem nem a tévedés szinonimája lesz, a felhők mögé képzelem a napot, és azt, ahogyan onnan fönről lepillant a reá hunyorogva tekintőkre, és nem lesz olyan kérdés, ami újabbakat szülne erre a világra vagy bármelyik másra, akkor, azon a reggelen minden tiszta lesz, csak egy rossz emlék marad a homályos igazság —

Lehetnék persze kifogás az életemben, egy fölfelé vitt hangsúly, egy rosszul fölmért térköz, vagy valami új, amitől az ismeretlen-

ség okán természetesen csak megijedni lehet, de ha visszatartott lélegzetként inkarnálódom újra, talán lesz, aki hagyja majd, hogy néhány pillanatra rólam szóljon a „rólamnemszólható” —

Egy másik szobában, más hangok között, de hasonló repedések alatt álmodozva, volt egy beüvegezett festmény, hatalmas táj, a fél falat is elfoglaló, s valahányszor a képre néztem, elfogott a rettegés, ugyanis a patak partján, egy lejtős lanka oldalában az üveglap és a vászon közé beszorult egy apró, sötét bogár; hogyan került oda, ma sem tudom, de ott hasalt moccanatlan, mint egy gyászfekete gyöngyszem, és akárhányszor ránéztem, szétvetett lábak, ellapított test, elfogott a félelem, mert sajnálni kezdtem azt a szerencsétlen bogarat szálnalmas végzete miatt, talán a patak túlsó partjára igyekezett, talán a lanka mögötti erdőbe, nem tudom, de biztosan nem jutott el oda, ahová szeretett volna eljutni, s ez olyan végtelen nagy szomorúsággal töltött el, hogy megijedtem ettől a különös, sosem tapasztalt érzéstől, és persze az is eszembe jutott, mi lenne, ha egyszer én szorulnék egy üveglap alá, és sem előre, sem hátra, csak várhatnám a lassú kínokkal teli kiszenvedésem, egy lankához tapadva száradnék ki, és ez a szomjhalál pont egy festett patak partján érne, na igen, ennél szálnalmasabbat el sem lehetne képzelni, és ha azóta bármikor is nekem ront a gondolat, pont mint most ebben a pillanatban, hogy vajon min mehetett keresztül az a szerencsétlen bogár, kicsinynek és elveszettnek érzem magam, aki az elhagyatottságon kívül semmiben sem részesülhet —

Aztán egy idő után persze megunom a fal felé fordulást, te pedig azt, hogy a válaszaimra várj, hiszen, ahogyan lenni szokott, rögtön az elején kiderül, ami neked fontos, az nekem kevésbé, vagy egyáltalán nem, és nincs ebben semmi különös, mivel mindketten pontosan tudjuk, semmi értelme ennek az örökös macska-egér harcnak, szép csöndben rendezzük sorainkat, ugyanis a vonzás és taszítás tengelyére lettünk fölfeszítve, onnan nézünk szerteszét, egymásra és magunkba, oldást és kötést remélve —

Jancsó Lula

Ablakban

*Az ablakhoz megyek, kikönyöklök.
Százéves színes házak veszik körbe a teret.
Nem is kell zene egy városi képhez,
rengeteg hang hozzá a keret.
A szobor hallgatja a szökőkutat,
egy Diogenész forma a kukában kutat.*

*Rám tör a bensőséges,
mégis izgalmas hangulat,
a szobám védettségében
az opálos napnyugat,
a falakon belül minden az enyém,
a könyvek, a fotók, a tőled jött levél.*

*Kint embereket látok átsuhanni a téren,
életüknek pár percét megfigyelem innen fentről.
Látom a nőt minden este bentről,
ki elsétál itt, egy pohárral kezében,
ki az, ki még át sem vette munkásnadrágját,
kedve se volt rá rengeteg dolgában.
Ki tudja, ki mi felé tart sorsában?*

Csollán Tamara

A mostoha

Rohadj meg, Danika.

Beharapja az ajkát. Elveszi a gyerek elől a tálkát, kimegy a konyhába, félbevágja a szőlőszemeket. Mert Danika csak úgy hajlandó megenni a szőlőt, ahogy azt három perccel ezelőtt, a mesében látta. Tegnap még jó volt egészben is, ma már nem. Mindig kell valami új hiszti.

Egy szem kicsúszik a kezéből, végiggurul a konyhapadlón. Lecsapja a kést, hátat fordít a pultnak, kikönyököl az ablakon. Szemben robusztus, piszkos tízemeletesek, arrébb zsebkendőnyi kutyaftató, repedezett járda, elszórva villanyoszlopok és szőlős fák. A fehér, vattaszerű pamacsok most is ott keringenek a levegőben, hogy gombócba gyűljenek a betonon, vagy a nyitott ablakokon át beszállva meglapuljanak a kanapék alatt. Nem tudja, milyen fák ezek, csak hogy tüsszögnek tőle az allergiások.

Néhány méterre az ő ablaktól apró virágoskert. Szép, egyszer még a helyi újságban is benne volt, a cikk, amit írtak hozzá, arról szólt, hogy lám nem is olyan rossz egy betonkockában élni.

Szereti a virágokat. Kedvencei azok a bíborvörös rózsák, amelyeket A FÉRFITŐL kap. A FÉRFITŐL. Így, csupa nagybetűvel. Most is ott áll egy csokorral az éjjeliszekrényén, és az első randevújukon is egy ilyet kapott. Akkor még nem sejtette, hogy a jó kiállítású, udvarias, halk szavú mérnök teljesen megváltoztatja majd az életét. Étterembe mentek, vacsora után sétáltak, kapott egy pusztát a szájára. Rég nevetett annyit, mint azon az estén. Miután elbúcsúztak, otthon ruhástól, túsarkúttól bebújt a takaró alá és másfél órán keresztül bögött. Megijesztette, hogy minden annyira tökéletes. Neki nem lehet ilyen szerencséje. Valami még ki fog derülni A FÉRFIRŐL. Bűnöző, függő, buzi, házas, gyereke van...

Gyereke van.

Danika nem csak szombat–vasárnap jön. Minden második

héten az apjánál van. Illetve, náluk. És ő kénytelen elviselni a helyzetet. Ha kell hozza-viszi az oviba, ha kell, mesét olvas, gesztenyét gyűjt, felezgeti a kicseszett szőlőszemeket. De mit adjon neki vacsorára? Még egy vajaskenyeret sincs kedve megkenni. Mondjuk azt pont nem is lehet, gluténérzékeny a gyerek. Ezeknek a mostani kölköknek minden bajuk van. Amúgy is teljesen felesleges erőlködni, akármit készít, Danika úgymint odébb löki, és nutellát követel majd. Meg hozzá egy kanalat. Hurkás kis ördögfióka.

A kertbe leszáll néhány galamb, hangosan búgnak. Szeretettel figyeli őket. A nagyapja tartott galambokat, ő mesélte, hogy amelyek a városban repkednek, azok a régi postagalambok leszármazottjai. Csak hát a mai világban már a kutyának sem keltenek. Szegényeket mindenki utálja, pedig igazán nem tehetnek semmiről.

Egy anyuka jön az utcán, a telefonjába mélyed, előtte néhány méterrel lányka hajtja rózsaszín kismotorját. A kert előtt leugrik a járgányról, letapos néhány virágot, felzavarja a madarakat, kacag. Gyere már, szól az anyja, és tovább nyomkodja a mobilját. Néhány perc múlva elnyeli őket egy panelház.

– Kakijtam! – Danika a vécéből kiabál.

Összepréseli az ajkát. Nagyszerű.

– Megyek.

Soha nem akart gyereket. Utálja a hisztit, a seggtörést, a bogyoésbabócat, a fürdetést, a csöpögő taknyot, a rohadt játékokat, amelyekkel tele a lakás. Hogy Danika feje pont olyan, mint A FÉRFI exfeleségéé. Hogy nem lehet hangosan nyögni, amikor elélvez, hogy nem lehet akármikor rágyújtani, hogy nem hagyhatja a dohányzóasztalon a bort, mert ez a hülyegyerek még a pocsolójába is beleinna, ha hagynák.

– Megállni, fiatalúr! A kézmosással mi lesz?

– Nem alkalok.

– Irgum-burgum, nyomás! Szappannal.

A gyerek megrázza a fejét. Jó lenne képen törölni, de Danika szülei nem hisznek az ilyesmiben.

– Ha nem mosol kezet, nem lesz szülő.

– Nem kejj szőjő.

Akkor cseszd meg.

– Kikapcsolom a mesét.

Ez beválik. Danika tessék-lássék kezet mos, szétcsöpögteti a vizet, belelép, apró, nedves lábnyomokat hagy a fürdőszoba és a nappali között.

Nem szól a gyerekre, hagyja, hadd menjen mesét nézni. Feltörli a vizet, ír egy Messenger-üzenetet A FÉRFINAK (Mikor jössz?), leül a kád szélére. Ma a szokásosnál is rosszabbul viseli a mostoháskodást. Csak remélni tudja, hogy idővel jobb lesz, hogy megszokják egymást. De mi van, ha nem? Ha már nem bírja tovább? Pakoljon össze, és lépjen le? Kizárt. Ez a kis szaros nem fogja elszakítani A FÉRFITŐL.

El kéne költözniük. Olyan messzire, hogy Danika maximum havonta egyszer jöjjön.

A csattanástól megijed, elveszíti az egyensúlyát. Az utolsó pillanatban elkapja a mosdókagyló peremét, a könyökét így is beverri, de legalább nem zuhan bele a kádba. Felpattan, rohan a nappaliba. Mi a fenét csinál ez? Úristen, ha valami baja esett, amíg ő felügyelt rá, A FÉRFI megharagszik, és elhagyja.

A kislíú a tévé előtt ül. Nem bög, és első ránézésre nem is vérzik.

– Jól vagy?

Leül a kanapéra, tenyerébe fogja a kicsi arcát, gyengéden elfordítja.

– Megütötted magad?

– Szomjas vagyok.

– Jó, mindjárt kapsz inni. Mi volt ez a csattanás? Leesett valami? – Körülnéz a szobában. Minden a helyén.

– Szooomjaaaasvaaagyooók.

Egy pillanatra lehunyja a szemét, mosolyt erőltet az arcára. Hátrasimítja a kicsi haját. Legalább ezeket az édes, szőke fürtöket az apjától örökölte.

– Gyere! Mit kérsz?

Nagypál István

Homokvárak

*A homokváraknak van
egy különleges tulajdonsága:
akárhányszor felépíthetjük őket,
száz meg százféleképpen, és legalább
ugyanennyi módon tűnhetnek el.*

*Ahogy a testünk, homokból lesznek
és homokszemekké morzsolódnak.*

*Egy gyerekkor örök tanúi —
hiszen a nyughatatlan vágyak
között születnek, amikor
önfeledten és kreatívan próbálunk ki
szinte mindent, és ahol még
nem ütközik falakba a naivitás.*

*Emellett mégis jelen lehet akkor,
amikor az első sebeket ejtjük,
magunkon és a másikon,
amikor szembesülhetünk
a pusztulással és a gyásszal.*

*És ilyenkor érkezik meg a dagály,
a sós víz, amely enyhítést hoz.*

*Mi közösen romboltuk le ezt
az építményt, önfeledten, hogy aztán
felépítsük, és egy újabb ciklusig álljon.*

Botos Máté

Az idézet

Fülelt. Óvatosan újra a lakathoz illesztette a pengét, és feszegetni kezdte a vasat. Remélte, senki nem hallja meg, amikor kiszakad a fém a fából. A három rövidke rézcsavar engedett a meg-megújuló húzásnak, és engedékenyen koppant a betonteraszon.

Várt. Jó sokáig, hogy az esetleg felfigyelő riadalma is elüljön, és elfeledje a furcsa zajt. Kinyitotta az ajtót, és bement. Az apró házban nem volt sem víz, sem villany, csak néhány gyertya és egy nagy kihúzható rekamié. Kibiztosította a géppisztolyt, és kilépett. A sötét jótékonyan eltakarta, körülölelte a tőzsomszédságában lapuló kis épületet. A többi telek messze volt, mert a víkendház építői a dombtetőre raktak fészket, míg a többiek lent, a völgyben.

Határozottan jó búvóhelynek tűnt, az erdő pár méterre volt, a dombtetőről pedig több irányba el lehetett látni.

Úgy gondolta, meghúzódik itt. Ki keresné ilyen közelben? Alig négy-öt kilométerre a lőtértől, ahonnan meglépett? Ösztönei azt súgták, maradjon legalább egy hétig itt, a barátságos kis házban. Azután majd később szerez egy kocsit, elmegy vele a határig... Hogy ezt miként intézi el, és hogy addig min él majd, másodlagos problémának tűnt.

Átfutott a fején, meg sem nézte, van-e valami ennivaló a házban. Biztonságérzet öntötte el, és miközben bement, a fegyvert visszaállította „üresbe”, hogy a sarokba támassza.

Nem izgult túlságosan, egészen otthon érezte magát az ismeretlenek hétvégi kuckójában. Meggyújtott egy gyertyát a zsebében levő gyufa egyikével. A rebbenő láng fényében szemügyre vette a sötétebb zugokat, amelyeket eddig nem mért föl, amikor a holdfénynél letörte a zárat, és belépett.

Körbejáratta a tekintetét, és a falon megpillantott egy madzagra fűzve felakasztott, tenyéryn szalonnát.

Ebben a pillanatban cikázott át rajta a felismerés, hogy egy idegen országban van, és ez a látszólagos biztonság csak addig tart,

amíg meg nem rázza a fejét, és nem érzi a nyaka körül a hűvös éjszakai szellőt. Mint amikor gyermekkorában nagypapa befejezte csodás történeteit – a hamvadó tűz és a kihunyó mesevilág egy időben ért véget, s olyankor ő szorongó gyanakvással pislogott a sötétbe, minduntalan várva gonosz szellemek és rémisztő árnyak fenyegető csoportjainak felbukkanását.

Akkoriban nagyon félt, és bár biztosan tudta, hogy otthon, a piacon járőröző katonák nem őt keresik, hogy a forradásos képű ember a sarkon nem rá feni a fogát, sosem volt egészen biztos abban, hogy nem kerül elő valaki váratlanul, aki kést márt belé, megfojtja, lelövi – talán az iskolatársaiból sugárzó tartózkodás indította el benne ezt a kétkedést, amely bizalmatlanságát az ismeretlentől való félelemig nevelte.

Ötesztendő is volt még, amikor megtanult félni a szögre akasztott ruha lebbenő ujjától is – félni önmagától, saját lelkiismeretétől, a szörnyű büntetéstől. Csak lassan oldódott fel cseperedő testében az a meghatározhatatlan érzés, amelyet nagypapa oly hamar fölfedezett rezzenő szempillantásaiból, túlzott készségességéből – abból, hogy képtelen volt határozott hangon kérni a kenyeret.

Egy ilyen alkalommal leült vele a kunyhó tövében, és beszélni kezdett a tanításról, amely megszabadította az embereket.

Szép volt, felemelő. Nagyon megnyugtatta. Sajnos az iskolában később majdnem mindent elfelejtett. Sosem tanult meg arabul, így hiába vette kézbe érdeklődve, évekkal utóbb az olyan könyveket.

Egyetlen részletet tudott az egyikből, de most még azt sem tudta felidézni.

Nyilván öntudatlanul támadt az éhségérzete, hiszen tegnap óta semmit nem evett. Mintha a gyomrába markolt volna a fájdalom. Egy nap persze nem a világ, de két-három napot csak nem bujdosolhat étlen-szomjan.

Körbenézett a szobában, hátha talál valami ennivalót. Az egyik polcon tea, cukor, só meg liszt volt. Víz nem volt sehol, ellenben a tűzhely mellett észrevett egy üveget, lecsavarta a kupakot, és megszagolta.

Valamiféle vegyes pálinka volt, határozottabb szilvaillattal.

Már-már az ajkához emelte, amikor pillantása ismét a szalon-
nára tévedt. Tétován leengedte karját, és a markába bújt üveg,
mint kitekert nyakú csirke lógott hidegen, nehezedve.

Rosszkedve lett. Sosem hitt ugyan babonákban, vallási hiedel-
mekben. Most mégis sorsszerűnek látta, hogy menekülésének
első állomásán az étel és az ital, ami útjába kerül, hívó számára
érinthetetlen.

A laktanyában nem sokan voltak mohamedánok, a körülmé-
nyek pedig amúgy sem tették lehetővé a vallásgyakorlást. Mint-
ha épp csak azért kaptak volna disznóhúst péntekenként, hogy a
muszlimokat próbára tegyék – ellenállnak-e kísértésnek.

Rövid ideig valóban érintetlenül hagyta az ilyen ételt, mert szé-
gyellte volna, ha a többiek közül épp ő nem tartotta volna meg az
előírásokat. Két-három hónap múlva aztán kiderült, hogy mind-
egyikőjük inkább a jóllakást választja az önkéntes böjt helyett, és
ekkortól kezdve az efféle belső tilalmak értelmüket veszítették.

Most azonban úgy érezte, a nagy próbatétel pontosan az: ho-
gyan viselkedik olyan helyzetben, amikor senki nem figyeli, meg-
tartja-e az előírásokat, amelyek őt tartják meg igaznak, becsüle-
tesnek, hűségeseznek?

Határozottan koppant az üveg talpa az asztalon. Rácsavarta
a kupakot, kilépett a teraszra, körbenézett. Semmi gyanús zajt
nem hallott, csak az erdei madarak nyugtatgatták magukat egy-
egy tétova csippanással.

A zsebébe nyúlt, és elővett egy mahorkát. Gondolkodva szá-
jába tette, és keresni kezdte a gyufát, amit még a gyertyagyújtás
után valamelyik másik zsebébe dugott. Megtalálta, kinyitotta, és
egy szál gyufát vett ki belőle. A halk sercenés után föllobbanó
láng megvilágította borostás arcát.

Döntenie kellett: induljon vagy maradjon még. Élelmiszerre
van szüksége, mindenáron. Vagyis lopnia kell, újra betörni. Nem
szívesen gondolt erre, de másképp nem boldogulna. Kopaszra
nyírt fejről, vágott, fekete szeméről, érthetetlen beszédjéről
még akkor is felismernék, ha másik ruhát szerezne.

Ebben a kis kuckóban azonban tisztességes öltözet sem volt. Csak rongyok – látta, hiszen egy átlátszó nejlonzsákba gyömöszölve heverték a sarokban. Újra bement.

Leült az ágyra, és az asztalon álló gyertya fényét figyelve töprengett. A cigaretta lassan elhamvadt ujjai között, anélkül, hogy különösen sokat szívott volna belőle. A hamu a padlóra pergett. A gyertyát figyelte. Valahonnan egy éjjeli lepke került a házba, és most a fényforrás körül kerengett. Röpte egyre kisebb ívű lett, s aztán egyszerre csak beleszállt a lángba. Sercegve lobbant el, teteme beleragadt az olvadt viaszba, és most, mint egy második kanóc, újabb fény forrása lett.

Északnak indul – határozott. Melegséget érzett, talán a szabad döntés miatti öröm bizsergette a szívét, de az is lehet, hogy a felelősség súlya izgatta.

Most, most kell kilépnie a házból, nekivágni a domboknak, át a vasúton, most, amíg mersze és ereje van megtenni.

Elfújta a gyertyát, a fegyvert jobb kezébe kapta, mint valami vándorbotot. Kihúzta magát, megigazította a ruháját. Már nem aggódott. Ünnepelesnek érezte a pillanatot. Most lett valóban szabad, nem akkor, amikor megszökött.

Azt sem bánta volna, ha kint várják. Az ajtó előtt megtorpant egy pillanatra, de nem a félelemtől. Emlékei közt mocorogni kezdett valami – egy vesszor talán?

Mint a megvilágosodás, futott végig az agyában az idézet, amelyet nagyapától tanult:

„Az elrendelés éjszakája jobb, mint ezer hónap; az angyalok és a lélek lejönnek akkor Uruk engedelmével mindenféle parancs-csal: békesség az, egészen hajnalhasadtáig.”

Majdnem fölnevetett örömében. Úgy tűnt, minden azért vág így össze, mert felnőtt, mert férfivé vált.

Szemben, az erdő felett magasan ragyogott a hold. Végig arra függesztve tekintetét, kilépett. Talán ezért nem vette észre az oldalról a halántékára csapódó puskatust.

Lajtos Nóra

Jégetűd h-mollban

*Minden holnapom végtelen tél.
Anyámnak jászolból kihulló szalmát
viszek, nem aranyalmát. Jégekémmel
felszántom a csillagokat, torkomban
két metsző jégcsappal rikoltok az égbe,
hogy ne kelljen nézni a két szál püünkösd-
rózsát kihajlani az útra, hogy ne kelljen
a behavazott csitári hegyeket látni. Helyettük
olvadni és oldani lenne jó. Az atlantiszi jégtáblák
tartanak fogva, vízhártya simul a lélekre, mert
már régen nem vagyok itt, fagybilincsben vitt
el még januárban a tél. Ladikot ácsoltam odaát,
a hullámokból hurkokat, de a ladik nekiütközött
a túlvilági partnak, akkor a szavak is meghaltak:
elkezdtek az igék vizesedni, a halál elkezdte
szinkronizálni az életet. Nagyanyámból is jég
lett, majd felolvadt, s én hákettőőként várom
az elsüllyedt kontinensen, Zélandiában, hogy
a mennyek tava egyszer s mindenkorra felengedjen.*

Nagy Zopán

Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. VII.

*Feltárok, lékelve nyitok
több könyvet: pásztázza fény-eszem,
mutáló lény-kezem...
Pecsjétjét feltépve, feloldva élvezem:
sok élmény s töredék-titok...
(Zorman Zelme)*

Ismét lírikus-abszurd defi(ni-ni)níciókba bonyolódott a *leíró*. Könyvek mondat- és érzelm-folyamainak medrei szakadtak át, át-át-át: minden meghatározás megannyi gát-gát-gát... Művészeti galériák kép- és elmélethasadásai folytak össze személyes üzenetek és emlékek törmelékeivel...

Múzeum shop. Van Gogh görbe-bögre (fületlen, sárga-kék), Schiele tányér (*a Halál és a Lányka csodaszép*), Freud szappan (limitált széria: orgona és ibolya); business és szemita-stressz: oldás és kötés (csomagolás) gyakorlatok közepette...

A vizuális jelenségek mindig nagyszámúak. *Meghaladva a vizualitást, azon innen, azon belül maradván, a lét részét képezve, mennyivel fontosabb a „jelenlét-érzés”* – Henri Michaux: *Megnyilatkozások – Új Kitárulkozások*, részlet.

Közben, a kortárs (hát)térben: éppen a 2025-ös Szépmű Szopókört rendezik. Zoom-beszélgetésben az egyik szervező visszhangzó vélemény-részlete hallatszik: *ez a marhaság akkora bugyi, amit bármekkora faxra feel lehet húzni!*

És folynak tovább a kiáradások: Alfred Jarry *Szuperhímje* (*Le Surmâle*) Übü Mamát üldözi fiktív történelmi események örvényei felé... Antonin Artaud pszichikus monológjai az elmegyógyintézetek fal-repedéseiből, és a Tarahumarák föld-kopolyúinak légzései felől szólnak... A rarámurik legendái pedig egy plazma-kivetítőn (a háttér-tudatban) *futnak*...

François Franci spontán „Szup-hímez”: Allons, dit-il, ne nous hallucinons pas. Et pour chasser la vision...

- - -

Hulla, hulla, hulladék... – nyekereg egy nyakkitekert gerle... El van hintve hitünk is: szállnak a hamvak, hullik a pernye, fel-töretett, kiborult, kiszakadt anyánk, nagymamánk, dédmamánk kelyhe...

Húgom hangja foszladozik tengereken túlról: dédike, *mama-ma, holnapma negnapja, áthantolás, köz-sírba szórás*... Merült fel e kritikus hullahopp meeting kérdzés – mekegem vissza én... „20 és 26 éve lejárt, de most kedvezményes lehet a meghosszabbítás, ha azonnal ügy-intézni tudnál! Menj, fizesd be! Tudod, ahol harmincegy-két éve is voltunk: Csonka Janinál, a temetkezési vállalkozónál, ott a Hulladék-kezelési telep után a második ház, naa, ott lehetne intézkedni”...

Kórus 'de ironi-krónikus: *rezeda, rezeda: dróton jár a dereka! Kis fürtikék, nagy ráncigák, nyakatekert klapanciák: far-nyílnak a kan gráciák*...

Kórus 'de intrikus: *tunika és kankalin, tulipáncél, formalin! Polimerge, petúnia, pitypang parti prés-trombita! Mia-mia: gör-csös piha! Öl-pipacsok vérző lika, köldök-szirmok orgazmusa*...

- - -

Szép hasad széthasad:
súgta a jó hentes
a fiatal lánynak

(a szexi költőnek).
Piercinged köldök-seb...

- - -

A *leíró* legközelebbi alteregója éppen Párizsba utazik. Képzőművész-barátok művei mellett experimentális fotómunkákat állít ki a Le Génie de la Bastille Galériában. Szabad esszé tudósítás-töredékek áramlanak, utazó-napló kifordítáás tátong az elmekalap alatt...

Orly-módban reptér-tűz van! Visszafojtott landolás-remegés, félórányi kényszerlebegés... *Le bla Menü a 'la Blanc Mesnil!* Pére Lachaise és Roquette közötti ingerek ingáznak alatt. A St. Michel Metro kijáratánál Danielle dupla-kávézik, a Charonne közelében Marcel a Pavée Bistroit lottériában iszik egyet, aztán áttér törzshelyére: a patinás *A Seadi-Pierre*-be. Könnyedebb vörös: Côtes du Rhône, rákfalatok, sajtál, olíva... A Barbès-Rochecrouart körül ismét autót gyújtogatnak, a Châtelet-Les Halles labirintus-járatait csatorna öntötte el: csőtörés és gátszakadás minden szinten... Átszállás!

Párizs, '80-as évek vége... – ábrándos-bohém emlékeit villantja meg Eugène a 26-os buszon a Rue La Fayette és a Gambetta-Pyrénées között: *fluoreszkáló koton-automaták elhelyezéséből éltünk akkoriban, egyszer a zsidó és a meleg negyed között egy sexshop felrobbant...* Káosz, füst és szénné égett óvszerek szerkesztés... Aztán kitisztult: és egy rikító-kék guminő rajzolódott ki felettünk. Hanyatt feküdt egy felhőre – és hatalmas, vérpiros mellekkel lebegve: az ég felé szállt... Néhány nap múlva egy hajnalon: Mirza nevű boszniai szobrász-barátunk talált rá valahol a Montmartre-on, egy fára volt felakadva. Megmentette, megszerette és örökre magánál tartotta...

Írisz (a félvér filmművész) is közeledik: fejben videóklipet vág, csontváz-mintás szütyőjéből baguette merevedik... *Le Bizarre! Énormément bizarre! Szuper-beteg, rendkívül bizarr nemzetközi kiállítás a Pompidou-ban!* – recsegi egy hangosbemondó, amely a St. Paultól a Bastille-ig torzítva visszhangzik... *Jean Chatelus (1939–2021) pazar kortárs művészeti kollekciót gyűjtött össze, amelyben többek között Cindy Sherman, Christian Boltanski, Michel Journiac, Nam June Paik, Wim Delvoye és Mike Kelley alkotásai is szerepelnek...*

A Rue Keller 22-ben egy 300-350 éves hajóláda áll, melyben negyedszáz éve – közös kiállításotok után – Laurence nyomán

akt- emlékeket s kompromitáló (szemérmek mögötti, szemléletesen *szenvedélyes-szemtelen*) temető-fotó „objekteket” hagytaál – ködösítve közvetíti a gondolat-narrátor. A kicsi piacnál picit piálnál, ismét *le petit*... Nedvesedik...

Amott: a bizonyos párizsi alteregó a Voltaire–Leon Blum-nál szaggatott lineáris, majd zsigeri spirális (h)átúszással: Saint Antoine / Rue Breguet, Bistro-megállókkal, sarki Bar-okkal odázva-idézve (Chez Camille, le Baron Rouge, Le Petit Baiiona Wistro), ön-köröket róva halad... Időnként Ulu-barátja is szembejön, sőt: bizonyos örömteli állapotokból (kocsma-sokszorozva) együtt jönnek ki... A képzelt Chez Chatimé-ben és a Chaim Soutine-ben éppen Satie szól (a párhuzamos zenemű 4 óra, 1 perc / belső pislogás, fejben bolyongás, lassított kacsintás)...

Sokk! Patt! Valahol vaku villan... Táááv-kioldás...

Jean Genet híres-hírhedt könyve egy sikátorból kitárul, a kirakatból kiájul: ó, *Querelle de Brest!* Kevert lények vurstlija egy kis téren: forgó hinta hörgő fogaskerekekkel, sikongó gyerekekkel. *Les Manèges Ravoire!* Felfeslő horizontok, szédelgés-derengések, merülések, a körhinta ülések óriási bogár-rémek és sarki szirének... *Réverie* révülete: éber álom adta-ette...

- - -

Mindenség / parány-milliárdok. Végtelen / semmi... – elmélkedett ismételten, fél-éberen, űr-eltelten a prózai poétikus kiállítás(ok-okozat)okat megnyitó *leíró*, miközben: Einar Már Guðmundsson – *A mindenség angyalai* című könyvét (kvázi utazva) lapozgatta:

Már (a) születése hajnalán a sötétlő párát a *Hegyek Asszonya* a Földszellem táguló öléből itta – és Páll Ólafsson gyógyszeres versei már akkor beköltöztek a közeljövő kényszerzubbonyába... Apja: Ólafur Ólafsson és anyja: Guðrún Pálsdóttir a pirulák mögötti tejködben ringatták a kisdéd (a később depresszív, szenvedélybeteg író) szellemének bölcsőjét...

Hudy Árpád

Hetven év, hetven mondat

1

Ha újra kezddhetném, nem kezdeném újra.
Nem szorultam a perifériára, mindig ott voltam.
Hosszú évekig szenvedtem két mániában: Romániában, majd
Germániában.
Legjobb éveim voltak a legrosszabbak.
Oda vágyom, ahol vagyok.
Rohamosan hülyülök, de a világgal nem bírok lépést tartani.
Gondolatban írok, gondolatolvasóknak.
Szeretnék boldog lenni, bár tudom, hogy az sem tenne boldoggá.
Már nem járok temetőbe, nehogy ottmaradjak.
Nem szeretnék a pokolba jutni, mert tömegiszonyom van.

2

Még alig volt reggel, már megint reggel van.
Ki korán kel, aranyat lel, és leadja a későn kelőnek.
Ateistaként azt gondolnám: nem szép Istentől, hogy nincs.
Senki sem hal meg hiába; hiába csak élni lehet.
Az ateistának igaza van: a hit intelligencia kérdése.
A legrémisztőbb szabadság az, ha senki sem függ tőlünk.
Igazi titoknak a létezését sem sejtjük.
A boldogság későn jön, és korán megy.
A csend néma, a hallgatás beszédes.
Minden szín egyenlő, de nem egyforma.

3

Nem könnyű manapság írónak lenni; hát még olvasónak.
Sok mai film gyomorforgatókönyv alapján készül.
Mai magyar politika: urbánusok és orbánusok.

Nem szeretek történelmet olvasni, mert általában rosszul végződik.

Modern írásban a konfliktus az író és az olvasó között van.

A szó elszáll, az írás elmarad.

A modern alkotó összetéveszti a művészi aktust a nemivel.

Ady Párizsba vágott, Arany Szalontára.

A szépíró szépen ír, a nagy író nagyon.

Messziről minden ember nagyobb.

4

Három dolog fontos: a kezdet, a vég és ami közte van.

Nincsen rózsza tövis nélkül, tövis rózsza nélkül annál inkább.

Hasra esik a törpe, és óriások bukásáról óbégat.

Ostobának lenni jó, mert sosem vagy egyedül.

Rendszeres testmozgás: kijár dohányozni.

Minden út kómába vezet.

Nincs mindig igazam, de sohasem tévedek.

A bölcsesség magántulajdon, a balgaság közkincs.

Mindenki önző, de a többiek még önzőbbek.

Cook kapitány nagyon finom ember volt, mesélték a szigetlakók, csak kicsit rágós.

5

A történelem természeti katasztrófa – az emberi természeté.

Trianon: több is veszett mint Mohácsnál!

Nem a mítosz primitív történetírás – a történetírás primitív mítosz.

Európa afrikai királylány, akit Ázsiában találtak ki.

A történelem alakítható menet közben és utólag; utóbbi gyakoribb és hatékonyabb.

A Nyugat nem beteg, hanem betegség.

Humanista hóhér – csak embert öl.

Tegnap még fényes jövő – holnap már sötét múlt.

Prométheusz ellopta a tüzet, Hérosztrátosz hasznosította.

Nem kell pásztor, a nyáj megszervezi magát – ezt csak a farkas találhatta ki.

6

A gazdag fantázia a képzelet szüleménye.
 A tér börtön, az idő börtönőr.
 Az ember vagy boldogtalan, vagy hazudik.
 A modernitás az ember kétségbeesett kísérlete, hogy kiűzze a
 Paradicsomból Istent.
 Naivítás elvárni egy svábbogártól, hogy elpiruljon.
 „Szörnyű élet” – briliáns pleonazmus!
 Az evolúciót Isten teremtette.
 Az ember boldogtalan állat.
 Megértem a farkasok közt élni – emberségre vágyik.
 Nem hiszem, hogy az ember a majomtól származik; a pat-
 kányra tippelek.

7

Mennyit tévelyeg az ember, míg végleg eltéved!
 A tükörben nem magunkat látjuk, hanem tükörképünket.
 A valóság szürreális.
 A világ három legnagyobb csodája: csillag, virág, gyermek.
 Isten majmai lassan őrlnek.
 A reményt akkor sem szabad feladni, ha nincs.
 A lehetséges világok közül egy lehetetlenben élünk.
 Minden függöny mögött van még egy.
 Vajon mikor jutunk ki e köralagútból?
 Godot rég megjött.

Edwin Morgan

Münchausen báró meséiből, 2. rész

Turczi István fordítása

Edwin Morgan skót költő (1920–2010) néhány évvel a halála előtt, 2005-ben megjelentetett egy vékony füzetet *Tales from Baron Munchausen* címmel Glasgow-ban, a Mariscat Pressnél.

A kötetben publikált tizenkét parabolaversben Morgan a nagyotmondó báró oroszországi kalandjait írja újra a maga sajátosan ironikus, szatirikus, szórakoztató módján. A skót költő modern kori irodalomtörténeti szerepe, nemzetközi kultusza méltóvá teszi e humoros kis kötetet arra, hogy a magyar olvasó is megismerje a benne foglalt verseket Turczi István kiváló fordításában.

Megfagyott zene

(Frozen Music)

*Európa zimankós zugaiban utazgatva egy postakocsiban
Találtam magam, ami kirázta a lelkem, miközben olyan
Árkokkal szabdalt, szűk úton bucskáztunk előre, ahol
Két fogat aligha tudott elhaladni egymás mellett.
Mi legyen, kérdezte ijedten a kocsis. A kürtöt!
Fújja meg a postakürtöt!, kiáltottam vissza.
Nos, a kocsis tagbaszakadt, erős fickó volt,
Teljes erőből fújta, már lila volt az ajka, de
Nem jött ki rajta semmi, belefagytak a hangok
A jeges lengyel levegőben. Csak egy dolgot tennék hozzá:
A szükség csodákra készíteti az embert. Az izgalom*

*A fejembe pumpálta az összes vért, leszálltam,
Megemeltem a lovakról lekapcsolt kocsit, egészen
A fejem fölé, aztán átugrottam vele a kilenc láb magas
Sövény másik oldalára, majd, amikor a szemből jövő kocsi
Már elhaladt, ugyanazzal a mozdulattal vissza.
Végtére is megakadályoztam egy balesetet. Ez jó mulatság,
Gondoltam, de a lovainkra is szükség lesz, s azzal az egyiket
A hátamra emeltem, a másikat a hónom alá kaptam – hékás,
Ne ficáncoljatok! – és átemeltem őket is a sövényen, gyorsan
Felszerszámoztam, és széles mosollyal ügetésre fogtam őket
(Na jó, kicsit megizzadtam, beismerem), és meg sem álltunk
A fogadóig, ahol aztán megszálltunk éjszakára.
Ez elég hétköznapi történetnek hangzik, de van még
A tarsolyomban más is. A kocsis a postakürtöt egy
Kampóra akasztotta a tűz közelében, és mielőtt
Háromig számolhattam volna, tisztán és hangosan
Megszóllaltak belőle azok a hangok, amelyek a nagy
Fagyban bennrekedtek. És mindez anélkül, hogy emberi kéz
Érintette volna: kedves és vidám dalocskák egyvelege szólt,
„A kedvesem akár a vörös, vörös rózsza”, aztán a „Skót vagy,
vagy mi?”, végül „A hegyeken túl messze innen”. Őszintén
Mondom, még a könny is kicsordult a szememből.
Meghívtam a kocsist vacsorázni, és áldomást ittunk
A kürtre, amely megtartotta magának a saját meséit,
És hozzám hasonlóan csak akkor osztotta meg másokkal,
Amikor megérett rá az idő.*

Nem minden az, aminek látszik

(All is Not As It Seems)

*Oroszország hatalmas és hihetetlen hely.
Az egyik télen magam is eltévedtem ott.
Koromsötét éj volt, egyetlen fény sem pislákkolt,*

*Pedig azt hittem, a közelben van egy falu. Egyedül
A hó világított, a tiszta, vastag, ropogós hó.
Olyan volt, akár egy frissen vetett ágy,
Ami vonzza a fáradt utazót, és én engedtem
A csábításnak, egy hegyes farönkhöz kötöttem lovamat,
Jól beburkolódtam, lefeküdtem a hóban, és elaludtam.
Reggel volt, amikor felébredtem, de hol találtam magam?
Sírkövek közt! Két sírkő közt elterülve fekiüdtem!
Egy temetőkertben aludtam, volt ott még templom is,
Azon túl a falu. Egy kutya felugatott, lábak kaparását
Hallottam. Varázslat történt, vagy csak ravasz szláv
Démonok bandájának foglya lettem? És hová tűnt a hó?
Hová hűséges lovam? Akkor nyerítést hallottam,
Honnan is, te jó ég? Felnéztem, és ott volt a ló,
Zablájánál fogva kikötve a templomtoronyban.
A kilencven láb magas hó reggelre elolvadt,
Fokozatosan visszahúzódott, és eltűnt, amíg aludtam.
És a fatörzs, amihez kikötöttem, nem volt más,
Mint a szélkakas a torony tetején, és ott nyerített,
Rúgkapált esdekelve, hogy mentsem ki onnan.
Micsoda ország! Milyen rendkívüli időjárás!
És ez nem tréfa! De mielőbb cselekednem kellett.
Előrántottam pisztolyom, szétlőttem a zablát,
És elkaptam a lovat, még mielőtt földet ért volna.
Óh, milyen boldogan szaglászott körül!
Úgy bújt hozzám, akár egy kiscsikó!
Többé már nem lógott felakasztva ég és föld
Között, és újra élvezhette a saját életét.*

Kedves barátaim,

*Az a világ valóban különös hely. Ott a szilárd dolgok
Folyékonnyá válva elillannak, azután újra szilárd alakot
Öltenek. Mottó: éberség!*

Szárnyak

(Wings)

*Néha megkérdezik, mi a legkedvesebb történetem,
De bevallom, nincs igazán ilyen. Ugyanakkor
Azt hiszem, érdekesnek fogják találni ezt a
Meglehetősen szokatlan esetet, ami, úgy vélem,
Annál szokatlanabb, minél igazabb.*

*Angliába készültem átkelni Franciaországból,
És épp Calais zsúfolt kikötőjében lődörögtem,
Amikor egy csapatnyi búsképű matrózt vettem észre,
Angol hadifoglyokat, láncra verve, egy háromárbócos
Fedélzetén. Ha őszinte akarok lenni, én inkább az angolok
Pártján állok, így arra gondoltam, hogyan segíthetnék rajtuk.
Az agyam villámgyorsan működésbe lendül, ha a helyzet
Úgy kívánja. Mint tudják, manapság a repülés korát éljük.
Léghajók röpködnek boldogan egész Európa egén.
Ebben nincs is hiba, ám az én agyam azt diktálta, gondolj
A szárnyakra! A seregben mérnöknek képezték ki.
Súlyok és röppályák, ballisztika, sebesség – mindez
Zene volt fülemnek, és hozzá milyen kellemes!
A testem bármire kész volt. Én ne tudnék repülni?
Szárnyakat készítettem, pillekönnyűeket, ám igen
Erőseket, mert úgy véltem, egy kétszáznegyven láb
Széles szárny épp megfelelne. Egyik reggel korán,
Mikor az örök még javában horkoltak, szárnyaimmel
Felemelkedtem, majd a kellő magasságból lecsaptam,
És a magamra szerelt kis horgokat beakasztva fölemeltem
A hajót a hullámok közül, és repültem vele tovább
A csatorna fodros vize fölött, a tengeri madarak
Meglepett zivajától kísérve, fel a kék égig.
Egy örökkévalóságnak tűnt, de csupán harminc
Percig tartott, mire elértük a doveri sziklákat,*

*És egyre alacsonyabban köröztünk az ébredő város felett.
A tíz matróz boldogsága leírhatatlan volt!*

*A szárnyakat később Dover várának ajándékoztam,
És ha jól tudom, még mindig ott láthatók.*

Juhász Kristóf

Játék Isten erdejében

Valamikor a magyar középkorban bolyongunk remeteként a Pilis hegyei között, megriadt szarvasként vágtaázunk az erdőben, mint kiéhezett ló térünk haza a királyi birtok istállójába, farkasokat űzünk, vagy farkasként menekülünk. Kollár-Klemencz László *Anyám tenyerén* című regénye különös, műfajokon

átlépő, avagy műfajokról nagyvonalúan tudomást sem vevő, nézőpont-váltásokkal sűrűn tűzdelt gondolatfolyam. Épp olyan olvasni ezt a könyvet, mint bejárni helyszíneit a pilisi erdőkben (a kiskorától ott barangoló recenziens nem tagadhatja elfogultságát), a patakmeder kövei közt botorkálni, ember nem járta vadcsapásokon cserkelni a hegygerincen: mintha egy pillanatra visszakapnánk azokat az érzékeinket, amelyek a teremtés hajnalán, a többi lénnel játszva, még a birtokunkban voltak.

Lehetne akár történelmi regény is, hiszen a Magyar Királyság területén játszódik, valamikor a tatárjárás után. Történelmi alakok is szerepelnek benne, akik hazánk egyik jelentős fordulópontján vettek részt. A kortárs áramlatok divatszavait figyelembe véve rá lehet sütni a regényre a mágikus realista jelzőt, amit nem szeretek használni. De ha segítségével többeket vezethetek el egy jó könyv olvasásához – érvényes utalással a márquezi hangulatra és ábrázolásmódra –, akkor mégis élek vele. Lehetne a mű egyháztörténet, lélektörténet, üdvösségtörténet – vagy bármi más, amit ráaggathatunk –, mégsem tudom pontosan meghatározni, mi is valójában.

Ez a regény megkíván bizonyos részvételt, bizonyos személyes erdőt: kéri a szöveg az olvasó talpába ragadt fenyőtüskéket, az orrában a nyárfa-szöszöket, a sarat a cipőn, a csaláncsípést a lábon, meg azt a pillanatot, mikor a pislogás mögött is csak zöldet lát.

Ha nagyon alaposak vagyunk, utánaolvasunk (vagy eleve tudjuk): Kékes az bizony Pilisszentlászló, és ha a király a tatárjárás után uralkodik, s viszonylagos béke van, akkor csak Károly Róbert lehet az illető. De igazából az olvasót segítő konkrétumok minimálisak a hagyományos értelemben vett történelmi regényekhez képest, miközben számtalan izgalmas szokást és hiedelmet ismerünk meg a láttatott korból. Itt a történet, a mese, a sztori éppen úgy viselkedik, mint egy kortalan, elevenen csapkodó élőlény, amit sehogyan sem tudunk markunkba szorítani: megy tovább a maga útján, a maga eszméléseivel. Várva, hogy mi is eszméljünk vele:

„Ágnes a nyitott ablakon keresztül minden egyes mondatot hallott, felhajtotta az asztalán álló faládikát, hogy a kötényébe rejtett kenyereket eltakarja, a ládikában szárított bordó, piros és fekete rózsaszirmokat gyűjtött, olyan sokat, hogy a fedél felnyitásakor az asztalra hull sok törékeny szirm, s egy apró szellővel kirepül az ablakon, s a kőfal mellett lustán lebegve földet érnek Pomuk és Lőrinc atya lábánál, néhány a döglött kutya fehér-fekete szőréen. A kastélyból hirtelen kiszaladó malac feleszi a cipőikre hullott rózsaszirmokat.

Pomuk meglátja a szirmokat zabáló malacot, eltűnnek a hangok, nem érzi a teret, a kőfal távolságát, a kapu mélységét, a napfény erejét, tüdeje levegőért kap, mintha nem a saját testében lenne, egy másik testben Dömösön, az estén, ahol ott zabálták fel a disznók a lehullott szirmokat, ahol elveszítették egymás rég lehullott, rég elszáradt lelkét.”

Főhősei a regénynek Pomuk, a remete, Ágnes, a királylány, Lőrinc atya, a király papja, valamint az erdő számtalan lelkes állata,

és végső soron maga az erdő. Itt saját törvénye van embernek, vadnak, kereszténynek és pogánynak, a farkasoknak és a forrásoknak. Az erdő, a falu, a királyi vadászkastély lakói számára minden találkozás valamilyen újdonsággal jár, mintha a személyes kapcsolódásból mítoszok és hiedelmek számtalan kis ágacs-kája nyújtózna szerte:

„Egyszer a tehenem maga alá esett. Egyedül voltam kint az erdőn, s a tehén ott feküdt. Lökdöstem, de nem mozdult meg, akkor az erdőből előjött egy remete, őt még nem láttam soha, féltem, nem tudom, mitől, de tartottam tőle, az meg azt mondja, köpjek a szájába háromszor, attól magához tér, én meg beleköptem, a tehén tényleg felállt, és megindult.”

Rengeteg a könyvben az elbeszélői nézőpont-váltás: olykor bele is zavarodhatunk abba, hogy éppen ki beszél: a királylány, vagy a hátaslova, vagy a remete, vagy a remete farkasa...?

Aztán lapozgatás közben ráeszmélünk, hogy talán épp ez a lényeg. A teremtet világot átható isteni kegyelemnek a lényege, hogy a személyiségünk föloldódik a többi teremtet lénnel vállalt közösségben, és valójában mi sem tudjuk, ki beszél: a fa, a szarvas, az ember vagy én?

Tulajdonképpen az istenkeresés regénye ez. Talán dialógusból akad a legkevesebb benne, és azok közül is a leglényegesebbek oktató jellegűek: Lőrinc pap, az anyaszentegyház hivatalos képviselője, illetve Pomuk, a remete beszélgetései, vagy az istenkeresésnek ama stációi, melyekkel – jobb esetben – mindannyian találkoztunk, az előbb említett két szereplő párbeszédeiben kapnak formát.

Miközben természetesen továbbra is láthatatlan főszereplőnk az erdő, és az erdővel együtt élő emberek közössége:

„Különösen szerették az erdő legfőbb gyümölcsét, a szedret, de húsvét előtt még korai volt szederre gondolni. Több változatát is szedték, a legízesebb a vienne missa, erdei kan eper, azt különös becsben tartották, gyógyhatású csodaszer-

ként szárították, szentképek között tárolták a polcon, meggyógyított az minden gyengeséget, gyereket, felnőttet, aggot, de minden ötödik évben volt egy ijesztő haláleset, aki látott ilyet, mind azt meséli, hogy a halott nyelve az utolsó perceiben here formájúra dudorodik, úgy kezdődik, hogy nem tud beszélni, ha kinyújtja a nyelvét, két piros heregolyó kandikál ki a száján, aztán hamar akkorára nő, hogy megfullasztja hordozóját. Egy ideig tiltotta a király a szedését, de a sok jószág végett inkább vállalták a haláleseteket.”

Beszélhet-e úgy egy középkori regény elbeszélője, mint e könyv szerzője? Beszélgethet-e egymással középkori magyar nyelven magázódva, mégis őszinte fesztelenséggel egy király és egy remete?

Azt *A néma barát megszólal* írás óta tudjuk, hogyan fogalmazott magyar nyelven egy szerzetes a Mohács utáni időkben. Kodolányi mester remek kísérletei óta azt is el tudjuk képzelni, miképpen szólt bárki a Magyar Királyságban a tatárjárás körüli időkben. Kollár-Klemencz László elbeszélői stílje mintha sok világ között valami pókfonálon ingana-lengene: a nyilvánvaló, direkt és helyénvaló archaizálás mellé kétségkívül „korhűtlen” megfogalmazások kerülnek. Ám szerzőnk mindezzel nem poénkodik, és nem is afféle „felhasználóbarát” módon alkalmazza a nyelvhasználat váltásait:

„A kunyhó előtt a tűz mellé süt a reggeli nap.

– Istent soha senki nem látta – mondom.

– De Jézust látta sok ember! – válaszolja Lőrinc.

– Kell mindenáron látni azt, akit szeretni akarsz? – kérdezem.

– Talán nem kell, abból tudjuk, hogy benne élünk, ő meg bennünk, hogy a lelkéből adott nekünk.

– Honnan jelenti ezt ki, ki mondatja magával ezeket a szavakat, Lőrinc? Miért nem mond valamit magától, arra is az evangéliumból keresi a választ, hogy hogy van?

Lőrinc hallgat, a maradék kenyérmorzsát felszedi a földről, s a tenyerébe szórja.”

A rengeteg kérdést nyitva hagyó, ám mégis föloldást nyújtó zárókép után nehezen szabadulok az érzéstől: mintha afféle kö-zépkori, allegorikus játékot, misztériumot, moralitást „láttam” volna. Mintha az említett állati-emberi nézőpontváltások olyas-félék lennének, mint amikor színre lép a templomban vagy a pi-actéren (netán fametszeten) az Alázat erénye, a Jóra való restség, vagy a Melankólia angyala. De némi merészséggel a Tarot-kártya alakjaiig is kinyújtózhat az asszociációs mező. Az *Anyám tenyerén* hőseinek például nincs jellemrajza. Cselekedeteik vannak, meg belső, illetve hallható monológjaik vagy párbeszédek. A szerep-lőkről leginkább akkor és úgy tudunk meg valamit, amikor és aho-gyan a többi szereplővel viselkednek. A király szinte csak akkor válik szemünkben valódi emberré, amikor a remetével beszélget. Addig csak valami távoli alak, aki persze egyre közeledik hozzánk, de mikor egészen közel ér, akkor is csak azzal mutatkozik be, hogy szarvashúst akar enni. Egyedül a remetének fedi föl magát, és lám: mintha önmagának épp olyan távoli volna, mint az olvasónak...

„ – Egyedül vagyok, olyan egyedül, mint még soha! – mon-d-ta a király.”

A remete pedig így vigasztalja:

„Isten üzen a fák hajladozásával, az állatok alázatosságá-val, Isten üzen a felhők hajthatatlanságával, a nap szünte-lenségével, a föld rendíthetetlenségével. Isten üzen minden-nel, ami ezen a világon körülöttünk és velünk történik, nem igazságot üzen, hanem valóságot. Az igazság félelemmel teli, a valóság félelem nélküli, mikor átadjuk magunkat Is-tennek, átadjuk a félelmet is.”

Gáspár Ferenc két írása

Nem minden rózsaszín

Emlékszünk még a Rózsaszín Cicákra? Vagy Tom Jones híres számára, a *Delilahra*, amit mi magyarok, csak Dilájláként emlegettünk? Az oroszórákra a suliban, a jelentésre, amelynek a szövege mindig távárissal (elvtárssal) kezdődött?

Domonkos László legújabb novelláskötete, az *Isten hírével* több nosztalgikus és önéletrajzi elemet tartalmaz, és időnként, mint Bene Zoltán az előszavában utal rá, a sorok között bűvópatakként elő-előbukkan a szerző újságírói múltja is, ám ahogy haladunk az olvasásban, úgy merülünk bele mind jobban és jobban a domonkosi oeuvre mélyebb és balladisztikusabb művészetébe.

És ez a művészet nem áll meg a Rózsaszín Cicák történetének felvázolásával, amelyről csak annyit, hogy természetesen nem cicák voltak, hanem cicik, vagyis női mellek, egy hajdani és alaposan átalakított suszterüzlet bejárata fölött feltehetően műanyagból vagy könnyű fémből a Wesselényi utcában, egészen közel a Vörösmarty utca sarkához.

Az embléma Magyarország első olyan éjszakai bárjának bejáratát „díszítette”, ahol félmeztelen lányok szolgálták ki a vendégeket, volt sztriptíz, sőt: leszbis show.

Abban az időben én a Vörösmarty utca másik végében tanítottam, de a gyerekekkel gyakran jártam ki az Almássy térre focizni, így a két hatalmas és rózsaszín női mellre én is felfigyeltem. Az életemből azonban kimaradt a hely megtekintése, nem úgy Do-

monkos Lászlóéból, ám a szerző ezt a visszaemlékezést is bele tudta oltani egy keserédes novellába.

Mélysegeket ígértünk az olvasónak, és azok lassanként meg is érkeznek, például egy egyes szám első személyben elmesélt osztálytalálkozó történetében, a *Mária volt* címűben, ahol tulajdonképpen az írástudók árulásának nagy kérdését feszegeti. A főhős Döme – nyugállományú szerkesztő – a tízéves érettségi találkozóról mesél, amit akkor alig győzött kivárni, mégpedig a legszebb lány, Mária miatt. Mária ráadásul nem csupán szép volt, hanem művelt és okos, és kissé ellenzéki, hiszen: *„Ő hozta el nekem azt a gondosan összehajtogatott újságot, amelynek fejlécén azt olvashattam: Irodalmi Újság. Ismét magyar lett a magyar című Petőfi-vers volt az első oldalon és Németh Lászlótól Az emelkedő nemzet.”*

Domonkos nem akar szájbarágósan mindent elmagyarázni, nem részletezi, miért tetszett neki ez az újság, csak jelzi: *„...több cikket meg verset kimásolok belőle”*.

Többek között ezért is szeretne Máriával találkozni, és az imponálásnak kevésbé szerencsés módját választva, tréfás orosz szöveget mond a találkozón szintén megjelent egykori nyelvtanárának címezve.

Az orosz dumának zajos sikere van, Döme még hozzáteszi, hogy ennél többet nem tud, de ebből a néhány szóból is jól megélt azóta is, ám a felharsanó röhögést hamar elcsitítja Mária éles hangja: *„Ebből is látszik, milyen kevés tudás elég az újságíróknak!”*

És innentől kezdve Döme részéről minden csak magyarázkodás, hogy *„’56-ban ötéves voltam”,* hogy könnyű annak, aki más szakmát választott, és *„elbújt egy laborba”,* de *„Mária végül egy utolsó »sajnállak« mondattal otthagytott.”*

Jópofoa írás a *Laja Amerikája* című, de az igazán érdekes novellák ezután következnek. Berzsenyit jeleníti meg a *Közelítő* címűben, és akad megrendítő erejű elbeszélés is, mint például a *Bitó Teca tisztessége*, mely címében és előadásmódjában is már-már Mikszáthot idézi, s a törökkori történetet általános érvényűvé

tudja emelni, hiszen a lányokat erőszakoló pogányok alatt mi magyarok általában másokra szoktunk gondolni XX. századi elmagányosodásunkban...

A többi költőt, költősorsot felelevenítő novellái is szépek, ilyen a *Pásztortűz* Balassi Bálintról, de egyszerre szomorú és megnyerő *A Mészáros utca titka* című, amely József Attila Lillafüreden írt versének műzsájáról (is!) szól, hiszen Marton Márta lakott ott, nem messze a krisztinavárosi templomtól, ahol Széchenyi István tartotta esküvőjét Seilern Crescentiával.

Marton Márta férjnél volt már akkor, és a világirodalom leg-szebb szerelmes verse tetszett neki ugyan, de semmi több. Elküldte a költőt. Lakása helyén ma fogtechnikai műhely van. A múzsa eltűnt, és vele együtt az *Óda* neki ajándékozott kézírata is.

Akad '56-os novella is – *Kapitán Tuskes* –, és a címadó *Isten hírével*, melyben balladai tömörséggel meséli el az orosz nagyhatalom katonáinak hidegvérű kegyetlenségét, és jó negyven évvel később Döme (most már nyilvánvaló, hogy az író alteregója) amszterdami találkoztóját annak az agyonlőtt magyar gazdának a fiával, akinek egyetlen bűne az volt, hogy bújtatni próbált egy német gyerekembert.

A novella jelen idejében már negyvenéves is elmúlt „bajszos” és cimborája a nyugatra jobb munkáért, fizetésért „kitántorgott” magyarok ittas hőzöngésével bizonygatja, hogy őrajta nem fog-nak ki, „ezek a ... kommunisták nem nyomnak víz alá, az anyjuk mocskos... kiszúrok velük, ahogy tudok, nézd, itt vagyok, nyugat, fény, lóvé, élet... A gazdáik, a rohadt ruszlik... agyonlőtték az apá-mat... nem voltam még egyéves...”

Döme ösztöndíjjal van Amszterdamban, és azért csatlakozott a társasághoz, mert már zsigereiben érezte a magyar szó hiányát.

Itt aztán megkapta. Isten nevében és Isten hírével.

Feljegyzések egy csúnyácskább lányról

Az orosz széplány valóban jó könyv volt. Annyira jó, hogy irigykedtem az íróra, de persze tudtam, hogy az orosz széplányról csak egy orosz író tud ennyire jó könyvet írni. Ma már nem is nagyon emlékszem rá – hiszen ez majdnem harminc éve történt –, csak az élményre. Azóta is lelkesen vásárolok a szerző, vagyis Viktor Jerofejev műveit, de szomorúan kell megállapítanom, hogy egyik sem éri el *Az orosz széplány* színvonalát. Lehet, hogy én lettem nyugösebb, vagy a szép lány volt túl szép. Nem mintha a szerző többi könyve érdektelen lenne. Csak nem olyan. Főleg, hogy nem regény, ahogy ez a mostani sem az.

Feljegyzések az élő és halott Oroszországról az alcíme Viktor Jerofejev új könyvének, *A nagy gopnyik*nak. A mű két évvel ezelőtt jelent meg németül Berlinben, de Bokor Pál orosz eredetiből fordította, és nehéz lenne elmesélni, mi minden van benne, még akkor is, ha nem néhány, hanem mondjuk tíz vagy húsz oldal állna az ember rendelkezésére. Nem is lehet folyamatosan olvasni – aki megtette, az előtt emelem kalapom –, talán legjobban a napló lenne a megfelelő szó a műfajára, bár elég szabálytalan napló ez, előre- és hátrarohanásokkal, néha szürreális, máskor meg reális jelenetekkel. Vannak, akik emiatt James Joyce *Ulysses*éhez hasonlítják, de míg az ír szerző az *Odüsszeia* történetét komponálta bele egy honfitársa egyetlen dublini napjába, addig Jerofejev sokszor évtizedekben, vagy még inkább két év-

században (XX. és XXI.) ugrál, a rengeteg helyszínről nem is beszélve. Ráadásul míg *A nagy gopnyik* szinte minden sora érthető, addig Joyce könyvéről ugyanez nem mondható el, és ez minden bizonnyal nem csupán a fordítók érdeme.

De miért érdemes elolvasni akkor *A nagy gopnyikot*, és mit is jelent ez a szó – gopnyik – tulajdonképpen?

A gopnyik valamiféle piti huligánt jelöl, ám kimondva Putyin elnök nevére hasonlít, és mi tagadás, őt nevezi így a szerző.

Akkor róla szól? – kérdezheti az olvasó, joggal. Nem, nem róla. Vagyis igen, de mégsem csak róla. Leginkább magáról Jerofejevről, aki nem mellékesen utálja, vagy legalábbis nagyon nem szereti az első számú orosz vezetőt, s ha nem egy gopnyikhoz, akkor minimum egy bűzös borzhoz, vagy Sztálinhoz hasonlítja. A generalisszimusz többször is szerepel a könyvben, már a második kis fejezetben (naplóbejegyzésben?), mivel az író apja Sztálin francia tolmácsa volt, s maga Molotov figyelmeztette arra, hogy az első találkozáskor nehogy visszakérdezzen Kobának, mert azt ő nagyon nem szereti.

Így aztán az idősebb Jerofejev, aki akkor még csupán a húszas éveit taposta, roppant nehéz helyzetbe került, mert Sztálin igen halkan beszélt, ráadásul „kaukázusi akcentussal”.

*„Apám idegesen próbálta kitalálni, mit is kérdezhetett a ve-
zér. Hát persze, csak azt kérdezhetette, hogy hol tanultam...
apám kihúzta magát és kibökte a választ:
– A Leningrádi Állami Egyetemen, Sztálin elvtárs!”*

Sztálin erre válaszul röhögőgörcsöt kapott, mert ő az attasé születési helyét firtatta.

„– Akkor maga ott született, mindjárt az egyetemen?”

És még hozzátette: „– Az októberi fordulat óta nem nevettem ilyen jól.”

Vagyis nem forradalom, hanem: fordulat. „A hülyéknek Nagy Október, az isteneknek – fordulat.”

Az írónak a történet egy konferencián jutott az eszébe Párizsban, ahol nem csak a „fordulatról”, hanem Putyinról is vitáztak, hol dicsérve, hol elítélve őt. Mindebből Jerofejev azt a következtetést vonja le, hogy az államcsínyekben és véletlenszerű fordulatokban jártas Oroszország nem vethet Ukrajna szemére semmit, ha az államcsínyt követ el, vagy annak következtében létezik.

Mi azért egy másik következtetést is levonhatunk, mégpedig azt, hogy világszerte azok az értelmiségiek lesznek a változások utáni rendszerek legnagyobb ellenségei, akik a korábbi rezsim – a kommunizmus – legkivételézettebb emberei voltak.

Kivételezett? Hát hogylene. Mikor a nagy Szovjetunió egyik köztársaságából a másikba sem lehetett passzus nélkül átutazni, akkor az ifjú Jerofejev 1966. március 31-én ott van a Zöld-foki Dakarban, ahol éppen megkezdődik a Néger művészetek világfesztiválja. És ez nem minden, mert: *„Az egész moszkvai aranyifjúság engem irigylet: a PB tagok és a KB titkárság tagjainak, a minisztereknek és helyetteseiknek a gyerekei... Ezek a srácok vízisín száguldoztak a Moszkva folyón, kényükre-kedvükre utazgattak Párizsba és Olaszországba, amerikai akciófilmeket néztek és a Playboy lányok cicijén legeltették a szemüket a Moszkva környéki dácsákban. Kenyába utaztak szafárira...”*

De egyiknek sem volt az apja szovjet nagykövet egyszerre két afrikai országban, vagyis Szenegálban és Gambiában. Csak Jerofejevnek. Így aztán ő egyenesen a dél-vietnámi nagykövet lányával jött össze Dakarban. Könyvében erről is mesél az író, akinek sokszor valóban vicces és abszurd történetei vannak. Többek között, mikor a kedves holland kiadó, aztán a többi holland (mint Bob, a moszkvai holland konzul) összetéveszti őt a másik Jerofejevvel, Venegyikttel, a *Moszkva–Petuski* írójával, s nem hiszik el neki, hogy ő nem az a másik. Azt gondolják, fél a KGB-től, ezért tagadja meg saját magát, és jóindulatúan mosolyognak.

Viktor Jerofejev kétségtelenül tehetséges író. A Jerofejev kontarra Jerofejev című részben leírja, hogy egy liftben ismerkedett meg névrokonával. *„Mindketten tudtuk, hogy ő mindenben jobb, mint én.”* Varázslatos mondat. Lehet, hogy a fordító leleménye,

de akkor is lenyűgöző. Mert ki ebben a mondatban az én, ki az ő, és legfőképpen: ki a jobb?

Aztán még arról is tudósít, hogy pamfletet írt Putyin – gopnyik ellen, hogy kétszer kirúgták az Írószövetségből (lásd még Bulgakov regényében a *Tömegírt*), hogy az amerikai írók követelésére félig-meddig visszavették egy másik orosz íróval, Popovval együtt. Ír arról is, hogy Kárpátalját nem bombázza (mára már ez sajnos megtörtént) a nagy gopnyik, mert Orbán a barátja, ír az orosz mesehősökről, de legtöbbet arról a február 24-i napról, amikor elkezdődött a háború.

„február 24.

Az erdő tele van sápadt gyilkos galóccával, kikandikálnak a fűből, körülöttük tűk és tüskék, az egyik gomba magasabbra nőtt, mint egy hajóárbóc, egészen az égig.

Ha úgyis minden véletlenszerűen történik, akkor miért ne nőhetne meg ő is?

Vagy az Úr parancsára történt...

Hogy lehet itt elkerülni a miszticizmusba zuhanást? Hogy ne higgyen az ember a sámánoknak?

Igyál tevévért!

– Mondjad, sámán!

Így lesz a sápadt gyilkos galócából sápadt misztikus.”

Aki még nem jött volna rá: Putyin a gyilkos galóca, s egyben egy nagy fallosz is.

Jó lehet Jerofejevnek lenni. Jó?

Lehet.

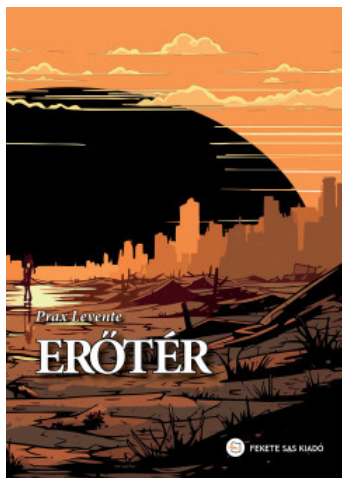
Bakonyi István

A civilizáció vége

Két novelláskötet után *Erőtér* címmel regénnyel jelentkezett Prax Levente, aki egyébként verseket is ír a maga egyéni, frappáns és nyers hangján. Új műve is különös, és nem túlzás, hogy kilóg a sorból...

Az erőtér a fizikában valamely test révén keltett kölcsönhatás, amely a téridőben meghatározható helyeken a más testekre ható erők nagyságát kifejezi. Természetes egy irodalmi műben ezt jelképesen értelmezni. Ahogy a fülszöveg első mondata segíti az olvasót: „Egy tökéletesen fekete, több ezer méter magas, áthatolhatatlan kupola borul a város fölé – ez az »erőtér«...” Félelmetesen hangzik, és mint látjuk, valóban az: a cselekmény számos borzalmas, erőszakos mozzanatban gazdag. Nyilvánvalóan látomásosan, ám közvetve benne van legújabb korunk sok-sok aggasztó jelensége. Disztópikus sci-finek is mondják az ilyesfajta alkotást, vagy nevezhetjük negatív utópiának is Prax vízióját. Alkotó képzelete sodró erejű, a jövő sötétjével, a világ pusztulásának rémképével. Ragadjunk ki taláломra egy mozzanatot! „...A globális felmelegedés még mindig hat, és nincsenek igazán hideg teleink...” Ez a nem éppen irodalmi mondat az aktualitásokra irányítja a figyelmünket. Persze nem ez áll a történet középpontjában. Fontosabb, hogy érinti a morális válságot, az elharapódzó erőszakot, a hatalom túlkapásait, az ember menekülési esélyeinek beszűkülését. Egy képzeletbeli főváros sorsát.

A szereplők idegen nevei jelzik: itt a globalitás uralkodik (francia, német, angol vagy éppen román neveket használ az író). És vannak beszélő nevek is. „...Persze a Seggszétrúgó Michel állomában kultúrfelelősnek lenni nem volt túlságosan megterhelő po-

zición...” – mondja Joachim, az Új Köztársaság kultúrosa. És szó esik az elektromos autók világáról, egy lerombolt város új urairól, persze mindenfajta erőltetett aktualizálás nélkül. S egy kiragadott fontos cél: *„...a szomszéd főváros fölé boruló átlátszatlan burok természetének és környezetre gyakorolt hatásának vizsgálata, továbbá a felszámolásának lehetőségei, és az ebből remélhető haszon feltárása...”* Érezhetjük a szöveg elidegenítő jellegét, ami persze adekvát a regény ridegségével, kegyetlen világával.

Cselekménye mindamellett gördülékeny, miliőteremtése jó, dialógusai izgalmasak, és követik a főszálát. Közben megismerjük az erőtér borzalmakkal teli belső világát, az emberi jellem silányságát. A fejezetek váltogatása az erőtér, valamint a vele szemben álló erők bemutatását szolgálja. Az erőtér története jobban szerkesztett, a másiké kissé elnagyolt. A figurák közül K, a nyomozó alakja akár karkai párhuzamot is sejtethet, de Orwell-i hatásokra is gondolhatunk. Aztán van itt demens polgármester, no meg a palotai testőrség vezetőjének meggyilkolása is elindíthat bizonyos asszociációkat. A 37 éve „uralkodó”, munkaképtelen polgármester esete a túl sokáig megtartott hatalom problémájáról beszél...

Prax Levente műve egy velejéig romlott, korrupt világot mutat be kegyetlenül, előrevetítve a civilizáció végét, az emberiség tragikus jövőjét is. Természetesen a vízió, az alkotó képzelet esz-közeivel. Izgalmas benne, ahogy leírja a tudomány jellegét, az erkölcsi hanyatlást, ugyanakkor a pusztulás elkerülhetetlenségét. Bizony, a „seggszétrugók” primitivitásával ez törvényszerűen bekövetkezhet. Egyes, már-már fárasztó részletességű elemeiben gusztustalan, perverz világ ez. A mindenkori diktatúra áll elénk a maga meztelenségével. Ennek megfelelő a regény stílusa, hiteles nyelvi durvasága.

Nem hibátlan, de fölkavaró és hiteles olvasmány.

Losonczy Attila

A boldogság ultramarinkék madara

Finy Petra legutóbbi regénye több szempontból is rendkívül bátor, nem mindennapi, merész vállalkozás. Egyfelől olyan korszakról ír, amelyet ő maga személyesen még nem élhetett át, másrészt az 1968-as prágai események és annak magyar vonatkozásai, valamint a hatvanas évek „fridzsider-szocializmusának” korszaka még bőven tartalmaz „fehér foltot” íróknak, történészeknek egyaránt.

Az *Ultramarin* voltaképp egy nemzedékregénybe oltott szerelmi történet, naplóregénnyel ötvözve. Bár, mint fent említettük, a szerző nem élt még a cselekmény idejében, látszik: lelkiismeretesen kutatott a témában. A karakterek plasztikusak, hitelesek, akárcsak a párbeszédek. A helyzeteket sokszor már-már sebzően élőnek érezzük. A regényből kiderül, hogy a hatvanas évek kamaszai, ha más stílusban és más kulisszák mögött is, de ugyanazokkal a problémákkal küszködtek, mint napjaink fiataljai.

A regény szinte letehetetlenül olvasatja magát: csak akkor vegyük kezünkbe, ha elegendő szabadnapunk van... Finy Petra leszámol a kádári nosztalgiával, leleplezi a gulyáskommunizmus igazi arcát, amelynek hosszú időszakában, a '60-as években is csak a kiváltságosok élvezhették a jólétet. A szélesebb, elnyomott tömeg továbbra is félelemben élt, volt, aki tagadásba menekült,

mások ügyeskedtek. A hazug rendszer hazug létet követelt. De mindig akadnak, akiknek fontosabb az emberség az egzisztenciánál vagy a személyes szabadságnál. A legkiválóbb példa rá Márvány tanár úr rendíthetetlen alakja, aki szembeszáll az osztálytársaikat terrorizáló Pásztor fivérekkel. Árulások, elaljasulások, megbocsátások sora követi egymást az *Ultramarin* lapjain, hasonlóan a görög sorstragédiákhoz.

„A legnagyobb baj az árulásokkal azonban az, hogy ilyenkor nemcsak a másikat, de önmagát is megcsalja az ember. A maga cinkostársává válik az összes hazugságban, és nem adhatja fel magát.” (Részlet az egyik főszereplő, Belphegor naplójából.)

Tanúi lehetünk annak, hogyan avatkozik a néptől rettegő hatalom a pusztán a létezés örömére, szabad levegőre vágó, hétköznapi ember életébe. Két szálon, két idősíkban játszódik a cselekmény. A valós időben, valamint Belphegor naplójában, amely a múltbéli történeteket, a prágai tavasz eseményeit beszéli el.

E naplórészek külön ékkövei a regénynek, mivel Finy Petra ezekben a fejezetekben férfi szemszögből ír, hitelesen.

Az író erős szimbolikával dolgozik, költői énjéhez is méltó, találó módon. A címben szereplő ultramarin a legdrágább színanyag: Szűz Mária-ábrázolásoknál használták. Egy Szűz Mária-diptichon meg is jelenik a regényben – érdemes alaposan utánanézni, miképpen! A kék a víz, a férfi, a teremtés, az égbolt, a béke, a nyugalom, a harmónia jelképe. Az említett színről könnyedén képzettársítunk a „boldogság kék madarára”: hiszen a szereplők kivétel nélkül a maguk módján keresik a boldogságot, az egyéni békét. Megtalálhatják-e fizikai és lelki sebektől terhelten, évtizedes titkok terhe alatt, több generációnyi traumát hordozva, amelyről nem lehet beszélni „soha, sehol, senkinek”?...

A képes beszéd a szereplők nevében is megjelenik. A főhőst Belphegornak hívják, aki a Pokol hét hercege egyikének, a restség démonának és egy világhírű, hatvanas évekbeli francia film-

sorozat címszereplőjének a nevét viseli. Belphegor képtelen kiállni önmagáért, megalkuszik a ráerőltetett, hazug léttel, elárulja szerelmét, elköveti a súlyosabb bűnt (a gyilkosságot), ám végül kegyelmi ajándékként a tisztítótűz lesz a sorsa, amelyben (a maga módján) megdicsőül.

A többi szereplő neve is beszédes, jelzős szerkezetű: itt vannak például a Pásztorok, az ő nevük felbukkanásakor nyilván mindnyájan *A Pál utcai fiúk*ra gondolunk. A névhasonlóság nem véletlen, ezek a Pásztorok is visszaélnék fizikai erőfölényükkel és társadalmi helyzetükkel. A pozitív szereplők elnevezése szintén beszédes: Kockás Gizi (a külön ruházata miatt), Tömpe, aki „*mindig dúdol, tanórákon is, villamoson is, néha sakkozás közben is, ez a tikkje, meg hogy sakksztár lesz, igaz, ahhoz tanulnia kéne, legalább valamit, mert mindenből bukásra áll, matekból is. Pedig fergeteges agya van, fura génekkal születhetett, rosszul összerakott elmével, vagy pont, hogy túl jól megszervezettel.*” Tömpe barátja Kelemen, az ő nevének jelentése jámbor, szelíd, jóságos. Továbbá Márvány tanár úr, aki az erkölcsi tisztaságot, szilárdságot testesíti meg.

Bőségesek az irodalmi utalások: Maurice Maeterlinck *A kék madár* című remeke, Ottlik Géza *Iskola a határonja*, vagy éppen Szabó Magda-könyvtől a tévésorozatig és musicalig több formában elhíresült *Abigélje* is visszaköszön. A regény emellett rokonságot mutat más kortárs művekkel. A teljesség igénye nélkül például Cser-Kovács Ágnes *Zárwatermők kertje*, Békés Pál *A bűntárs*, Kemény István *Kedves Ismeretlen!*, vagy Sándor Zoltán *Apátlanok* című könyvével.

Egyszóval, Finy Petra saját regénye mellé egész irodalmi kincstárat, minden percében élvezetes rendhagyó irodalomórát kínál nekünk.

Takáts Fábián

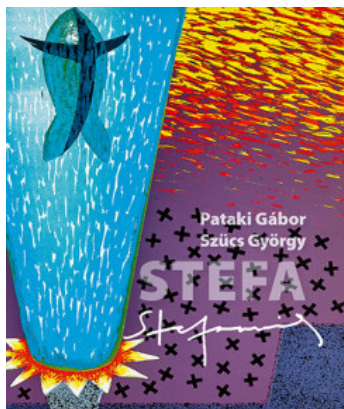
„Stefáról”

A kortárs magyar képzőművészet egyik legjelentősebb alakja Stefanovits Péter. Számtalan kiállítása, művészeti életben való aktív részvételét, valamint oktatói tevékenységét mind a szakma, mind pedig a közönség jól ismeri. Grafikus, ám pályája jóval sokrétűbb. Festményeket, installációkat készít, stílusa a klasszikus és az avantgárd hagyományokhoz egyaránt kapcsolódik.

Stefanovits Péter életrajzát az MMA honlapján Wehner Tibor művészettörténész ismerteti. A Képzőművészeti Főiskolára járt, ahol elsőéves hallgatóként festészetet, másodévesként sokszorosító grafikát tanult Raszler Károly és Rozanits Tibor mestereknél. Már 1977-ben sor került első önálló kiállítására, amelyet aztán számtalan fővárosi és vidéki tárlat követett. Megjegyzendő, hogy 1979 és 1982 között Derkovits Gyula-ösztöndíjban részesült, ez segítette a pályán való elindulásban. Később a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége képgrafikai szakosztályát vezette, majd megalapította és ő irányította 2023-ig a Magyar Grafikáért Alapítványt. Előzőleg, 2002-ben a Képzőművészek Battyhány Körének megszervezésében segédkezett, 2004 óta a Szombathelyi Nyugat-Magyarországi Egyetem Rajz Intézeti Tanszékének egyetemi docense. Munkásságát 1995-ben Munkácsy-díjjal jutalmazták.

Eddigi életműve alkotásokban gazdag, sokrétű eljárások gazdag tárházát alkalmazza.

Pályakezdőként színházi produkciókhoz tervezett díszleteket, később installációkat, objektumokat hozott létre. Jelentős alkotásai közé tartozik az Elekes Gábor festőművész együttműködésével megvalósult siklói református templom kazettás mennyezete, melynek átadására 1994-ben került sor. Elekes Gáborral dolgo-

zott újra 2001-ben, az Anthony Gall építész, építészettörténész tervei nyomán rekonstruált, a Gyilkos-tó partján álló római katolikus Szent Kristóf-kápolna szekcióit (száraz vakolatra festett falfestmény) festette.

Stefanovits Péterről több tanulmányt írtak. A 2001-ben megjelent magánkiadás *Tíz + X év – Stefanovits Péter grafikái* a rajzokra helyezi a hangsúlyt. Munkásságát részletesebben elemzi a 2007-es *Stefanovits*, az alkotó saját kiadású kötete.

Viszont tavaly – az MMA Kiadó gondozásában – egy újabb könyv született munkásságáról: a Pataki Gábor–Szücs György szerzők jegyezte *Stefanovits*. A cérnafűzött, kemény táblás kiadvány célul tűzte ki, hogy átfogó képet nyújtson Stefanovits Péter művészetéről, és amennyire csak lehet, megismertesse velünk a művész festményeit, grafikáit, installációit. Az életmű feltérképezéséhez szükség is volt két olyan szaktekintélyre, mint a művészettörténész szerzők. Pataki 2022-ig az MTA Művészettörténeti Intézet munkatársa, az Új Művészet folyóirat vezető szerkesztője. A kortárs művészetén kívül figyelme a 20. századi avantgárd irányzatokra, különös tekintettel a szürrealizmusra, de Vajda Lajosra, az Európai Iskolára, illetve az '50-es, '60-as évek magyar művészetére is kiterjed.

Szücs György 1989-től 2023-ig volt a Magyar Nemzeti Galéria muzeológusa, a 20. századi magyar képzőművészet kutatója. Kutatási területei közé tartozik a nagybányai művésztelep, az erdélyi/romániai művészet, a két világháború közötti kulturális élet és a szocialista realizmus. E témakörökben rendezett kiállításokat, publikált cikkeket, könyveket, tanulmányokat.

Jelen könyvünk gerincét is a szerzők rövid, tanulmány jellegű írásai képezik: a *Táncórák mindenkinek* Pataki Gáboré, míg a *Diáológusok és kereszteződések. Elekes Károly és Stefanovits Péter festett kazettái* Szücs Györgyé. Pataki a teljes életműre, Szücs a festett kazetták műfajának elemzésére vállalkozott. Mindkettejük tudományos alapossággal, szakmai stílben merül el Stefanovits Péter művészetében: elemzéseik azonban nem a laikus olvasókhoz szólnak. A lábjegyzetek, hivatkozások sokasága Pataki Gábor szövegében a magyar művészeti élet elmúlt évtizedeit kevésbé ismerők számára

nehezen értelmezhető, inkább a szakmabeliek számára követhető. Ugyanakkor ennek köszönhető Stefanovits munkásságának mélyreható elemzése, a művészeti kánonban elfoglalt helyének kijelölése. A kötet amúgy sem „olvasmányak” készült; albumként lapozható, mivel a képek magukért beszélnek.

Végül – de nem utolsósorban –, felhívom a figyelmet arra is, hogy több dolog segíti a könyvet forgatókat: az évszámokkal jelölt kronologikus sorrend, a mottóként olvasható Hrabal-idézetek, vagy az, hogy nem szó szerinti idézetekkel találkozunk, hanem a gondolatok értelmezésének és újrafogalmazásának aktusával.

Pataki Gábor Stefanovits műveit technikai szempontból pontosan írja le, nem törekszik megfejtésükre, hanem példák sokaságán keresztül világít rá a művész groteszk-szomorkás, szürrealis világára, eszmei, gondolati hátterére és alkotói szándékára.

Szücs György, mint említettük, az Elekes Károly és Stefanovits Péter festette kazettákra fókuszál. Mintegy dialógusba állítja a két művészt, hasonlóságokat, különbségeket keres közöttük, ismerteti a helyszínt, az épületet és természetesen a képeket.

A kiadvány háromnegyed részét a képek teszik ki. Rézkarcok, linóleummetszetek, litográfiák, elektrográfiák, szitanyomatok, pasztellek, vegyes technikájú művek, mindegyik magas minőségben.

Mind a szerkesztésből, mind a tördelésből és tipográfiából kitetszik, hogy Pataki Gábor és Szücs György nem csak a szakmabelieknek megkomponált nivós kötetet kívánt kiadni. A borítón és az előlapon szereplő motívumok: a virágból magasba szökő vízár, sugarában egy bálnára emlékeztető repülő lény sziluettje, az x-ek rajzolatai hűen tükrözik Stefanovits szellemiségét.

Örömmel állapítjuk meg, hogy ezzel a kiadvánnyal tüzetesebb vizsgálat alá került Stefanovits Péter művészete. Ha mindent nem is, de szerintünk lényegbeli dolgokat sikerült megfogalmazni a valóban nélkülözhetetlen kötetben, melyet most a kezünkben tartunk.

Arany Zsuzsanna

Újragondolt fejezetek
a Kosztolányi-életrajzból 6.¹

Magyarság és európaiság

Sursum corda

Kosztolányi a harmincas évekre már több irodalmi társaságnak nem csak tagja, de társelnöke és elnöke lett, valamint aktív szerepet vállalt Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának munkájában is. 1930. február 2-án az Otthon Írók és Hírlapírók Köre dísztermében, a Magyar Írók Egyesületének éves első közgyűlésén olvasta föl *Magyarság és európaiság* című előadását, mely később *Lenni vagy nem lenni* címmel jelent meg a *Nyugatban*.² A nyilvános szereplés előtt a folyóirat szerkesztőségébe hívatta Esztergomból Babitsot, hogy először neki és Gellért Oszkárnak adja elő mondandóját. A beszédnek politikai következménye is lett, mert Voinovich Géza indítványára a Magyar Írók Egyesülete belépett a Revíziós Ligába.

Kosztolányi gondolatmenetének kiindulópontja Széchenyi István 1848. március 12-én elhangzott beszédének felidézése volt. A gróf palotájába kérte barátait, hogy próbára tegye őket. Először az elvek feladásáról, a magyarság bárdolatlanságáról, nyelvének elszigeteltségéről szónokolt, s azt javasolta, tegyék

¹ Sorozatunk a 2017-ben megjelent *Kosztolányi Dezső élete* (Budapest, Osiris Kiadó) című nagymonográfia részben újragondolt és átszerkesztett, részben pedig rövidített fejezeteit adja közre. A teljes tudományos apparátust lásd a kötetben; az idézetek helyesírását ezúttal modernizáltuk (a címekét nem), az archaikus írásmódot azonban meghagytuk.

² Az előadást nem sokkal később a Magyar Rádió is műsorára tűzte, *Kelet népe* címmel, a felolvasott változattól eltérő befejezéssel.

le a fegyvert és olvadjanak be a németiségbe. Amikor azonban Wesselényi közbekiáltott, gazembernek nevezvén a házigazdát, Széchenyi örömmel tudatta, az egész csak tréfa volt, s mindebből „azt a meggyőződést szerezte, hogy érdemes újult erővel tovább dolgoznia ennyi nemes hazafival.” Kosztolányi – rájátszva Széchenyi gesztusára – kora irodalmi és kulturális életének keserű látéletét adja, hogy aztán visszájára fordítsa retorikáját, és kiálljon a magyar irodalom és nyelv ügye, az emberség, valamint az egyszerre magyar és európai szellem/identitás mellett. Beszéde zárlatában egyértelmű igennel válaszol a hamleti kérdésre: „Hát igenis lenni, lenni: elsősorban embernek és emberiesnek lenni, jó európainak lenni és jó magyarnak lenni, kétfelé vívó nyugatinak és keletinek, nagyrafeszülő alkotó-akaratsnak s alázatos munkásnak. [...] Akiben nem szunnyad egy szikra a széchenyis építők hitéből, apostoliságából, az nem való ide. Azt a lelket és nyelvet, melyet rövid időre örökbe kaptunk, új szellemmel fényezve, csorbíthatatlanul át kell adnunk utódainknak. Ez a küldetésünk – »áldjon vagy verjen sors keze« –: ez a mi küldetésünk. Kissé lehajtani a fejet. De a szívet, azt föl, föl, barátaim.”³

A szenvedélyes hangú felolvasást követően sokan támadták Kosztolányit, amiért „a magyar írók ellen védte a magyar nyelvet”.⁴ A *Pesti Napló*ban Szabó László élcelődött, a *Népszava* hasábjain pedig szemére vetették, hogy „megadta önmagának és a magyar irodalomnak a fölmentést a múlt és a jövő bűnei alól”, valamint a dzsentrí perspektívájából szólt az írásművészet ügyéről.⁵ Az író a főként politikai támadásokra a *Budapesti Hírlap*ban válaszolt: „Én írás közben embereket látok magam előtt, nem társadalmi osztályokat [...] Az írónak mindenekelőtt embernek és emberiesnek kell lenni, nyugat felé tekintő, jó európainak, ha

³ Kosztolányi Dezső: *Lenni vagy nem lenni*. Nyugat, 1930. febr. 16., 258.

⁴ Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi Dezső*. Budapest, 1938, Révai, 285. [A továbbiakban: Kosztolányiné.]

⁵ Lásd [Szabó László]: *Rippka és szapan [!]*. *Pesti Napló*, 1930. febr. 4., 4. [Szerző nélkül]: *A szegény kisgyermek panaszai a szobaleányok és mázolósegédek ellen*. *Népszava*, 1930. febr. 5., 9.

mindjárt bolsevikinek is igyekeznek feltüntetni és magyarnak, jó magyarnak, ha ezért döllyfös gentrynek nevezik.”⁶

1932 májusában jött létre az Írók Gazdasági Egyesülete, mely kezdeményezéshez – a Magyar Írók Egyesülete beolvadása révén – Kosztolányi is csatlakozott. Első közgyűlésükön díszelnökké a revíziós időszakban a magyarok érdekeiért küzdő angol mágnást, Lord Rothermere-t, elnökké Pakots Józsefet (majd váratlan halála után Móriczot) választották, az írók pedig választmányi taggá jelölték. Céljuk egyfelől az írók anyagi és társadalmi helyzetének megszilárdítása, másfelől a szakmai érdekvédelem irodalompolitikai szintű megoldása volt. Évenként vándorgyűléseket tartottak neves szerzők és művészek közreműködésével, reprezentatív irodalmi estekkel, valamint egyheti üdüléssel egybekötve. Jártak Siófokon, Miskolcon és 1933 júniusában Lillafüreden is, ahol Kosztolányi Dezső az ünnepélyes megnyitót követő napon *L'art pour l'art irodalom* címmel tartotta meg előadását.

Ascher Oszkár a Pakots halálhírének következtében félbeszakadt összejövetel kellemetlenségeit is föleleveníti: „velünk volt Kosztolányi, Illyés Gyula, József Attila is! [...] kirándulásra mentünk a hegyek közé. Az esőtől ázott, agyagos talajon sok helyütt négykézláb mászva, visszacsúszva, nehezen kapaszkodtunk a hegyre. És akkor láttam Kosztolányit először magából kikelve, szinte őrzöngeni a félelemtől – mitől félt, nem tudom! –, szidalmakkal illetve a sápadt, szótlán Lambrecht professzort: »Pimasz, tehetségtelen kirándulás!« – ordította. Lekísérték őt az autóbushoz, csomagolt és hazautazott! (Szegény, közelállt már a szörnyű betegségéhez, halálfélelmek, előérzetek gyötörték, az utcán jártában is meg-megfordult, nem követi-e valaki fenyegetően!)”⁷ Pár nappal korábban fedezte fel bal alsó ínyén a szilvamag nagyságú, érzékeny vörös foltot, mely halálos betegségének első jele volt.

⁶ [Szerző nélkül]: *A magyar író sorsa. A csillagos cikkek írója és a magyar írók. Kavarodás Kosztolányi Dezső beszéde körül. A Népszava és a mázolósegedek.* Budapesti Hírlap, 1930. febr. 6., 5.

⁷ Ascher Oszkár: *Minden versek titkai. Életrajzi regény.* Budapest, 1964, Szépirodalmi, 152–153.

Kosztolányit 1930 elején, Babits Mihály, Gyallay Domokos és Sebestyén Károly felvételével egy időben a Kisfaludy Társaság is rendes tagjává választotta. Ajánlója Radó Antal volt, székfoglaló beszédét pedig elődjéről, Bartóky Józsefről tartotta, majd *Élet-re-halálra* és *Európa* című verseit szavalta el. Berzeviczy Albert elnöki laudációjában kiemelte, hogy új tagjuk neve a külföld számára is ismerősen cseng, s komoly nyelvtudásának köszönhetően műfordítóként egyaránt érdemeket szerzett már. Kosztolányi Dezsőné lámpalázzról számol be, amit azzal magyaráz, hogy férje számára komoly megtiszteltetést jelentett a Kisfaludy Társasághoz történő csatlakozás: „Nyilvánvaló, hogy nagyon mélyen hat rá ez az esemény, sok minden felhánytorog benne a múltból és talán a jövő kétségeiből is. A Nemzet költője, ez a kifejezés az ő számára nem tartalmatlan szóvirág. Igenis, ő a magyar nemzet, az egész nemzet költője akart lenni, mindig az akart lenni és most egyszerre átérzi mindazt a szenvedést, ami ebben a kívánságában érte és egyúttal átérzi az egész magyarság szenvedését is, szülőföldjének sorsát, az egész ország sorsát.”⁸

Ha hihetünk Ascher Oszkár visszaemlékezésének, Kosztolányi már korábban eljárta a konzervatív fórum üléseire, de legalábbis meghallgatta Kiss József székfoglaló előadását: „látjuk szemben az erkélyen gúnyosan vigyorogni Karinthyt és Kosztolányit [...] elirigylem [...] Kisstől] székfoglaló versét (szegény kis öreg úgy ült a széken, hogy lába nem ért a földre), Ballada a lábakról, és mérsékelt sikerrel szavalom az önképzőkörben. (Egyébként: Kosztolányi, Karinthy azon gúnyorogtak, hogy az öreg Beöthy Zsolt elnök, rázós fejével azzal nyújtotta át K. J.-nak a diplomát: »És köszönjük, hogy költészetében magyar maradt!« 1915 telén volt, a háború első évében.”⁹ A már rendes taggá választott Kosztolányi többször szerepelt verseivel, elbeszéléseivel és műfordításaival a társaság ülésein, előadásait időnként a Magyar Rádió is közvetítette. Még halála évében is aktív munkát végzett: előbb Falu Tamást, majd Bartók Bélát és Kodály Zoltánt ajánlotta

⁸ Kosztolányiné 283.

⁹ Ascher: *Minden versek titkai...* I. m. 27.

tagnak. Tavasszal azonban, mikor Bory István a jubileumi könyvbe szeretett volna ajánlást tőle, rosszulléte miatt már nem tudott eleget tenni a kérésnek.¹⁰

Az író az 1926-ban alakult Vajda János Társaság alapítói között is szerepelt. A szervezet az irodalom politikamentességét valló alkotók egyesítését tűzte ki célul, első elnöke pedig Plätz Rudolf volt, akit 1931-ben Kárpáti Aurél váltott tisztségében. Könyvkiadásra, illetve irodalmi estek, emlékülések, képzőművészeti szemináriumok megtartására egyaránt vállalkoztak. 1935 elején a Fészek Klub dísztermében Kosztolányi 50. születésnapja tiszteletére is ünnepséget rendeztek, ahol az író Schöpflin Aladár köszöntötte. Kosztolányi folyamatos aktivitását igazolja, hogy az 1933. áprilisi tisztújító közgyűlésen az elnöki tanács tagjává választották, s ebbéli tisztségében többször megerősítették.

„Még el sem ült az Ady-vita lármája – tudósít Veres András –, amikor 1929. október 28-án Osvát Ernő halálával nemcsak egy új korszak zárult le, de újra kétségessé vált a lap jövője. S minthogy a Nyugat túlélése volt a tét, összezártak a sorok. Kosztolányi megbékélt az új szerkesztőkkel, és kötelességének érezte, hogy kivegye részét a folyóirat népszerűsítéséből. 1930 első felében a Nyugat-estek egyik leggyakoribb szereplője. Fellépett a Zeneakadémián és a Belvárosi Színházban, Miskolcon, Újpesten, Szolnokon, Szegeden és Hódmezővásárhelyen. Június 22-én ő képviselte a Nyugatot Kiss József síremlékének avatásán. Az 1930. október 26-i Osvát-emlékünnségen a legmegrendítőbb beszédet Kosztolányi tartotta.”¹¹ A folyóirat szerkesztőjének magánéleti tragédiáját köztudottan felesége öngyilkossága és tuberkulózisban szenvedő lánya korai halála okozta. Osvát szíven lőtte magát, amiről Gellért Oszkár értesítette Kosztolányit; az író a drámai történet rendkívül érzékenyen érintette.

Időközben Móricz Zsigmond kezdeményezésére megalakult a Nyugat Barátok Köre, mely előbb a Teréz körúton, a Britannia

¹⁰ Lásd Bory István: „A hajnal megpercen”. Emlékezés Kosztolányi Dezsőre. Nyugat, 1936. dec., 458.

¹¹ Veres András: *Kosztolányi Ady-komplexuma. Filológiai regény*. Budapest, 2012, Balassi, 255.

Szálló különtermében kapott helyet, majd a budai Bellevue kávéház teraszán, de vidéken is szerveztek matinékat. A társaság gyakran vagy Babitsék Attila úti, vagy Kosztolányiék Tábor utcai otthonában folytatta az éjszakába nyúló beszélgetéseket: „Lehet, hogy a Bellevue-teraszra nyíló szobák lakói közül – körös-körül az ablakon kikönyökölve hallgatták az előadásokat – akadtak besúgók, tény az, hogy a rendőrség kezdett figyelni, s olyan rendőri jelenlétet igényelt, ami kényszerűen megszüntette a nyári előadásokat, s a második téli idény délutánjainak zavartalanságát is erősen problematikusá tette. Anyagi kihatásai is voltak ennek (engedély, detektív- és rendőri asszisztencia), úgyhogy két szép évad után megszűnt lehetősége a további munkának.”¹²

Kosztolányit 1933 tavaszán a magyar műfordítók irodalmi egyetemenek, a La Fontaine Társaságnak társelnökévé választották. A szervezet fő célkitűzése magyar művek külföldi, illetve idegen nyelvű alkotások magyarországi megismertetése volt. Az igazgatói posztot Bokor Imre, az elnököt Vikár Béla, a főtítkári tisztséget pedig Balassa Imre töltötte be. Felolvasóüléseiket a Magyar Tudományos Akadémián tartották, ahol Kosztolányi is többször előadott: 1928 szeptemberében például költeményeiből szavalt, 1932 végén pedig, a Magyar–Francia Kapcsolatok Irodalmi Társasága estélyén francia nyelvű szövegét olvasta fel *L'instrument de la littérature hongroise* (*A magyar irodalom hangszere*) címmel.¹³

1935-ben a La Fontaine Társaság vállalkozásában jelent meg a *Kalevala* díszkiadása is, aminek előkészítésében az író ugyancsak szerepet vállalt. A jubileumi kötet Vikár Béla 1909-es átültetésének bővített változatát tartalmazta, az 1932-es finn díszkiadás illusztrációival, Akseli Gallen-Kallela világhírű művész alkotásaival.¹⁴ A magyar fordításon kívül a szervezet

¹² Ascher: *Minden versek titkai...* I. m. 160–161.

¹³ Kosztolányi, Désiré: *L'instrument de la littérature hongroise*. Gazette de Hongrie, 1932. dec. 31., 1–3. Lásd még [Szerző nélkül]: *Un groupe de parlementaires français à Budapest*. Revue de Hongrie, 1932. I. köt., 184–187. Madácsy Piroska: *Kosztolányi Dezső francia kapcsolataihoz*. ItK, 1985. 4–5. sz., 535.

¹⁴ *Kalevala. A finnek nemzeti hőskölteménye*. Ford.: Vikár Béla. S. a. r., jegyz.: Faragó József. Budapest, 1935, La Fontaine Társaság.

Magyarázatok a Kalevalához címen egy másik összeállítást is közölt, melyben a fordító név- és szómagyarázatai, Balassa Imre utószava, Zempléni Árpád Vikárhoz intézett levele, valamint Kosztolányi Dezső esszéje kapott helyet.¹⁵ Az előfizetói felhívást az író is jegyezte – sőt, annak szövegét is ő fogalmazhatta –, a megjelenés alkalmával rendezett budapesti ünnepélyen pedig beszédet mondott.

De Kosztolányit gyakori vendégként üdvözlötték a Magyar Cobden Szövetségben is; a szervezet célja – a névadó 19. századi angol politikus, Richard Cobden elméletével összhangban – a gazdasági és a kulturális élet közötti kapcsolatok megeremtése volt. A Halasi-Fischer Ödön által alapított és vezetett társaságban – melyet erős szálak fűztek a szabadkőművességhez – rendszeresen szerveztek szemináriumokat, ahol az író 1930 januárjában például az irodalom jelentőségéről beszélt, 1932-ben *A szavak titka* címmel tartott előadást, egy évvel később Zsolt Bélával vitatkozott a „politizáljon-e az irodalom” kérdéséről, pár hónappal azután pedig Schöpflin Aladárral vívott szópárbajt nyelv és nemzetiség témakörben.¹⁶ Részben a Zsolt Bélával folytatott polémia fonalát vette föl az 1934 novemberében rendezett est, ahol Kosztolányi és Ignótus Pál egyaránt Író és társadalom címmel tartott előadást.

Kosztolányi többek között a forradalmak ellentmondásosságáról beszélt, valamint az egyéniség szerepéről a társadalmak működésében. Végső konklúziója szerint az egység nem a tömegek felé való orientációban, hanem az egyéniség kultuszában rejlik: az egyén maradjon egyedül „és ne társuljon a másik »egy«-hez, mert ebből nem egység, hanem kétség” lesz.¹⁷ Ignótus Pál csak részben fogadta el az elhangzottakat, s noha válaszában üdvözölte az író erőteljes

¹⁵ Vikár Béla: *Magyarázatok a Kalevalához*. Budapest, 1935, La Fontaine Társaság.

¹⁶ [Szerző nélkül]: *Kosztolányi Dezső és Schöpflin Aladár vitaestje*. Budapesti Hírlap, 1933. nov. 29. 9.

¹⁷ [Szerző nélkül]: Ignótus Pál – Kosztolányi Dezső: Író és társadalom. Cobden, 1934. dec., 24. Lásd még Kosztolányi Dezső: *Egység és kétség*. *Pesti Hírlap*, 1933. febr. 26., 8.

politikamentességét, individualizmusát túlzónak vélte. Kosztolányi újbóli felszólalásában visszatért egyén és tömeg problémakörére, zárszóként pedig az emberség és a közösségi sors összefüggéseiről szólt: „Egy szegény embert szánok meg, és talán ugyanakkor százezer szegény ember sorsáért állok ki. Hogy jobboldali vagyok-e, vagy baloldali, annak eldöntésére nem vállalkozom. A szavakat nagyon tisztetem, és nem szeretem megbolygatni az értelmüket. De ha baloldalinak számít az, aki egész ember, aki jobbra, emberibbre törekszik, akkor én büszkén vallom magam baloldalinak, olyan természetesen, mint ahogy mindannyiunk szíve a baloldalon dobog.”¹⁸

1935 augusztusában a *Cobden* című folyóirat *A középosztály és a vajúdó világ* címmel hirdetett ankétot. Kosztolányi ebben a vitában is részt vett, és nem bocsátkozott jóslatokba, sem társadalmi elemzésekbe, hanem személyes érintettségéről beszélt: „értelmemhez sokkal közelebb áll a parasztság és a főrangú osztály egymáshoz igen hasonló, hűvös, okos, szólamtalan önzése, s a munkásság friss életkedve. De véremhez a középosztály van legközelebb. Tőle tanultam az elfogulatlanságot, a szabadelvűséget, ebben az én osztályomnak [...] hű és következetes tanítványa voltam. [...] hirdetem [...], hogy ha megsemmisülne, olyasmi veszne el, annyi függetlenség, szeretetreméltóság, emberi nemesség, melyet érdemes megíratni, s olyan szépség, melyért érdemes volt élni.”¹⁹

„Viták tüzeiben olvad ki az igazság”

Kosztolányi harmincas években folytatott irodalmi és irodalompolitikai vitáinak elsősorban a *Nyugat* adott teret. Babits Mihállyal támadt, időről időre fellángoló nézeteltérésének lényegi ellentétét leginkább az *Esti Kornél* című regény megjelenésekor közzölt kritika világította meg, de vitába bocsátkozott Móricz Zsigmonddal és Illyés Gyulával is.

¹⁸ Ignotus–Kosztolányi: Író és társadalom... I. m. 25.

¹⁹ Kosztolányi Dezső: [Úgy látom]. Cobden, 1935. aug., 339–340.

1931 decemberében látott napvilágot Móricz Arany János *írói bátorsága* című szövege, amire Kosztolányi hosszabb tanulmánnyal válaszolt. Móricz állítása szerint Aranynak olyan jelentős műve *Az elveszett alkotmány*, melyet korábban az irodalomkritika nem értékelt: szerzője megelőzte vele korát, mert „ezekben a sorokban jelenik meg először az a szociológiai szemlélet, amely csak most, szinte száz év múlva nyert polgárjogot Magyarországon”. A *Nyugat* szerkesztője szerint Arany ekkor még „a legszélsőségesebb forradalmárok nyelvén beszél”, később ellenben már csak óvatosan mer bátor lenni: „inkább abba a tudós fajtába tartozott, amelyik a noli me tangere elzárkózottságával éli az emberiség életét [...] a legbátrabb ember tudott volna lenni, ha mert volna, de nem mert. Nem mert, mert szegényt megijesztette az élet.”²⁰ Nem volt politikus, sem az ideálok harcosa, és többet nem fogalmazott meg kritikát a korszak közéletével kapcsolatban – egyedül az Őszikékben tért vissza nyomokban ifjúkorának szabadsága és bátorsága.

Kosztolányi válaszában poétikai elvek alapján tagadta, hogy *Az elveszett alkotmány* lenne Arany János legsikerültebb alkotása, ellenben fölértékelte az életmű azon részét – végeredményben az egészét –, amelyet Móricz politikai és szociológiai szempontjainak érvényesítése során kevésbé bátornak minősített. „Én, aki a közelmúltban egy népszerű költővel szemben a teljes bírálathoz jutottam” – utalt vissza az Ady-vita ügyére –, „most is azt hirdetem, hogy mindenkiről meg kell mondanunk véleményünket, akár élő az illető, akár halott, akár élőhalott s nem irodalom az, ahol a szabadság annyira gúzsba van kötözve, hogy az irodalmi jelenségeket nem értékeli át szakadatlanul [...] Viták tüzeiben olvad ki az igazság.”²¹

Dolgozatában foglalkozott a gyávaság és a bátorság fogalmaival, illetve azok relativizálhatóságának kérdésével: „A kommunista Moszkvában manapság az a bátor ember, aki a Vörös Térre kiállván

²⁰ Móricz Zsigmond: *Arany János írói bátorsága*. Nyugat, 1931. dec. 16., 619–620.

²¹ Kosztolányi Dezső: Író és bátorság. *Válasz Móricz Zsigmondnak*. Nyugat, 1932. febr. 1., 123–124.

ezt kiáltja: »éljen a fasiszmus!«, ellenben a fasiszta Rómában manapság az a bátor ember, aki a Palazzo Chigi felé torkaszakadtából így ordít: »éljen a kommunizmus!«. [...] Mindkettőt egyformán »gyává«-nak tartják, mert ellenkezőt hirdetnek azzal, amit ők akarnak. [...] A pártelfogultság mindenkit bátornak tart, aki védőszárnyai alá bújik és gyávanak, aki hősiezen egyedül áll.”²² Hangsúlyozta, hogy Arany figyelmét nem a napi politika párt- és hatalmi harcai kötötték le, hanem annál jóval elmélyültebben figyelte „a megsemmisülés felé bukácsoló ember” évezredek óta tartó útkeresését. Az írói bátorság tehát – összhangban saját ars poeticájával – nem a váteszszerep vállalásában nyilvánul meg, hanem abban, hogy Arany „kegyetlen önmarcangolással vallott, annak mutatva magát, ami s csak lelke parancsára szólalt meg.”²³

Kosztolányi a tanulmány megjelenését követően egyébként elismerő kritikát közölt Móricz *Barbárok* című elbeszéléskötetéről,²⁴ egy hónappal a méltatás megjelenése előtt pedig kihirdette, hogy az 1932-es Rothermere-díjat Móricz és Krúdy kapja. Noha az Ady-vitát követően elhatározta, nem ír többé bírálatot, a *Barbárok* esetében kivételt tett. Az őt szintén recenzálásra kérő Molnár Ákosnak a következőket jegyezte meg döntésével kapcsolatban: „vajon szabad-e nekem bírálatot írni, aki a kritikát – a színházi és a könyvkritikát egyaránt – föladtam, mégpedig elvi okokból? A színházakról már egy éve nem írok, a könyvekről már több éve. (Egyetlen kivétel Móricz *Barbárok*-ja volt, de erre a közéleti zavar s személyes megtámadtatásom kényszerített.) [...] Semmi értelme sincs annak, hogy újra beálljak az itteni kritika hangversenyébe.”²⁵

Kosztolányi 1934-ben – ismét Aranyt idéző – *Vojtina új levele egy fiatal költőhöz* című esszéjének megjelenésekor a

²² Kosztolányi: Író és bátorság... I. m. 127.

²³ Kosztolányi: Író és bátorság... I. m. 131.

²⁴ Lásd Kosztolányi Dezső: *Barbárok. Móricz Zsigmond új elbeszélései*. Nyugat, 1932. márc. 1., 235–238.

²⁵ Kosztolányi Dezső [a továbbiakban: KD] levele Molnár Ákosnak, Budapest, 1932. máj. 30. In Kosztolányi Dezső: *Levelek–Naplók*. Összegyűjt., s. a. r., jegyz.: Réz Pál. Budapest, 1998, Osiris, 654.

népi írók táborával is vitába keveredett. Szövegére Illyés Gyula válaszolt, akivel ekkor már személyesen ismerték egymást. Az író *Alakok* vagy *Bölcsőtől a koporsóig* című kötetét küldhette el az induló fiatalnak, aki mindezt az alábbi szavakkal köszönte meg: „Kedves Barátom, köszönöm könyvedet. Tartalmát régóta ismerem – azok közé tartozom, akik, Németh László szerint, miattad olvasnak újságot [...] Talán nem tudod, hogy egy nemzedék tőled tanul prózát írni, tőled tanul magyarul [...] Én is tőled tanulok.”²⁶ Mindeközben Illyés is elküldte a maga kötetét Kosztolányinak: „Harmadnapra kaptam is már tőle csontpapír borítékban, zöld tintával, zöld nemesi pecséttel lepecsételt levelet.”²⁷ Viszonyuk barátiabb pillanatáról tanúskodik az az anekdota, melyet az akkor induló költő mesélt el már a hetvenes években egy, a *Nyugat* által rendezett felolvasással kapcsolatban: „Fontos volt lényének a közszereplés. Tetszetős férfi volt, ezt is élvezte. [...] verseiből olvasott fel – szmokingban vagy frakkban, kemény ingben, csokornyakkendővel; [...] Fölmenvén a pódiumra, már megjelenésével meg kedves úri raccsolásával nagy sikert aratott. Bocsánatot kért, hogy így nekiöltözött, de innen még kell valahova mennie, s ott ez a megjelenés kötelező. [...] Együtt jöttünk el. [...] Kérdeztem, merre tart. Beinvitált egy kávéházba. Onnan kijövet is szívesen elkísérhettem – haza.”²⁸

Kosztolányi nem a népi költészetet, hanem az álnépieskedőket támadta 1934 márciusában. A *Pesti Hírlap Vasárnapjában* közölt írás erős megfogalmazásokat tartalmazott: az író egy véletlenül a keze ügyébe akadt kötetről szólván állapítja meg, hogy az abban olvasható versek unalmasak, „szürke és bárgyú sületlenségek”, sorvégi összecsengéseiket pedig „még egy süket barbár sem érezheti rímnek”. Amennyiben a fiatal nemzedék ezt az utat járja, „a verset egy klaffogó bocskorra” tiporja, míg a

²⁶ Illyés Gyula levele KD-nek, Budapest, 1933. okt. 20. In *Levelek Kosztolányihoz. 1907–1936*. Vál., s. a. r., bev.: Dér Zoltán. Szabadka, 1985, Életjel, 105.

²⁷ Dér Zoltán: *Illyés Gyula Kosztolányiról*. Üzenet, 1975. 2–3. sz., 77.

²⁸ Dér: *Illyés Gyula Kosztolányiról...* I. m. 85.

magyar költészetet „rövidesen elkanászosítja”.²⁹ Bár az író nem gondolta, hogy a magyar művelődés a népi művelődésből vagy kultúrából lenne felépíthető, osztozott Illyésékkal az anyanyelv szeretetében és a magyarságtudatban: „Én, aki európai, széchenyis hivatásunkat hirdetem, szentül hiszem, hogy nyelvünk minden érzés és gondolat kifejezésére alkalmas, bármily bonyolult is az, s magunkat megszégyenítőnk, ha pusztán holmi pásztorki-juhász érzés- és gondolatkört fogadnánk el magyarnak, és kirekesztenők onnan a fővárosi élet, az öntudat, az elemzés gazdag megnyilvánulásait.”³⁰

A kemény bírálatra Illyés – aki magára vette Kosztolányi kijelentéseit – egy héttel később válaszolt a *Magyar Hírlap* hasábjain, *Nép és költészet, egy kis verstan Kosztolányi Dezsőnek* címmel.³¹ „Ezt a cikket igen udvariasan akartam megírni. Nem úgy sült el, ahogyan gondoltam. [...] ajánlásul írtam oda, hogy Kosztolányi Dezsőnek, egyszóval tiszteletből, mint művet ajánlottam, nem mint kitanítást. A szokásos zszurnalizmus rögtön botrányt szítani vágyón tördelte, mintha lecke lett volna [...] mindaz, ami a cikkben egy kicsit valóban legénykedő állásfoglalás volt [...] enyhe politikai tartalommal, [...] bajvívássá alakult” – vallotta később a válaszcikk szerzője.³²

Ha a *Vojtina új levele egy fiatal költőhöz* című esszé megírásának további indítókait keressük, nem zárhatjuk ki Kosztolányi Babitscsal való ellentétét sem. A *Nyugat* szerkesztője Illyést és Erdélyi Józsefet támogatta – szerepeltette őket az 1932-es *Új Anthológiában*, utóbbit pedig többször Baumgarten-díjjal jutalmazta –, míg Kosztolányi József Attila pályáját igyekezett egyengetni. Illyés azonban az efféle hadviselésnél nemesebbnek tudta Kosztolányit: „emelkedettebb szellem volt, hogyszem az

²⁹ Kosztolányi Dezső: *Vojtina új levele egy fiatal költőhöz*. A Pesti Hírlap Vasárnapja, 1934. márc. 11., 4–5.

³⁰ Kosztolányi Dezső: *Magyar versek*. A Pesti Hírlap Vasárnapja, 1932. aug. 7., 35.

³¹ Illyés Gyula: *Nép és költészet, egy kis verstan Kosztolányi Dezsőnek*. Magyar Hírlap, 1934. márc. 18. 9–10.

³² Dér: Illyés Gyula Kosztolányiról... I. m. 77–78.

ügynevezett irodalompolitika fegyvereivel éljen.”³³ Bár az író vissza akart válaszolni fiatal társának, végül – Füst Milánnak engedve – elállt szándékától. Néhány töredék azonban fennmaradt, amelyekből kikövetkeztethető, milyen érvekkel kívánt volna felelni. A főként gyorsírásos szöveg megfejtése alapján Kosztolányi az általa igen tehetségesnek tartott Sértő Kálmánra akart ellenpéldaként hivatkozni, hozzátéve: „Azt kívánom, se nekem ne legyen igazam, se I. Gy.-nak, hanem a kettő között találják meg az igazságot.”³⁴ Egy hónappal Illyés cikkének megjelenése után adott nyilatkozatában már a következőt közölte: „Illyés félreértette az én szavaimat. Én kifakadtam ugyanis némely fiatal költő »iránya« ellen, amely álnépieskedésével el akarja kanászosítani az irodalmat. [...] Illyés Gyula, úgy látszik, magára vette soraimat és védekezik olyan támadás ellen, amely egyáltalán nem az ő tehetséges és izmos, népi gyökerű költészete ellen irányult.”³⁵ 1934 májusában pedig két rövid glosszát közölt, melyek gondolatmenete ugyancsak kapcsolatba hozható a vitával.³⁶

Bár többen állást foglaltak a kérdésben, véleményüket nem osztották meg a sajtó nyilvánosságával. József Attila például Kosztolányival értett egyet, amint arról a hódmezővásárhelyi Pákozdy Ferenc³⁷ levele tudósít: „sokszor beszélgettünk rólad, az Illyés Gyulával vívott harcodról is. Neked van igazad Attila szerint is, pedig őt nem befolyásolja véleményének megalkotásában, ha történetesen szeret is valakit, mint például Téged. Ha más nem, a Nyugatban és a Pesti Naplóban megjelent két utolsó versed

³³ Dér: Illyés Gyula Kosztolányiról... I. m. 78.

³⁴ KD gyorsírásos választöredékei az Illyés-vitához. MTAKK, Ms4613/53–54.

³⁵ (d. j.) [Dsida Jenő]: *Félórás beszélgetés Kosztolányi Dezsővel. Anyai ágon székegy a nagy író. Mennyire haladt tíz év alatt a Kosztolányi által megindított nyelvtisztítás. A külön erdélyi irodalom problémája. Erdélyi Lapok, 1934. ápr. 13. 5.*

³⁶ Kosztolányi Dezső: *Ákom-bákom. Megjegyzés a rimről. Párbeszéd a formáról és a lényegről.* A Pesti Hírlap Vasárnapja, 1934. máj. 6. 3.

³⁷ Zágonyi Ervin: „Neked van igazad”. Pákozdy Ferenc ismeretlen levele Kosztolányi Dezsőhöz. *Debreceni Szemle*, 2014. 8–9. sz., 27–32.

[*Száz sor a testi szenvedésről; Februári óda*] eldöntötte ezt a vitát.”³⁸ Valószínűleg az író ez az állásfoglalás is befolyásolta a vitát lezáró glosszák közzétételében.

Illyés és Kosztolányi személyes kapcsolatát egészen addig beárnyékolta az irodalmi pengeváltás, míg az író egy ízben – kevéssel a halála előtt – meg nem szólította fiatalabb pályatársát a Zeneakadémián. „Nagyon nagy élvezettel olvastam, amit Oroszországról írtál” – jegyezte meg, majd arról beszélt, hogy szeretne ellátogatni oda, illetve *A véres költő* orosz fordításának ügyét is említette. „Erről beszélgettünk, s mikor kezét fogott, búcsúzóul hirtelen megkérdezte: »Kitől tanultál meg ilyen jól magyarul?« »Jules Renard-tól.« »Én is.« Nevettünk, értve, milyen alapeleme a jó magyarságnak a világosság, az európaiasság” – emlékezett vissza Illyés,³⁹ aki Kosztolányi halála után tizenegy kötetben adta ki az író hátrahagyott munkáit.

„Valami értelme van ennek!”

1936. augusztus 8-án Kosztolányit olyan fuldoklási roham kapta el, hogy csak gégemetszéssel lehetett megmenteni az életét. Ezt követően a budai Új Szent János Kórház fertőző sebészeti osztálya „B” pavilonjában lévő, II. emeleti 111-es szobában haldoklott, közel három hónapon keresztül. Az egészségügyi intézménynek ezen a részlegén a végstádiumban lévő rákos betegeket, valamint a tébécében szenvedőket helyezték el.

A gyors beavatkozást az ügyeletes segédorvos végezte. Az operáció napján érkezett Budapestre az író édesanyja is, aki menyével együtt azonnal a kórházba sietett. „Egy kávéházban voltam, – írja fel egy papírlapra – egy kávéházban. Álmodtam? – kérdezi. / Alig bírja elhinni, hogy mi történt vele. / »Nem éreztem semmit« – írja. / Ettől fogva azonban nem tud nyelni sem. Orrán keresztül, csövön át, folyékony étellel tápláljuk,

³⁸ [Pákozdy] Ferenc levele KD-nek, Hódmezővásárhely, 1934. máj. 1. MTAKK, Ms4622/98.

³⁹ Dér: Illyés Gyula Kosztolányiról... I. m. 82.

síralmasan. És ettől fogva beszélni sem tud. Most ír, mindent leír papírdarabkákra. Egy kötetre valót ír és ennek a kötetnek minden egyes szava szívettépő, torkothasító olvasmány. / »Majd írd meg, hogy mennyit szenvedtem« – írja fel nekem többször is” – foglalja össze Kosztolányi Dezsőné.⁴⁰ Ascher Oszkár ugyancsak a kórházban tartózkodott ekkor, és az író kérésére még az éjszakát is bent töltötte. Tudósítása alapján magához térése után Kosztolányin erőt vett humora, és az első, kétségbeesett kérdések után ezt írta föl egy papírlapra: „»Levegőt! Mehr Luft!!« s megcsillan szemében a gúnyos mosoly, az öngúny, s egyben a sikerült mondás feletti öröm: »ugye, én is tudok goethei 'utolsó' szavakat komponálni?«”⁴¹

Kosztolányi haldoklási folyamatáról azok a beszélgetőlapok nyújtják a leghitelesebb képet, amelyeket kórházi ágyán rögzített. Hangja csak rövid időszakokra tért vissza – akkor is suttogott –, ezért írásban fejezte ki magát. A beszélgetőlapok arról is tanúskodnak, hogy az író jobb periódusaiban még irodalmi ügyeit próbálta intézni. Ekkor készült például az Édes Anna színpadi változata, amit már nem tudott befejezni, ezért feleségét kérte közreműködésre. Emellett olvasott is a kórházban könyveket, illetve folyóiratokat. „Hozz egy összekötött nyelvészeti tanulmány-füzetet. [...] Mindegy akármi. Legjobb egy nap Magyar Nyelv” – kérte feleségétől,⁴² Gizi nevű cselédlányát pedig arra utasította, hogy telefonozzon haza fiának, hozza el neki Arany János összes műveit, valamint Shakespeare *Hamletjének* 1904-es kiadású angol változatát.⁴³ A drámaíró iránti holtig tartó tiszteletéről tanúskodik Füst Milán egyik emléke is. Talán még nem a kórházban történt, amikor a barát gramofonon egy angol színész lemezét mutatta neki, s rajta a *III. Richárd* egyik

⁴⁰ Kosztolányiné 349.

⁴¹ Ascher Oszkár: Az utolsó szavak. *Nyugat*, 1936. dec., 444–445.

⁴² „most elmondom, mint veszem el”. Kosztolányi Dezső betegségének és halálának dokumentumai. Szerk., s. a. r., jegyz.: Arany Zsuzsanna. Pozsony, 2010, *Kalligram*, 277.

⁴³ Shakespeare, William: *Hamlet*. Bev.: Brandes, George. London, 1904, *William Heinemann*.

monológiát. „Ha meghalok és vele találkozhatnék...” – jegyezte meg ekkor Kosztolányi.⁴⁴

Az utolsó három hónap agóniája során Kosztolányi számtalanszor félrebeszért vagy rémeket látott, rettegett a sötétségtől (főként az éjjeli óráktól), folyamatosan küzdve a halálfélelemmel. Gyűlölte beteg állapotát, többször követelte, hogy öljék meg. Szenvedett és irtózott a mesterséges táplálástól is, és különösen nehezen viselte azt a hormonkezelést, amivel Manninger Vilmos sebészfőorvos kívánságára kísérleteztek. A Kosztolányi-ház mindkét cselédje, Kecskeméthy Erzsébet és Balázsne Tamás Gizella egyaránt bejárt a kórházba, hogy kivegyék részüket az író ápolásából. A beszélgetőlapokban gyakran olvashatók a kezelőorvosok nevei is, akik rendszeresen ellenőrizték a nagybeteg állapotát. Rajtuk kívül más szakemberekről ugyancsak hírt adnak a dokumentumok, mint például a legtöbbit emlegetett Pásztor doktorról vagy Csiky-Strausz Árpádról. Bár az egyik fiatal gyakornok, Bollobás Béla nem szerepel név szerint, egy 1979-es visszaemlékezés alapján ő volt az, akivel az író a halálos ágyán még fogadást is kötött: „Ezekben a hetekben – nem kis szorongással – bőrgyógyászati szigorlatra készültem. A professzornál nehéz volt vizsgázni. Erről panaszkodtam Neki, megemlítve, hogy a szigorlótól elvárják a latin diagnózis francia változatát is. »Hogy tudtok ennyire kétségbe esni egy vizsgától? Én megtanulok egy fejezetet a könyvedből, ha te megtanulsz egy verset.« Hogy én melyik fejezetet adtam fel Kosztolányi Dezsőnek arra már nem emlékszem, de ő a Hajnali részegség kéziratát vette elő abból a papírhalmazból, amelyben csak ő tudott eligazodni. Belementem a játékba.”⁴⁵ Amikor a fiatal orvos este felmondta neki a költeményt, Kosztolányi maga elé meredve hallgatta végig, „verejtékes homlokkal, csapzott hajjal, fájdalmas-szomorkás tekintettel”.

Az utolsó hónapokról szóló legmeggrázóbb beszámolókkal Ascher Oszkár szolgál. A fiatal színész és szavalóművész többször

⁴⁴ Füst Milán: *A nevetéséről. Nyugat, 1936. dec., 429.*

⁴⁵ Bollobás Béla: *A beteg Kosztolányi. Élet és Irodalom, 1979. szept. 8., 2.*

is meglátogatta a több operáción és sugárkezelésen is átesett, áttétes szájüregi daganattal haldokló író. Kosztolányi folyton arra kérte, örökítse meg agóniája történetét: „Megesketett rá, hogy feltárom utolsó hónapjainak belső történetét, hosszú szenvedése titkait, melyeket rám bízott. »Írd meg ezt: a haldoklásom«, – »s ez jól fog esni még ott is.« – »Ne feledd azt, amire kértelek.« – »Írd meg, hogy történt.« – »Másra nem is kérlek.« [...] aztán újból kétségbeesett napok jönnek, már nehezen mozdul, ekkor kezdődnek a kérések, hogy haldoklását, gyötrődését írjam meg, felemeli ujját, hogy esküdjem.”⁴⁶

A Füst házaspár ugyancsak gyakran járt bent a kórházban Kosztolányit meglátogatni, aki ekkor adta át nekik az író kései szerelmének, Radákovich Mária leveleinek paksamétáját, s eskette meg őket, hogy beteszik majd a koporsójába. Füst Milánné azonban kellemetlenebb epizódokról is beszámolt évtizedekkel később magnóra mondott visszaemlékezéseiben: „Hát sajnós, mikor Dezső haldoklott, ott volt Milán és én. S Milán kérdezte, hol van Manyi. Dezsőkénk, aki teljesen öntudatnál volt, Dezső mosolyog, s azt mondja: elment az özvegyi nyugdíját felemeltetni. Fenyő Miksához ment most, hogy a nyugdíja mennyi lesz.”⁴⁷

Schöpflin Aladár Babitscsal együtt ment meglátogatni a *Nyugat* főmunkatársát. Az utolsó találkozásra évekkel később így emlékezett vissza: „már alig tudott beszélni. Szívszakasztóan könyörgött csináljunk valamit, mentsük meg, ő még élni akar.”⁴⁸ Babits ekkor már szintén halálos betegségben szenvedett. „Sokáig ült betegágyánál, halkán, fulladozva beszéltek. Mikor elment, azt mondta Kosztolányi: / – Mind eljöttek hozzám barátaim, az írók és költők. De csak Babits tudott megvigasztalni. Tudod, mit mondott?... Ezt mondta: Ne félj, Dide. Ne félj a szenvedéstől. Valami értelme van ennek!” – idézte föl emlékeit Márai Sándor,

⁴⁶ Ascher Oszkár: *Kosztolányi Dezső utolsó hónapjai. Az Est, 1936. nov. 5., 9.*

⁴⁷ Radákovich Mária, Füst Milánné és Vargha Balázs beszélgetései. Vargha Balázs felvétele. Budapest, 1974. jan. PIM Hangtára, K03009.

⁴⁸ Gál István: *Schöpflin Aladár két rádióelőadása. Emlékezés Kosztolányi Dezsőről. It, 1979. 4. sz., 922.*

aki ugyancsak megfordult az Új Szent János Kórházban.⁴⁹ Ignotus Pál összesen kétszer látogatta meg a haldokló író, benyomásait pedig így foglalta össze: „nem volt már emberi formája. A húst mintha lefosztották volna testéről; erőtlen csontjai nem is heverték, hanem lézengtek a pamlagon; ajka sután lógott ki szájából; arca a hegek és tapaszok koszorújában csupa víz volt, a könnytől, vagy nyáltól, vagy verítéktől. Hörgött, nyöszörgött. Nagy nehezen kimondta, amit akart. Nagy nehezen megértettem, amit mond. »Élni« – ezt mondta.”⁵⁰ Egy idő után, a rémhírek hallatára azonban többen is voltak, akik nem, vagy csak ritkán és messzebről merték megnézni őt haldokló állapotában.

József Attila ellenben még ekkor is képes volt az író megnevetetni. Vágó Márta idézte föl azt az epizódot, amikor többen körbeülték a betegágyat, csendben hallgatták a jajgatást, mire a fiatal költő belépett, s „igen határozottan kijelentette: – Analízis kellene neked, ez pszichés dolog! – oly nagyképpen és őszintén, hogy Kosztolányi hangos nevetésre fakadt, és a többiek elbámultak. Nem tudták volna elképzelni, hogy akár mosolyogni is fogják látni még valaha.”⁵¹ Ám a közös tréfák igazi mestere, Karinthy – akivel annyiszor eljátszották öregkorukat és halálukat is – ezúttal csődöt mondott. Amikor az egyik utolsó estén Ascherral együtt elmentek a kórházba, s egy „kísérteties, kék lámpa égett csak a szobában”, a barát megállt a küszöbön, mert nem volt képes közelebb lépni Kosztolányihoz, annyira elrettentette a látvány. A beteg író ebből tudhatta, hogy menthetetlen az állapota, s a sokszor előadott jelenet végre bekövetkezett.⁵²

Kosztolányi élete utolsó éveiben többször meggyónt, a halálos ágyán pedig fölvette az utolsó kenetet. A gyónásról maga is említést tesz a beszélgetőlapokban („Most tudom, hogy mi a

⁴⁹ Márai Sándor: *Lélek*. In *Babits-émlékkönyv*. Szerk.: Illyés Gyula. Budapest, 1941, *Nyugat*, 82.

⁵⁰ Ignotus Pál: *Kosztolányi Dezső*. Budapest, 1936, *Cserépfalvi*, 17.

⁵¹ Vágó Márta: *József Attila*. Budapest, 1975, *Szépirodalmi*, 256.

⁵² Ascher Oszkár: *Minden versek titkai. Életrajzi regény*. Budapest, 1964, *Szépirodalmi*, 186.

katolicizmus. / katolicizmus [...] Meggyóntam / tam / Titok”),⁵³ de az egyik gyóntatópap, Korének József kórházi lelkész helyettese szintén rögzítette emlékeit: „Távozásom előtti napon azt mondja az egyik nővér: – Oszályomon van a Kosztolányi úr. Olyan jó ember. Mikor bemegyek hozzá, keresztet vet és barátságosan mosolyog. Jó volna meggyóntatni, mert már régen gyónhatott. [...] A beteg költő engem is barátságosan fogadott, és mikor említettem jöve telem célját, azonnal készségesen, szívesen kezdte meg a gyónását. Beszélni nem tudott. Kérdéseimre írótlómbjén villámgyorsan válaszolt. Áldoztatni nem lehetett, mert orrán keresztül mesterségesen táplálták. Én másnap távoztam. Kosztolányi még vagy három hónapig élt. Értesülesem szerint ezalatt többször meggyónt...”⁵⁴

Kosztolányi Dezső 1936. november 3-án délelőtt halt meg. „Bőszült volt, hogy meg kellett halnia, azt mondják, még a ravatalon is bőszült volt az arca. [...] Persze, még eddig mindig meggyógyult, nem volt ahhoz hozzászokva, hogy beteg-állapota, amelyet már annyira ismer, halállal végződhetik” – jegyezte föl ekkor naplójába Füst Milán.⁵⁵ Az író felesége visszaemlékezése szerint azonban napokkal korábban megbékélt: „Félt a haláltól és vágyott meghalni. »Én meg akarok halni ez a döntő« mondta, amikor egyszer erősen rákiabáltam így: »Gyógyulj meg!« [...] »Halottak napján már a temetőben fogadok« – mondta néhány nappal halála előtt. Ekkor már valósággal komázott a halállal!”⁵⁶ Mindenszentekkor még erősen szorongatta Ascher Oszkár kezét, halottak napján már nyugodt volt és derűs. A visszaemlékezések szerint mikor Hauber az ágya fölé hajolt, hogy megkérdezze, miben segíthetne, Kosztolányi mindössze ennyit válaszolt: „Tedd, hogy éljek!”⁵⁷

⁵³ „most elmondom, mint veszem el” ... I. m. 186.

⁵⁴ [Szerző nélkül]: [Cím nélkül]. Új Ember, 1959. szept. 6., 2.

⁵⁵ Füst Milán: *Teljes napló. 2. köt. S. a. r. Szilágyi Judit. Budapest, 1999, Fekete Sas, 420–421.*

⁵⁶ Vasárnapi beszélgetések. Török Sándor beszélgetése Kosztolányi Dezső-nél. PIM Kézirattár, V.4558/153/70.

⁵⁷ Székely Tibor: „Tedd, hogy éljek!” Utolsó beszélgetés Kosztolányi Dezső-vel. *Új Idők, 1936. nov. 15., 744.*

Bakó Endre

„Kiderült, hogy szimpatizálunk”

Zilahy Lajos és a Híd főmunkatársai

A két világháború között megjelenő irodalmi lapok közül az irodalomtörténet viszonylag kevés figyelmet szentel a *Híd* című irodalmi magazinnak (1940–1944).¹ A hetilap sok értékes és kevésbé értékes írás tárháza, érdeme azonban, hogy világnézeti hovatartozás és stílusirányzatosság nélkül urbánusoknak, népieknek és munkásíróknak – Jékely Zoltántól Nagy Lajoson át Sinka Istvánig – egyaránt helyt adott (kivéve sajnos a zsidó írókat). A lap kiadója, az Athenaeum Zilahy Lajost bízta meg a főszerkesztői teendőkkal, aki korábban az 1936 és 1939 között megjelenő *Magyarország* című napilap főszerkesztőjeként tevékenykedett ('34-től '36-ig).

Hogy főmunkatársait a *Hídnél* Zilahy maga választotta-e meg, vagy felsőbb sugallatra nevezte-e ki, nem tudhatjuk. Annyi bizonyos, hogy szerző- és szerkesztőtársainak, barátainak megismeréséhez kiváló forrásként szolgál az író egy verse – egyébként ritkán nyilvánult meg költőként –, amelyben Illyés Gyulát köszöntötte 60. születésnapján. A *Vers libre Illyés Gyula születésnapjára* 1962-ben New Yorkban született, Zilahy ugyanis 1947-ben az Egyesült Államokba emigrált. Szokták e művét a honvágytól szenvedő Zilahy „Halotti beszédének” emlegetni, és ő valóban meg is idézi művében a nagy Márai-verset. A terjedelmes szabadvers nosztalgikus enumerációjában a szerző elősorolja azokat az író társait, akik közel álltak hozzá Budapesten, akikkel együtt dolgozott a *Magyarország* napilapnál, illetve a *Híd* magazinnál.

¹ E tekintetben hiánypótló Kollarits Krisztinának a lap történetét ismertető dolgozata: Kollarits Krisztina: *A bestselleríró, az arkangyali haragú színikritikus és a kedélyes elbeszélő irodalmi vállalkozása – Zilahy Lajos Híd (1940–1944) című hetilapja, 1–2. rész*, Hítel, 2019/10, 99–114. és Hítel, 2019/11, 65–79.

„Itt vagy a Centrál Public-on te is.
 Acéldobozok Magastátrái rejtik
 Névmutató kártyád Illyria előtt.
 Itt van Zsiga is, Morish hegye mellett,
 (Amelyen a kegyetlen Isten megparancsolá
 Ábrahámnak, hogy fiát áldozza fel).
 Itt van Áron is, Tamarisk, Talleyrand közelében,
 Itt van Németh Laci és itt van Péter
 Verescsagin mellett, mindketten csizmásan.
 Itt dicséri Goethét most is Szabó Lőrinc.
 (homlokába hull a ceruzányi hajtincs).
 Itt forgatja botját Kodolányi János
 S villogtatja Féja fokosát.

Itt alussza Dózsa-álmát Sárközi Gyuri
 S az olvasóterem halotti csendjében
 Csak Kakuk Marci fütyürészget néha...
 Itt vagytok Valahányan, mind a »Tiborczyk«
 (Ahogyan Piroska csúfolt titeket...)”

A vers címzettje s egyben a „seregszemle”-szakasz első megszólítottja, Illyés Gyula maga is eljárt a budai Rózsadombon álló Zilahy-villába, ahol az író „hetenként minden haladó szellemű író vendégül látott, s ott főként a nemzetközi helyzetről beszélgettek”.² Amikor Zilahy 1934. március 4-én átvette a *Magyarország* című lap szerkesztését, az egység felé rendeződő népi tábor elitgárdája előtt is megnyitotta az újság hasábjait, így Illyés előtt is. 1934 nyarán már baráti, mondhatjuk, bizalmas kapcsolat szövődött köztük. Konzervatív-liberális szerkesztői koncepciójába belefért, hogy Illyés Gyulát előleggel segítette eljutni Oroszországba, cserébe hangulatképeket kért tőle. Zilahy 1935 kora tavaszán készítette elő később nevezetessé váló találkozását Gömbös Gyulával, melynek célja a népi írók képviselte eszmeiség és

² Gellért Oszkár: *Kortársaim*. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1954, 158.

Gömbös politikájának közelítése lett volna. A szervezésbe Zilahy bevonta Illyést is, aki habozott a találkozóban szerepet vállalni, mert kétségei voltak a Gömböstől remélt reformok megvalósulásában. Végül mégis beadta a derekát, így Illyés mellett Móricz Zsigmond, Németh László, Szabó Lőrinc, Féja Géza, Tamási Áron, Németh Imre (és Kerék Mihály?) társaságában Zilahy 1935 áprilisában találkozott Gömbössel. Erre Illyés így emlékezett: „Délután találkozás Gömbössel. (...) Zilahy előadja az ő új szellemi társaságának tervét, melyet én nem helyeslek. (...) Zilahy külpolitikáról beszél, majd egy olasz levelet olvas fel. Ismét szóba kerül az új tudós társaság, melybe minden ágazatból, mérnökökből, közgazdászokból is tíz igazi tehetség foglalna helyet, tekintet nélkül arra, kicsoda az illető, csak a magyarság megmentésében értsen egyet.”³ Zilahy emlékezete szerint „Illyés Gyula egyszer olyat mondott Gömbös előtt, hogy én, mint házigazda, attól félttem, hogy a miniszterelnök szó nélkül ránk csapja az ajtót.” A kínos helyzetet Gömbös nevetése oldotta fel.⁴

Illyést egyre jobban lekötötte a *Nyugat*, majd a *Magyar Csillag* szerkesztése, figyelmének sugara azonban tovább terjedt. Igen melegen gratulált Zilahynak a *Csendes élet* című könyvéhez: „Szívből gratulálok könyvedhez. Nem tudnám megmondani, mikor volt utoljára ily tiszta, ily nemes irodalmi élményben részem. Bocsáss meg, ha így mondom: ámulva olvastam: ilyet is tudsz? A legjobb nyugatiak magaslatán áll. Szinte helyetted voltam büszke feléjük.” Ennek ellenére Illyés a *Híd*-ban egy-két műfordítást publikált csupán, részint mert lekötötte szerkesztői munkája, részint nem szerette a lapot, amely nem egyezett az ízlésével. Ezt meg is írta Zilahynak, aki nem vette rossz néven, sőt olykor maga is kifejezte elégedetlenségét a magazinnal szemben, érzékelve hibrid jellegét és színvonalhullámzását.⁵

*

³ Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1929–1945*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986, 82.

⁴ *Zilahy Lajos krónikája*, *Híd*, 1941. december 23., 4.

⁵ Levélváltásuk: *Budayné Mosonyi Klára: Zilahy Lajos levelezéséből*. Irodalomtörténet, 1979/2, 393–404.

Zilahy Illyés után mindjárt Móricz Zsigmondot említi a köszöntővers névlajstromában – nem véletlenül: szilárd, őszinte barátság fűzte hozzá, benne a huszadik század legnagyobb magyar íróját tisztelte. Ennek már 1924-ben kifejezést adott, amikor a *Nyugat* Móricz-számában a *Kerek Ferkó* kapcsán méltatta az ünnepezt író művészetét. Legnagyobb értékének elhíhető erejét tartotta. Zilahy 1929-ben került Móricz szemhatárába – ezt az utóbbi naplói tanúsítják –, majd amikor a nagy író a *Nyugat* szerkesztői pozíciójára készült, Zilahy is a munkatársak közé tervezte. Valamikor személyesen is megismerkedtek a színház világában, majd együtt dolgoztak az IGE (Írók Gazdasági Egyesülete) vezetőségében. 1932 körül Zilahy baloldali fordulatot vett, politikai fellépést tervezett, amelyhez társul hívta Móriczot, de ő nyilvános politizálásra nem vállalkozott. Szívesen csatlakozott azonban a *Magyarországhoz*, amelynek szerkesztését 1934 tavaszán Zilahy vette át. Némi habozás után Móricz is részt vett a Zilahy által szervezett népi írók és Gömbös Gyula miniszterelnök találkozásán, ahol végül ő lett a főszereplő.

Zilahy nagy elismeréssel szólt Móricz *Erdély* című regényéről, mint amely „a realizmus írói szemléletmódját először teljesíti ki magyarul a történelmi regény műfajában. Modern könyv és máris klasszikus”.⁶ A következő években Zilahy a Kiszgazda Párt felé orientálta Móriczot, de ő továbbra sem vállalt képviselőjelöltséget.

A két író barátsága egyre mélyült. Móricz a *Kelet Népe*hez hívja Zilahyt, aki szóban örömmel csatlakozik, de csak két írása jelent meg a Kitűnőek Iskolája tárgyában. (Ez egy tehetséges fiatalok kibontakozását segítő alapítvány lett volna.) Ő viszont 1940-ben főmunkatársi állást kínált Móricznak, miközben, mint a Pegasus filmvállalat tulajdonosa, megfilmesítette az író *Betyár* című regényét, ami jókora jövedelmet hozott a mindig anyagi nehézségekkel küzdő Móricznak, noha a filmet nem szerette. Móricz méltányolta Zilahy színpadírói frissességét, *Csendes élet* című regényét pedig tetszéssel szemlélte, megemlítve kritikájában

⁶ Zilahy Lajos: *Erdély*, Magyarország, 1934. december 14., 1.

Zilahy önéletrajzi írását is: „Titokzatos könyv a Zilahy könyve. *Családi levelesládája* mélyen megrázó. Szavanként ettem: ez a magyar kenyér. Ilyen önvallomás után az ember magára érez s körülnéz: hol is vagyok?”⁷ Móricz Virág tanúsítja: „Zilahy, mint a Magyarország főszerkesztője, az utolsó munkadója volt [apámnak]. Szerette is, hiszen Zilahy derék ember volt, amellet bájos, szeretnivaló, elég jó író, és az élethez is értett.”⁸

*

A köszöntővers következő „szereplője”, Tamási Áron és Zilahy Lajos nem voltak közeli barátok, írói világuk messze állt egymástól. Tamási egyszer írt Zilahy Lajosról, abból az alkalomból, hogy a budapesti Magyar Színházban megnézte *A tizenkettedik óra* című darabjának előadását, és nem tetszett neki. „Ennek a hajlékony és kétségtelenül jó szimatú írónak nem ismerem minden munkáját. Jó néhány cikkét olvastam, s láttam darabját, a *Süt a napot*. Egyéniségéről, emberi és írói karakteréről egy kissé sokat is hallottam. Személy szerint csak egyszer találkoztam véle, s akkor is a Fészek Klubban. Nem hatott rám túlságosan kedvezően: rendkívül öntelt volt, de nem úgy, mint egy író, hanem úgy, mint mondjuk egy minisztériumi főtitkár. (...) Sajnálom is az elmulasztott alkalmat, hogy ezelőtt három héttel nem lehettem jelen Bethlen Margit grófnénál, ahol Hunyady, Indig, Szántó Györgyék s velük Zilahy is szellemes társaságot alkottak. Sajnálom azért is, mert amint hallom, Zilahy nagyon elismerő kifejezéseket használt *Ábel a rengetegben* című regényemre. Legalább megmondhattam volna neki, hogy unom már azt az egyöntetű helyeslést, amellyel ezt a regényt itt és amott fogadják. Ha ezt megmondhattam volna neki, legalább most nem tűnnék annyira hálátlannak, mint amennyire tűnők.”⁹ Szalontai látogatása során

⁷ Móricz Zsigmond: *Csendes élet*, Kelet Népe, 1941/20, 14.

⁸ Móricz Virág: *Tíz év, II.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981, 414.

⁹ Tamási Áron: *Próféta töklámpással*, Brassói Lapok, 1933. november 11., 3. ill.: In: *Úő: Jégtörő gondolatok*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983, I. kötet, 316–320.

Tamásinak ismét szembesülnie kellett a Zilahy felé áradó figyelemmel: „Ami öröm van, az kevés. Strandot építettek, s a bajokon kívül most itt fürödnek. És még egy: Zilahy Lajos. Itt született. A város embere és a szalontai polgár lesi, hogy mi lett a város fiából.”¹⁰ 1935-ben Féja Géza közvetítésével Tamási Áron is csatlakozott a Gömbössel tárgyaló, Zilahy vezette különítményhez. A *Hídnál* a feladata az erdélyi írók mozgósítása volt. Németh László kilépése után Tamási maga kérte, hogy vegyék le az ő nevét is a magazinról, hiszen egyedül maradt, mint főmunkatárs.

*

A szigorú kritikus Németh László a mind népszerűbb Zilahy Lajosra 1928-ban figyelt fel. *Magyar dráma, magyar kritika* című írásában Zilahy drámáját, a *Szibériát* méltatja: „Jó sűrű atmoszférát teremt a színpadra, hogy az alakok megsúlyosodjanak benne s minden esemény egy zárt hangulat burkán át szívódjon belénk. (...) Az egész darabot dominálja ez a hangulati sűrítettség, az embereknek szinte csak köhinteniök kell, s már könnyeket sajtolnak nemcsak a karzatokból, de a páholyokból is. (...) Maguk az alakok azonban élnek...”¹¹ Később Németh nem írt Zilahy-könyvekről vagy színházi előadásokról, ha csak azt nem említjük, hogy Girardoux *Sellőjéről* szólva megjegyezte: „Zilahy fordítása Girardoux stílusához talán egyszerűbb, de könnyű és tiszta.”¹²

Amikor Zilahy 1934 márciusában átvette a *Magyarország* szerkesztését, Németh – nyilván felkérésre – azonnal írással jelentkezett, jöllehet később nem valami hízelgő módon emlékezett sem az újság irányvonalára, sem Zilahy Lajosra: „A szerkesztő múltja és talentuma sem bátoríthatott túlságosan. A felsőbb tízezer kedvence, a pakfon irodalom nagyvállalkozója.”¹³ Németh László

¹⁰ Tamási Áron: *Szalonta most is nevezetes*. Brassói Lapok, 1933. november 25., 6.

¹¹ Erdélyi Helikon, 1928, 229–231. ill.: Németh László: *Kiadatlan tanulmányok I.* Magvető Kiadó, Budapest, 1968, 72–74.

¹² Híd, 1943. január 15., 13.

¹³ Németh László: *Homályból homályba – Életrajzi írások*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977, 505.

megállapítása némi pontosításra szorul: Zilahy inkább a közép-osztály írója volt, semmint a felső tízezeré, és bírálói is elismerték tehetségét. Némethből ezúttal is a sértődöttség beszélhetett, mert a *Magyarországban* megjelent, *Sznobok és parasztok* című kisesszéjét Móricz Zsigmond, majd Féja Géza a parasztírók elleni támadásnak fogta fel, s állítólag a viszontválaszra nem kapott lehetőséget,¹⁴ ezért „kiszorult”, helyesebben kiszorította magát a lapból. De laza kapcsolat mégiscsak maradhatott köztük, mert 1935-ben együtt dolgoztak egy ifjúsági kiáltványon, majd asz-szisztált Zilahynak a népi írók és Gömbös Gyula találkozájának előkészítésében, amelyen ő is jelen volt.¹⁵ A találkozót követő sajtótámadásokra Németh *Író és hatalom* című cikkével reflektált, vállalva szerepét és az Új Szellemi Front politikai tartalmát.¹⁶

Németh László és Zilahy Lajos kapcsolatának további alakulását évekig nem tudjuk követni. De 1940. február 8-án kelt levelében Németh ironikusan azt írja Gulyás Pálnak: „Ma este a Turulvárban beszéltem – Zilahyval. Úgy összeillettünk, mint hurkában a tejszín.”¹⁷ Ennek ellenére elfogadta Zilahy főmunkatársi ajánlatát a *Híd* magazinhoz.¹⁸ Szabó Lőrincnek írja: „Zilahy lapjáról hallottál már. *Híd* lesz a címe, híd minden irányba: osztályok, fajok, felekezetek stb. közt. Sőt még köztem és Kállay Miklós közt is (ő felelős szerkesztő, én munkatárs), amihez a leghosszabb híd kell. Bizonyára jól megfontolt, életre való vállalkozás lesz; sok kép, változatos szöveg, híd a Színházi Magazin és a Kelet Népe közt. Zilahy maga is híd: köztünk s a közt, ami itt kell. S ha ebben a szerepében becsületesen szolgál, hasznot

¹⁴ Németh László: *Életmű szilánkokban, I.* Magvető és Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1989, 326.

¹⁵ „Vita az ifjúság kiáltványáról. Németh és Zilahy konceptusaiból Lőrinc és én összeállítottunk egy újat.” In: Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1929–1945.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986, 69. és további oldalak.

¹⁶ Németh László: *Író és hatalom*, Magyarország, 1935. május 4., 5.

¹⁷ Gulyás Klára – G. Merva Ilona: *Egy barátság levelekben.* Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1990, 245.

¹⁸ Ebben bizonyára közrejátszott a havi 500 pengő tiszteletdíj. Ennyit kapott Móricz, Tamási, Féja; Zilahy fizetése 1000, a Kodolányié 800 pengő volt. Lásd: Kollarits Krisztina: *A bestselleríró... I. rész*, i. m., 101.

hajthat. Majd meglátjuk.”¹⁹ Ehhez képest októberben Németh már fanyalogva tudatja debreceni barátjával: „Közben Zilahyék is belerántottak a magazinjukba, nem sok jót várok tőle, csak az időmet rabolja.”²⁰ Hogy ez őszinte megnyilatkozás volt-e, vagy Németh László szokásos „primadonna” allűrje, nem tudjuk, de felesége arról tájékoztatja Gulyás Pált, nem tudja, férje meddig bírja ki a lapnál,²¹ mert „baj van a Hídnál, nagy-nagy baj, nem tudom, Laci mennyi sót fogyaszt el még náluk.”²² Némethné belső széthúzást emleget, majd aggályoskodik, hogy férje kritikái színházi berkekben ellenérzést váltanak ki, újra ellenségeket szerez magának, mint irodalmi kritikus korában.²³ Ez nem véletlen: az olykor kellemetlen kritikák a könnyed sikerdarabokat és a rutinból játszó színészsztárokat támadták. Zilahy azonban úrrá lett a belső helyzeten, nem korlátozta Németh kritikusi szuverenitását, pedig sok kellemetlensége származott belőle, sokszor a megbíráltak hozzá közel álló szerzőtársak, közeli barátok voltak (például Bókay János). Hogy enyhítsen a feszült helyzeten, Féja Géza és másokat is megbízott kritikusi teendőikkel.

Németh László gyakran vállalt nyilvános szerepléseket, többek között 1943 augusztusában Balatonszárszón egy előadást, amelyel ezúttal nagy vihart kavart (*Második szárszói beszéd*). A végtelenül szubjektív előadásban sok időtálló, történelmileg igazolódott gondolat húzódik, mások azonban vitára adhattak alkalmat. A beszédet főleg az értelmiségi fiatalság fogadta lelkesedéssel, de a baloldali írók, politikusok heves bírálatban részesítették Némethet, jóllehet előadásának gondolatgazdagságát elismerték. A vita voltaképpen egy kiszólás miatt lángolt fel, amelyet Németh László Erdei Ferencnek adresszált: egy elhíresült metaforával világította meg, hogy mit ért a „harmadik oldal” koncepción. Az eseménynek kiterjedt, mélyről merítő korabeli és történelmi irodalma támadt,

¹⁹ Németh László *élete levelekben, 1914–1948*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1993, 361.

²⁰ Gulyás Klára – G. Merva Ilona: *Egy barátság levelekben*, i. m., 260.

²¹ Uo., 262.

²² Uo., 264.

²³ Uo., 269.

ezért csupán annyit fűzünk hozzá, hogy Németh „harmadik oldal” elmélete az 1943-as őszi geopolitikai helyzetben illúzióknak hatott. Előadása nyomán a nyugalmas légkört feszültség váltotta fel. „Amikor Németh László elhagyta Balatonszárszót, ez volt a helyzet.” (Tegyük hozzá: sértődötten távozott, és nem is tért vissza, pedig a tanácskozás még napokig folytatódott.)²⁴ Beszédének sajtóviasszhangja is erősen polarizált volt. Kovács Imre a *Híd*-ban szemlélte a tanácskozást, szerinte Németh a franciaországi radikálisok „harmadik út” programját ültette át magyar talajba, miközben „kispolgári szocializmus lett belőle, afféle családi házas, kertessenztalgia...”²⁵ Kovács írását, amely a benne lappangó szarkazmus ellenére voltaképpen nem támadó, Németh László olyannyira sértőnek találta, hogy feladta főmunkatársi pozícióját, kivált a *Hídből*. Zilahynak írott levelében Kovács Imre részéről politikai bosszút emleget (miközben a *Néma forradalom* íróját „politikai selyemfiú”-nak nevezi!), a főszerkesztő döntését a publikálást illetően pedig hátba szúrásnak tartja. „Én először azt hittem, szórakozottságból engedted át. Aztán megtudtam, hogy a cikk kiadását vita előzte meg, leveledből is azt láttam, hogy örülsz, ha lerázhatsz.”²⁶

Németh László „önérzete sok sebét” (saját szavai) nem engedte beforrni, inkább mélyítette őket, hogy üldözési fóbiáját igazolja. Önéletrajzi írásainak *Kisebbségben* című fejezetében írja (ez nem azonos az 1939-es könyvével), hogy Kovács Imre Karácsony Sándorral együtt kikészítette. „A bántó azonban nem az volt, hogy Kovács Imre írta rólam, hanem hogy ez a beszámoló a *Híd*-ban jelent meg, amelybe három éven át elsősorban az én újságíró vérem, riportjaim, színházi kritikáim, a lányaimról írt cikkek, Bocskay-kerti beszámolók vittek egy kis életet. Zilahy – a helyezkedések embere – bizonyára meggondolta, amikor a

²⁴ Salamon Konrád: Szárszó. In.: *Pótlás a Szárszó 1943 című könyvhöz*. Püski Kiadó, New York, 1984, 30.

²⁵ *Ifjúsági parlament a Balaton partján*, Híd, 1943. október 1.

²⁶ OSZK Fond 215/317/1. Kollarits Krisztina közlése. Itt jegyezzük meg, hogy a Németh László levelezését tartalmazó kötetek Zilahy Lajoshoz írott vagy tőle kapott levelet nem tartalmaznak, holott Németh minden kis cetlit megőrzött és leveleit rendszerint másolattal készítette.

cikknek helyet adott: hisz Kovács Imre eddig nem írt a lapba – s biztos megvolt a célja, hogy miért itt helyezte el, a főmunkatársi székem alatt a bombáját.”²⁷ Nos, Kovács Imre már korábban is írt a lapba, amely irodalmi magazin lévén sokféle olvasói igénynek akart megfelelni. Az olvasókat legkevésbé Németh tanulmányalkatú színházi bírálatai és szubjektív jegyzetei érdekelték, legfeljebb, ha a sztárok leminősítését botrányszag követte. A színt, az olvasmányt Móricz Zsigmond, Zilahy Lajos, Tersánszky Józsi Jenő, Tamási Áron stb. írásai vitték a lapba.

*

Az Illyésnek címzett Zilahy-vers „Péter Verescsaginja”, Veres Péter, ha nem túl sűrűn is, de elég rendszeresen dolgozott a *Híd*ba, annak ellenére, hogy a lap működésének időszakában be-behívták munkaszolgálatra. Idegennek nem számított, mert hozzá hasonlóan több népi író is jelen volt a magazinban, így például Darvas József és Sinka István is. Zilahy Veres nemigen olvasta, mert már fiatal korában ellenszenvet érzett a *story*, a történet iránt. A *Híd*hoz kötődő kapcsolatáról nem számolt be életrajzi írásaiban, csupán *Szárszó* című kötetében teszi fel a kérdést: polgárok voltak-e a népi írók? Erre meg is adja a választ: „Nem. Még csak kispolgárok se. Egyetlen középosztályi ember Kodolányi János (Zilahy nem számít, mert ő csak vezérdaru akart lenni, az ék azonban nem ment utána...)”²⁸ Kodolányi János viszont azt írja: „Zilahy ugyanis, meghirdetvén az Új Szellemi Front népi irányzatát a *Magyarországban*, egyszerre világító fáklyája lett a népi írócsoportnak, s mindenki úgy csüngött rajta, mint az anyamellen.”²⁹ Ugyanő Veres Pétert is a *Híd* szerkesztőjeként emlegeti, ami tévedés.³⁰

²⁷ Németh László: *Homályból homályba I.*, i. m., 642–643. A témánkhoz tartozó szövegben olvasható: „Kovács Imre még a Bocskay-kertben írt egy beszámolót a szárszói konferenciáról. Én nem olvastam el, de még Gulyás Pali sem kívánta, hogy edződjek rajta.” Ezek szerint Kovács a Bocskai-kertben írta a beszámolót, és felajánlotta, hogy Németh és Gulyás olvassa el?

²⁸ Veres Péter: *Szárszó*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1971, 118.

²⁹ Kodolányi János: *Elvetélt reformer*. In: *Uő: Visszapillantó tükör*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1977, 369–395. 379.

³⁰ Kodolányi János: *A Válasz sírkövére*. In: *Visszapillantó tükör*; i. m., 368.

*

A versben ezután megemlített Szabó Lőrincsel rendhagyóan alakult Zilahy kapcsolata.³¹ A már befutott író felfedezésszámba menő kritikát írt Szabó Lőrinc első kötetéről, akinek viszont sem a *Jégcsap*, sem a *Fehér szarvas* című Zilahy-mű nem tetszett maradéktalanul. Némi galibát okozott köztük, hogy Szabó Lőrinc szerelmes volt Bajor Gizibe – a színésznővel Jászai Marinál találkozott egy alkalommal –, csakhogy Bajor Gizi akkor éppen Zilahy Lajos barátnője volt. Valószínűleg épp Bajor Gizi mondhatta vissza Zilahynak, hogy Szabó Lőrinc csak mérsékelten lelkesedett Zilahy *Szépapám szerelme* című regényéért.³² Nagyobb konfliktus nem támadt belőle, sőt „Kiderült, hogy szimpatizálunk” – jegyzi fel Szabó Lőrinc. 1934-ben Zilahy magához vette a még ifjúnak mondható költőt segédszerkesztőnek; a sors pedig úgy hozta, hogy Szabó Lőrinc támogatta a legelszántabban Zilahyt az Új Szellemi Front létrehozásában. Ezt több, Bajcsy-Zsilinszky Endre társaságában tartott közös szereplésük is bizonyítja. Munkakapcsolatuk ugyan 1936-ban megszűnt, de a Márciusi Front (a népi írók és a kommunista értelmiségiek összefogásából keletkezett szellemi és politikai mozgalom) égisze alatt megint találkoztak. *Barátaimhoz* című versét Szabó Lőrinc Zilahynak ajánlotta, de míg 1938-as kötetébe felvette a költeményt, a következőkbe már nem. Szabó Lőrinc ezután egyre inkább jobbra fordult, Zilahy viszont mind határozottabban németellenessé vált. Amikor 1940 őszén megindította *Híd* című képes hetilapját, Szabó Lőrincet is hívta, de ő már Herczeg Ferenc lapjának, az *Új Idők*nek kötelezte el magát. A költőt 1945 után németbarátsága miatt felelősségre vonták, letartóztatták; helyzetéből Illyés Gyulának és Zilahynak sikerült kimenteniük.

*

³¹ Kabdebó Lóránt: *Zilahy Lajos és Szabó Lőrinc*. In.: *A lélek nem aludt ki – Tisztelegés Zilahy Lajos születésének századik évfordulójára*. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre, 1991, 71–85.

³² Szabó Lőrinc: B. G. In.: *Uő: Vers és valóság – Bizalmas adatok és megfigyelések*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 292.

A versben „botját forgató” Kodolányi János *Elvetélt reformer*³³ címen írta meg – sajnos ellenséges hangnemben – Zilahy Lajoshoz fűződő kapcsolatát, amely ráadásul sok valótlan állítást tartalmaz.³⁴ Már az emlékezés elején törtetőnek ábrázolja Zilahyt, aki őt az Athenaeum székházában a lépcsőn állítólag félrelökte, majd bevágta maga mögött az ajtót. „Bemutatkozása egész életemre szólt, és amíg csak érintkezhettem, pláne dolgozhattam vele, ezt az első jelenetet semmi sem hazudtolta meg.” Rögtön utána korszerű nemzeti hazugságnak nevezi az író *Süít a nap* című, nagy sikerű darabját, mert az a parasztság és a középosztály közeledésének szellemét terjeszti. Regényírói munkásságáról szólva pedig egyedül a *Két fogolyt* tartja jó olvasmánynak. „Azt hiszem, hogy ezen az egy prózai művén kívül még csak megközelítően is írói alkotás nem került ki a tollából.”

Nincs terünk arra, hogy az írás minden pontatlanságát és ellenséges megnyilatkozását felidézzük, csak a szellemét érzékel-tetjük. Kodolányi szerint Zilahy fölényes életművész, állandóan a pénzügyeit intéző és hanyag szerkesztő, havi 2000 fixet élvezett, honoráriumaival együtt 3000 pengőt, miközben neki 170 pengő fizetéssel kellett beérnie. Kodolányi szerint Zilahy 1934-től 1938-ig volt a *Magyarország* főszerkesztője, holott 1936-ban, azaz két év múltán megvált a laptól.³⁵ Mint olvashatjuk, Zilahy minden törekvése arra irányult, hogy akadályokat gördítsen Kodolányi elé, „elvette munkakedvemet, megakadályozta cikkeim megjelenését, megváltoztatta őket, tehát a lehető legfejlettebb technikával igyekezett tönkre tenni írói munkámat”. Zilahy mellett Kodolányi saját állítása szerint kemény munkát végzett, olyannyira, hogy gyomorbajt kapott, Zilahy utóda alatt pedig egyenesen pokollá vált az élete.³⁶ Ennél merészebb állítása, hogy 1940-ben Jellen Gusztáv, az Athenaeum vezérigazgatója magához kérette,

³³ Kodolányi János: *Elvetélt reformer*. I. m., 392–393.

³⁴ Féja Géza *Móricz és Kodolányi*, illetve *Zilahy Lajos* című írásai a *Lapszélre* című kötetében (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982, több helyen).

³⁵ Zilahy Lajos felmondólevele, illetve Salusinszky Imre elfogadja a lemondást 1936. április 7-én. *Zilahy Lajos levelezéséből*. Irodalomtörténet, 1979/2, 394–398.

³⁶ Kodolányi János: *Zárt tárgyalás*. Turul Kiadás, Budapest, 1943, 133.

és közölte vele, hogy a miniszterelnök engedélyt adott *Híd* címen egy hetilap kiadására, és felkérte, legyen a főszerkesztő. Nos, ez olyan állítás, melyet dokumentálni kellett volna! Annyi bizonyos, hogy Kodolányi 1939 júliusától 1940. február végéig a szélsőjobboldali Turul Bajtársi Szövetség *Nemzetőr* című lapjának főszerkesztője, amely tevékenységét így jellemezték a hetvenes években az *Új Írás*ban: „Ebben a háborús uszító újságban – mely az Imrédy-féle jobboldali ellenzék szócsöve volt – Kodolányi számos, a lap szellemének megfelelő cikket írt.”³⁷ Ezt monográfusa, Tüskés Tibor is megerősíti.³⁸ Egy Juhász Gézának írott levelében Kodolányi Kállay Miklósról mond lesújtó véleményt, aki az Athenaeumnál minden szemétre ezreket dob ki, s ezért minden dilettáns odacsődül. „Arra a szégyenletes Hídra – szörnyű, mint a lernai hydra – kb. kétszázezer pengőt dobott már ki.”³⁹

Nehezen hihető, hogy miután Zilahy „megfúrta”, Teleki miniszterelnök személyesen ragaszkodott hozzá, hogy Kodolányi főmunkatárs legyen, s hogy tőle tették függővé, kik legyenek még főmunkatársai a lapnak. Kodolányi János neve 1941. május 27-én jelent meg utoljára a címlapon (23. szám), de a következő szám még hirdeti *Baranyai utazás* című könyvét fényképével együtt. Kiválását azzal indokolja, „ott is hagytam, amikor összeférhetetlenné vált lelkiismeretemmel és politikai, irodalmi meggyőződéssel.”⁴⁰ Lánya a Zilahyval megélt kapcsolatáról mindössze annyit jegyez fel: „Zilahy Lajos főszerkesztése alatt a *Híd* c. hetilapnak 1940. szeptember végétől volt apám a főmunkatársa 1942 márciusáig.”⁴¹

Kodolányi továbbá azzal vádolja Zilahyt, hogy „...elsőnek írta le az ostrom ágyúinak még Budán dübörgő hangja és füstje közepette,

³⁷ Lázár Vilmos: *Válasz Talpassy Tibornak*. Új Írás, 1972. szeptember, 116–121.

³⁸ Tüskés Tibor: *Kodolányi János*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1974, 122.

³⁹ Juhász Gézané – Lévay Botond szerk.: *Juhász Géza levelesládája*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 237.

⁴⁰ Kodolányi János: *Gömbös legkitartóbb híve*. In: Uő: *Visszapillantó tükrök*, i. m., 368.

⁴¹ Kodolányi Júlia: *Apám*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988, 103.

hogy fasiszta vagyok”. A *Szabadság* című lapról van szó, amelynek Zilahy Darvas József és Kállai Gyula mellett a 4. számtól (1945. január 24.) a 124. számig (1945. június 19.) egyik társszerkesztője volt. Ez idő alatt Kodolányi neve nem fordul elő a lapban. Csak később, a betiltott színdarabok között szerepel a neve (*Földindulás, Végrendelet*).⁴² Az első, őt támadó névtelen cikk 1945. december 4-én jelent meg, abból az alkalomból, hogy Kodolányi már 1945 végén cikket írt a *Független Ifjúság*ba. „Ez a hetilap a Kisgazda Párt égiske alatt, úgy látszik, vissza akarja csempészni irodalmi és politikai közéletünkbe mindazokat az írókat, akiket csupán a demokrácia nagylelkűsége mentett meg a vádlottak padjától. Vezércikkeit utóbb már azzal a Kodolányi Jánossal íratja, aki a tányérsapkás Ambrus József mellett annak idején a »Nemzetőr« című lapban írói hitelével fedezte azt a gyalázatos háborús uszítást és fasiszta szellemi és irodalmi bitangsgot, amelynek nem kis része volt Magyarország katasztrófájában.”⁴³ A második mérgezett nyilat Gábor Andor lőtte ki, visszautasítva, hogy Kodolányi a munkásságot tanítja erkölcsre,⁴⁴ a harmadik pedig Gergely Sándor tollából született. Gergely nem kevesebbet állít, mint hogy „a hazaáruló svábok” elkobzandó, részben már elkobzott ingatlanából – az illetékes hely ígérete ellenére – a Magyar Írók Szövetségének még egyetlen tagja sem részesült, ellenben Kodolányi János és Sinka István, akikkel múltbeli viselkedésük miatt nemcsak a magyar íróársadalom, hanem a demokratikusan gondolkozó magyar közvélemény is megtagadott minden közösséget, már megkapta a magáét.⁴⁵ Amikor nem sokkal később Haraszti Sándornál találkoztak, Gergely ezt mondta: „Nézzé, Kodolányi, maga is ütött rajtam, én is magán, feledjük el.”⁴⁶ Haraszti Sándor, az ifjúkori barát a lap szerkesztője volt, s emlékiratában állítja, hogy Révai döntötte el a fontosabb dolgokat, azt, hogy mi legyen a lapban.”⁴⁷

⁴² A betiltott színdarabok első listája, *Szabadság*, 1945. augusztus 5., 2.

⁴³ *Nem szívesen...*, *Szabadság*, 1945. december 4., 2.

⁴⁴ *Mint hígmagyar*, *Szabadság*, 1945. december 12., 3.

⁴⁵ *Ösztönöz az ösztöndíj*, *Szabadság*, december 21., 3.

⁴⁶ Kodolányi Júlia: *Apám*. I. m.

⁴⁷ Haraszti Sándor: *Befejezetlen számvetés*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986, 216.

Azon az ominózus pécsi találkozón, amikor Zilahy Illyés társaságában „betört hozzá”, bizonyára történt valami affér, de Zilahynak nem kellett „hebegnie”, hiszen a Kodolányit megbélyegző írások idején már nem tartozott a laphoz. Joggal jegyzi meg Tüskés Tibor: „Rossz úton járnánk azonban, ha a leírásoknak eskü alatti hitelességet tulajdonítanánk, ha a rekonstruált párbeszédeket szó szerint elhangzottaknak tekintenénk.”⁴⁸ Ez vonatkozik Talpassy Tibor emlékezéseire is: ő mintha saját szemével olvasta volna a *Szabadságban* a megbélyegző cikket. „Napokig vártam, hogy a nyilvánvaló elírást kiigazítsa, ez azonban nem történt meg.”⁴⁹ Sajnos Horányi Károly⁵⁰ is elfogadta Kodolányi rosszindulatú állítását. Ne feledjük, a gyerekkori baráttól kezdve a lányáival bezárólag írónkat minden emlékezés szélsőségesen szubjektív, nehéz természetű embernek festi le, akivel nem volt nehéz tengelyt akasztani. Féja Géza névtelenül bár, de cáfolja Kodolányit, aki azt állította, hogy Gömbösnek Zilahy szállította az írókat. „A vád igaztalan, az írótlás így fizetett azért, mert Zilahy nehéz helyzetében hóna alá nyúlt, állásba segítette.”⁵¹

A konfliktusok ellenére Kodolányi egy írásában barátai közé sorolja Zilahy Lajost.

*

A kortársak közül Féja Géza állt a legközelebb Zilahyhoz, aki a vers tréfás utalása szerint a fokosát villogtatja. Levelet nemigen váltottak, hacsak azok el nem veszték.⁵² Első írása egy színházi kritika Zilahy egyik legsikeresebb darabjáról, *A hazajáró lélekről*. „Az egyes felvonások igen jók: a hétköznapi szürkeségéből vetítik ki a nagy eseményt. Néhol azonban kissé erőszakolt, szinte izgatottan

⁴⁸ Tüskés Tibor: *Az önéletíró Kodolányi*, Kortárs, 1969/1, 147–157.

⁴⁹ Talpassy Tibor: *A holtak visszajárnak*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1971, 210.

⁵⁰ *Ne panaszd a magányodat*. Kodolányi János levelezése Szabó Lőrincével és Szabó Lőrincné Mikes Klárával, 1948–1957. Argumentum Kiadó, Budapest, 2002, 9. és 17.

⁵¹ Féja Géza: *Zilahy Lajos*. In: Uő: *Lapszélre*, i. m., 262.

⁵² Féja Endre szerk.: *Féja Géza levelezése*. Nap Kiadó, Budapest, 2003. Zilahy-levél nélkül.

s szaggatottan sietteti a megoldást, és a színház szuggesztíója után még elintézetlen dolgok maradnak az emberben. De egy fiatal író első bemutatkozása ez, és a Nemzeti Színház legértékesebb bemutatója ebben az évadban. A darab problémájának új a színe, és ad a mából is. Ha Zilahy Lajos képes a fejlődésre, és ha a mai erkölcstelen színházi viszonyok nem fojtják meg a tehetségét, akkor még sokat várhatunk tőle.”⁵³ Féja később is bizalommal várta Zilahytól a hibátlan művet. „Mindig azt éreztem, hogy Zilahy bennrejlő erői különbek, mint az, amit felszínre hoz belőlük. Még nem oldott meg az életében valamit, amit meg kell oldania.”⁵⁴

Irodalomtörténetében méltatja, hogy nem dőlt be az öncélú intellektualizmusnak, megőrizte a regény epikai naivságát, amiért a kritika mostohán bánt vele. Legjobb műveinek a *Két fogoly*, *A szökevény*, *A lélek kialszik* és *A földönfutó város* című regényeit tartja, legjelentősebb színpadi művének a *Gyümölcs a fán* című drámát.⁵⁵ Búcsúikkében nagy szeretettel, meghatottan parentálta el a szívéhez közel álló író, hangsúlyozva, hogy barátai iránt legendás hűséggel viseltetett. Féja úgy érezte, Zilahyval abbahagytak valamit, pedig „jó lett volna eljutni az utolsó mondatig”. „Legjobb művét, emlékezéseit nem akarta megírni.” Kínzó diszharmónia fűtötte, „melyet nem bírt hasonló erejű harmóniával, művekkel ellensúlyozni.”⁵⁶

*

Sárközi György, aki a versben „Dózsa-álmát” alussza (utalva ezzel Sárközi *Dózsa* című híres regényére) 1935-ben lett az Athenaeum kiadó cégvezetője, majd irodalmi vezetője, s egészen 1940-ig megmaradhatott beosztásában. Ekkor hivatalosan felmentették ugyan, de munkakörét változtatlanul megtarthatta. 1944. március 31-én végül hat hónapos felmondással távolították el. Mivel Zilahy könyvei jórészt az Athenaeumnál jelentek

⁵³ Féja Géza: *Hazajáró lélek*, Élet és Irodalom, 1923/3, 73–74.

⁵⁴ Féja Géza: *A tusakodó*, Magyarország, 1942. szeptember 20., 9.

⁵⁵ Féja Géza: *Zilahy Lajos. Nagy vállalkozások kora*. Magyar Élet Kiadása, Budapest, 1943, 310–315.

⁵⁶ Féja Géza: *Zilahy Lajos*. In: *Uő: Lapszélre*, i. m., 259–266.

meg, találkozniuk kellett, sőt Zilahy is vendégeskedett a Sárközi-házaspárnál.⁵⁷ Sárközi a népi írók folyóirata, a *Válasz* szerkesztője volt 1935 és 1938 között, bár 1937 májusától a folyóiratot szerkesztőbizottság jegyezte, amelynek tagja lett Zilahy Lajos is. Sárközi nevéhez fűződik a *Magyarország felfedése* könyvsorozat megindítása, amelynek tervét eredetileg Zilahy Lajos vetette fel, de nem állt módjában megvalósítani.⁵⁸

Minden jel szerint Sárközi intézte a *Híd* honoráriumának ügyeit. Ezt a feltételezést erősíti Gulyás Pál két levele. Az egyikben köszönetet mond azért, mert Sárközi az Athenaeumnál gyorsan elintézte egy német antológiába küldött műfordításainak előlegét, és kéri, hogy Gellért Sándor fiatal költőnek a *Híd*-ban megjelenjen két verséért „jó zsíros tiszteletdíjat utaljon ki, mert a fiú sovány”. A másikban arra kéri, érdeklődjön meg Kállay Miklós főszerkesztőtől, Németh László átadta-e neki az *Erdély sorsdöntő óráiban* című, Németh által elküldött verse kéziratát.⁵⁹ Sárközi is hozzátartozott tehát valamiképp a magazinhoz.

*

Tersánszky Józsi Jenő, akinek nevét hőse, Kakuk Marci alakja idézi fel a versben, így emlékezik a *Hídnál* együtt töltött évekre: „A Zilahy Lajos vezette *Híd* nevű folyóiratnál belső munkatárs voltam, filmkritikákat, színes riportokat és szépirodalmat írtam egyaránt.” Tersánszkyt két német nagyanyjára való hivatkozással a fasiszták sem tekintették idegennek. Ő maga így írt erről: „A *Híd* körül, az Athenaeum körül, az utolsó falatból kisemmi-zett zsidó alkalmazottak fizetését mi vettük föl, illetve írtuk alá a nyugtákat, Zilahy, Mihályfi, Kállay, Tersánszky stb.... És a se-

⁵⁷ Széchenyi Ágnes: *Pályaképek – Művelődéstörténeti metszetek a 20. századból*. Corvina EKF LICIUUM Kiadó, Budapest, 2016, 206.

⁵⁸ Kodolányi János: *A Válasz sírkövére*. In: Uő: *Visszapillantó tükrök*, i. m., 347.

⁵⁹ Juhász Izabella: *Gulyás Pál és Sárközi György levelezése*. Könyv és könyvtár: könyvtartudományi és bibliográfiai tanulmányok és közlemények: a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve, 5. kötet, 1966, 127–128.

gélyek óriási összegeit? Mi írtuk alá, hogy oda jusson a megszorultak kezébe. (...) Hát, hogy ezt nyugodtan tehettük? Ez annak eredménye volt, hogy a Herrenvolk engem tagjának tekintett. (...)”⁶⁰

Tersánszky hangsúlyozta, hogy a német náciizmus vagy fasizmus vele szemben több mint korrekt viselkedést tanúsított. Sőt, egyszer Zilahyt épp Tersánszky húzta ki a bajból. Egy alkalommal a *Híd* egy párizsi tudósítója a régi, *Népszava*-beli szignatúráját biggyesztette a cikke alá, leleplezve ezzel baloldaliságát. A náci Rajniss Ferenc ezt látva Zilahyt vörös gazembernek, zsidóbérencnek nevezte, és megfenyegette. Tersánszky egy barátja azonban közbenjárt, és épp Tersánszky nevének hallatán Rajniss megenyhült.

*

A vers zárlatában említett Piroska nem más, mint Zilahy Lajos felesége, Bárczy Piroska (1907–2005), aki 1930-tól egészen az író haláláig hű társa maradt férjének. Piroska Bárczy István, Budapest főpolgármesterének lánya volt, és lapszerkesztői teendőiben is sokat segítette Zilahyt. 1947-ben együtt emigráltak az Egyesült Államokba. Az író folyamatosan gyötrődött a hontalanságtól, fontolóra is vette a végleges hazatelepülést, ám ezt már nem valósíthatta meg: egy Újvidék melletti tudószanatóriumban hunyt el 1974. december elsején.

⁶⁰ Tersánszky Józsi Jenő: *Nagy Zoltán*. In.: *Uő: Nagy árnyaktól bizalmasan*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1962, 194–203.

Medvigy Endre

Kései tanúságtétel

Sinka István (1897–1969), a Nagyszalontáról elszármazott „Fekete Bojtár”, balladák, látomásos versek és dalok szerzője 1949 nyarán kiszorult a szellemi életből, hallgatásra kényszerítette az önkényuralom, a kommunista hatalom. Az 1956-os forradalom és szabadságharc idején (rövid időre) visszatérhetett az irodalmi életbe, verseivel köszöntötte a felkelt népet, a hősieken harcoló magyar ifjúságot. (*Üdv néked ifjúság, Százezer udvar, Ellopott szivárvány.*) A költő valódi, közel teljes körű visszatérésére jó két évtizeddel halála után kerülhetett sor. 1990. március 15-én a távozófélben lévő szocialista kormány, élén Németh Miklós miniszterelnökkel, megkésett kitüntetéssel, posztumusz Kosuth-díjjal ismerte el az igaztalanul meghurcolt népi költő irodalmi munkásságának értékeit. Összegyűjtött versei kiadására 1993-ban, dr. Püski Sándor New Yorkból való hazatérését követően, *Nagy útakról hazatérve* címen került sor. Elég hamar felmerült a körülményeket nem tekintő, nem feltétlenül jóindulatú kérdés: miért csak összegyűjtött, miért nem összes?

Miért maradt ki belőle a *Denevérek honfoglalása* és egy-két kényesebbnek ígérkező hagyatéki ciklus?

Az említett kiseposz a költő legkisebb fia, Sinka Zoltán szándéka szerint 2001 májusában mégiscsak megjelent a Havi Magyar Fórumban, majd kis könyvecske formájában, 500 példányban, magánkiadásban. Ez a hiánypótlás, ha tetszik, huszáros döntés, nem aratott osztatlan sikert a családban, Sinka András határozottan ellenezte az említett mű megjelentetését, így a *Denevérek honfoglalása* azóta sem kerülhetett be a szerző egyetlen kötetébe sem. Jóllehet, ez a változat a költő javításaiival és a cenzúra által 1941-ben kihúzott németellenes részletek helyreállításával a hiteles, teljes szöveggel vált hozzáférhetővé.

A karaván halad... Sinka István 2000. június 24-én posztumusz Magyar Örökség-díjat kapott. A költő méltatása az ELTE Jogtudományi Karának dísztermében hangzott el jogvégeztet irodalomkutató megfogalmazásában.

A költő legjelentősebb prózai műve, a *Fekete Bojtár vallomásai* új kiadását sokan vártuk. A ritka, mégis a gyűjtők, érdeklődők által szívesen olvasott könyv újbóli megjelentetésére elsőként Tóbiás Áron gondolt. A Magvető Kiadó szerkesztőjeként előbb a forradalom kirobbanását megelőző olvadás idején, majd a szabadságharc kegyetlen leverését követő zűrzavarban erre módja lett volna. A nyakas, megalkuvást nem ismerő Sinka visszautasította a felkínált lehetőséget. Tartása nem engedte meg, hogy engedményt tegyen nyilvánosság elé lépésével a régi-új (rákosista, kádárista) hatalomnak. Sztrájk törésre nem vállalkozott. Szíve szerint részt vett volna a forradalom utóvédharcaiban, ha egészsége, kora megengedi.

Tornai József költő a nehezen beszerezhető, ritka memoárt ifjúsági kiadás formájában szerette volna megmenteni a teljesebb magyar irodalom számára. Végül is valami hasonló történt. A *Fekete Bojtár vallomásai* még a rendszerváltás előtt, 1987-ben meg is jelent New Yorkban a Püski Kiadó gondozásában, majd 1989-ben Debrecenben az Amerikából hazatelepült dr. Püski Sándor és a Cs. Nagy Ibolya vezette Csokonai Kiadó közös vállalkozásában. Mindez kedvező fordulatnak ígérkezett, de nem hozott igazi megoldást. A népi írók kiadója jó szándékkal, a felekezeti béke hibásan értelmezett megőrzése érdekében nemcsak bekezdéseket, de teljes oldalakat hagyott ki az említett két új kiadásból. Az irodalomtörténészek és eszmetörténészek jelentős része szakmai, filológiai és hitelességi szempontokat figyelembe véve ragaszkodott volna a csonkítatlan szöveghez, ha megkérdezik. Ezt a teljességre vonatkozó, nyilvánvaló követelményt később a leghatározottabban Gyurgyák János képviselte. A *zsidókérdés Magyarországon* című, tudományos igényű könyvében (Osiris Kiadó, Budapest, 2001). Úgy találta, hogy a húzás, csonkítás alkalmatlanná teszi a könyvet a kutatásra.

Ennek ellenére 2023-ban az NDP Kiadó gondozásában újra megjelent az 1987-es amerikai kiadás alapján a *Fekete Bojtár vallomásai* csonka, vagy inkább ifúsági változata. Prof. dr. Asztalos Miklós, a könyv mecénása arra törekedett, hogy ez a mű eljusson a hazai gimnáziumok könyvtáraiba. Az alaposan meghúzott opusz ugyan nem szolgálja a kutatást, mégsem vitatható el ismeretterjesztő jellege. Szellemiekben gazdagabbak lesznek az ifjú olvasók, ha forgatják, annak ellenére, hogy a teljes szöveget a megcsonkított könyvből nem ismerhetik meg.

2010 és 2019 között Vésztő önkormányzata kísérletet tett a *Fekete Bojtár vallomásai* csonkítatlan szöveggel való megjelentetésére. Molnár Sándor polgármester az anyagiakat is előteremtette. A legépelés is megkezdődött, de a jogutódok egyike nem adta hozzájárulását. Így időközben letelt a polgármester úr megbízatása. A támogatás nem érte el célját, a pénz visszakerült a támogatóhoz.

Az eredeti teljes és hiteles mű a második világháború éveiben jelent meg Püski Sándor Magyar Élet Kiadójánál, két kötetben. Az első az 1942-es, a második az 1944-es könyvnap ma is keregett, nehezen hozzáférhető, ritka kiadványa. Hiteles társadalomrajz és önéletrajzi vallomás, a zajos-füstös Budapesten, a kisemberek, iparosmesterek lakta Józsefvárosban, a Nagyfuvaros utca 22–24-ben, harmadik emeleti lakásában alkotta meg a pásztor-költő. Mindkét kötetet a dr. Püski Sándor vezette Magyar Élet Kiadó jelentette meg. A második megírásának idejében alkotókedvének kiteljesedését, gyenge lábon álló létbiztonságának erősítését a Magyar Irodalompartoló Társaság 1943 decemberében odaítélt 3000 pengős díja segítette. Az említett magyar közösségi háttérű társadalmi szervezet 1944 nyarán Csömör, Kerepes és Kistarcsa határában házat és földet vásárolt Sinka Istvánnak, aki népes családjával, második feleségével, Péczely Katalinnal és négy gyermekével augusztusban költözött ki a nevére íratott, tulajdonába került ingatlanra. Itt, régóta vágyott, most végre birtokba vett tanyáján számos verset írt. Megénekelte eltűnt, hadifogságba esett féltestvérét, Fábián Mihály honvédet; a háború

rémségei, a szovjet „felszabadítás” és az erőszak elől menekülő édesanyját; az ismét gazdát cserélő, idegen kézre kerülő Nagyszalontát. Itt alkotta meg *Kadocsa, merre vagy?* című önéletrajzi regényét, amit Somody Pál még az 1944-es vérzivataros esztendő végén megjelentetett. Úgy tűnik, a csömöri Sinka-háznak, a régen megálmodott, a *Fekete Bojtár vallomásaiban* többször emlegetett reménybéli, majd mégis megvalósult tanyának a háború végén postacíme nem volt, helyrajzi számát Sinka levelezéséből ismerem: 217,625/32–33. A hivatalos címet, találó utcanévet később kapta: Csömör, Határ út 69.

Az önéletírás megfogalmazásának gondolata már évekkel korábban megérintette Sinkát. 1937-ben *Emlékek* címen jelent meg egy részlet a Népszava naptárában a későbbi vallomásos könyvből. Az önéletrajzi regény vagy társadalomrajz fejezetei nagyobb számban Maróthy-Meisler Károly lapjában, a Pesti Ujságban jelentek meg 1939 júliusától decemberig, húsz folytatásban. Az itt közreadott részekből tizenegy nem került be a könyv alakban megjelent *Fekete Bojtár vallomásaiba*. Hasonló részleteket közölt 1940-es évfolyamában a Magyar Ujság a második félévben. Az utóbbiban közreadott huszonegy közlemény nem tartalmaz ismeretlen, forrásértékű írást.

Az autográf *Fekete Bojtár vallomásai* a Széchényi Könyvtár kéziratárában, a Sinka-hagyatékban, a 132-es fondban, az V. dobozban ma is megtalálható.

A nyomtatott változatnál bővebb néhány lázadó bekezdéssel és egy novellányi sikamlós történettel.

Az első fehérlépet, akihez vonzódott a pásztorfiú, Berek Esztinek hívták. Kilencéves lehetett, Sinka István sem volt sokkal több. Együtt jártak le a Köles-ér partjára. A Fekete Bojtárnak szilárd elhatározása volt, ha felserdül, feleségül veszi Berek Esztit. Ezt szemrebbenés nélkül közölte is a leánnyal, aki beleegyezett. Innentől kezdve együtt ették a menyasszonyjelölt finom, édes szilváját.

Eszti szeptember 1-jén iskolás lett. Ott összeismerkedett egy Balog nevű fiúval, és elpártolt Sinkától. Ettől kezdve minden szil-

váját és almáját Baloggal osztotta meg. A teljes, novella terjedelmű pikáns történet leírása talán már erősen közelíti, de el nem éri az obszcenitást. Az új kiadás a *Fekete Bojtár vallomásai* 1942-es és 1944-es teljes változatra épül. Ezt annak idején jóváhagyta a költő, ezért most mellőzöm a még bővebb kéziratot a szövegbiztonság érdekében. Sinka 1942-es és 1944-es jóváhagyását illik figyelembe venni. Itt jegyzem meg, hogy Kisrábén a gányós leányok (a dohánykertészek) nevezték el a barna arcú, feketeszűrös fiút Fekete Bojtárnak.

A pásztor költő Vésztőn Varga Zsigmond joghallgatótól, alkalmi munkáltatójától sokszor hallotta a panaszt, hogy nehezen megy a fejébe a római jog. Ebből azt a téves következtetést vonta le, hogy Magyarországon a római jog van érvényben. Nem tudott az ezeréves magyar jogrendről, hírből sem ismerte a *Corpus Jurist*. Nem sejtette, hogy Werbőczy Hármaskönyve a magyar jogtörténet megkerülhetetlen forrása. Igaz, ilyen ismeretekre a szilaj pásztorok között még a számadó juhászoknak sem volt szüksége. A Fekete Bojtár ugyanakkor jól ismerte a magyar történelemből Dózsát és Werbőczyt, megénekelte mindkettőjüket (*Dózsa koronázása, Pusztaszer megszállása, Lenn majd a berek alján, Támaszkodhatsz, Fénylik Magyarország, Krónika, Fekete domb*).

Sinka István 1945-ben a Független Kisgazdapárt ifjúsági lapjában, a Független Ifjúságban további három részletet jelentetett meg a *Fekete Bojtár vallomásai* kiegészítéseképpen. Olyanokat, amelyek nem lehettek benne az 1942-es és 1944-es alapkiadásban, mert mind a hármat később, 1945-ben fogalmazta meg a szerző.

Pontosan hol? Józsefvárosban, a Rákóczi téri csarnok melletti Vásár utcában. A Fekete Bojtár hányatott sorsát követve jussunk el odáig. Tudni illik, hogy Sinka István és népes családja (négy gyermeke: János, Ferenc, Zoltán, Péter és második felesége, Péczely Katalin) 1944 decemberében, a kiűritési parancs rendelkezéseinek eleget téve, a front és az orosz megszállók (szovjet csapatok) közeledtével elmenekült Csömörről, a Magyar Iroda-

lompártoló Társaságtól fél évvel korábban irodalmi nagydíjként kapott lakhelyéről. A hiú remények ellenére úgy látszik, mégsem a csömöri ingatlan volt a *Fekete Bojtár vallomásaiban* szívesen emlegetett álombéli tanya... A háborús pusztítás elől Budára, a Toldy Ferenc utca 5.-be költözött megszeppent szeretteivel apósa, Péczely György író lakásába. A város körülzárását, Buda ostromát is így szenvedték el, itt éltek túl. (1944. december 24. – 1945. február 13.) A sorsfordító (vagy inkább sorsrontó?) eseményorról Sinka itt fogalmazta meg tragikus hangvétellű költeményeit: *Mikor Budát ostromolták, Negyvenegy nap, Buda pusztulása.*

A csömöri ingatlan tulajdonviszonyai mégsem voltak maradéktalanul rendezettek. A házat és a földet a Magyar Irodalompártoló Társaság ugyan még 1944 nyarán a népi költő nevére íratta, ám a háború végén előkerült az addig ismeretlen régi tulajdonos, Tyloré Károly, aki érthető módon igyekezett javait mielőbb visszaszerezni. Sinka István 1945 áprilisában két levélben kérte az Országos Földbirtokrendező Tanácsot és elnökét, Veres Pétert, hogy erősítsék meg őt csömöri tulajdonában, és a régi tulajdonost méltóképpen kártalanítsák. Ha mindez nem teljesíthető, úgy felajánlja csömöri házát és földjét budaörsi (vagy törökbálinti) ingatlan ellenében.

1945. december 29-én a Magyar Közlönyben jelent meg a volksbundisták, szélesebben a svábok kitelepítését szabályozó kormányrendelet, amely elrendelte a Szövetségi Ellenőrző Tanács 1945. november 20-án hozott határozatának végrehajtását. 1945. december 31-én adta közre a Független Magyarország a *Csereingatlant kapott Kodolányi János és Sinka István Törökbálinton* című kellemetlenkedő és csak részben igaz cikket: „Sinka István már ki is költözött és családjával elfoglalta a Fő utca 4. számú házat, amelyben egy hirhedt volksbundista: Kaufer Mihály [...] lakott. Sinka István ingatlana 200 négyszögöl, három szoba, két konyha, kert, gazdasági épületek állnak a telken, ezenkívül három hold földet is kapott.” Kodolányi János valóban ki szeretett volna költözni Törökbálintra, fel is ajánlotta akarattyai ingat-

lanát a tervezett cseréhez. A két író pozícióját erősítette, hogy „mindketten az Ellenállási Mozgalom VI. számú csoportjához, a Belán-Bodnár István újságíró vezetése alatt álló csoporthoz tartoztak”. Jogosultságuk nyilván megvolt, ám Kodolányi esetében az ügylet mégis meghiúsult, a könnyednek és elegánsnak nem mondható sajtótámadások miatt a történelmi regényeivel a magyar régmúltat ébresztő szerző visszalépett.

1945–46-ban Törökbálintra települt még Medgyessy Ferenc szobrászművész, Barsi Dénes, a Kelet Népe egyik alapítója, Boda Gábor szobrászművész, Gombos Gyula író, a Magyar Út egykori szerkesztője, Muharay Elemér, mesejátékok szerzője, Muhoray Mihály festőművész, Sinka *Balladáskönyvének* illusztrátora, Bihari Nagy Lajos újságíró, kiskazda politikus és mások. A Fekete Bojtár 1949 februárjában költözött vissza Budapestre az Attila út 6–8.-ba, a II. emelet 10.-be.

A budai, Toldy Ferenc utcai, ostrom alatti rokonlátogatás és a Törökbálintra költözés között eltelt vagy tíz hónap. Ezt a rövidnek nem mondható, kevésbé ismert időszakot a Sinka család a Józsefvárosban, a Rákóczi téri csarnok melletti Vásár utcában, a 2. számú épület lakosaként élte meg. Itt látogatták meg a pász-torköltőt barátai: dr. Püske Sándor könyvkiadó, Ternay Kálmán, a trieszti egyetem oktatója (később egyetemi tanár) és felesége Margit, valamint Szilágyi Károly, a bélmegyeri Nemzeti Bizottság tagja, majd elnöke. A költő 1945-ben írt három kiegészítést a *Fekete Bojtár vallomásai* első kötetéhez.

Sinka a legendás könyvben felemelően fogalmaz betegségével járó szenvedéseinek és gyógyulásának helyszínéről, a nagyváradi közkórházról és az ott megéltekről. Az itt töltött hat hét látomásokban gazdag, álomszerű és szürrealisztikus. Akár ha hiedelemballadait vagy mitologikus verseit olvasnánk. Lázálom, halálközeli állapot.

„És attól az órától kezdve három éjjel és tizenhárom nap zuhantam a tüzes karika felé. Másszor meg valami ismeretlen hatalom felemelt felül az egeken, hogy a zuhanás annál nagyobb és borzalmasabb legyen.

Néha pár percre visszatért belém az eszmélet, s láttam, hogy fölöttem ott áll egy nővér és aggódalmasan, szelíden simogat s a homlokom vizes ruhával borogatja. Láttam azt is, hogy két öszszefont lepedővel lekötözték az ágyba. Azért az ilyen percekben is csak elmosódottan jelent meg az öntudat. Valószínűtlen volt mind a két eset, a zuhanás is és az is, hogy a nővér fölöttem áll. Nem is tudtam kihámozni magamnak, hogy melyik tulajdonképpen az élet és melyik a halál.”

A *Hazafelé a kórházból* című írásában Sinka István a lét és nemlét határáról leereszkedik a hétköznapi valóságba (Független Ifjúság, 1945. július 28.).

A nagyváradi vasútállomáson találkozik egy csapatnyi tenge-rentúltra készülő szatmári honfitársunkkal. Jó sorsot kíván nekik Amerikában, bár szíve mélyén félti és marasztalná távozó véreit. Sejtí, tudja, hogy itthon a Kárpát-medencében, Szatmár vármegyében vagy Szent László boldog városában nagy szükség lesz még szívós, dolgos magyarokra.

Így összegzi szívemarkoló, keserű élményét: „Akkor még nem tudtam, ma már tudom, hogy ez magyar sors volt, a népé, kinek fogyásáért, vándorlásáért, a kenyeriért nem emel hangot egyetlen úri száj se, egyetlen nagybankár se. Se püspök, se gyáros, se gróf. Szóval senki, aki szólhatott volna. Hadd szóródjon szét a nagyvilágban a pór nép, gondolták...

Addig töprengtem ott a lócán, amíg a szalontai vonat be nem futott.”

A második pótlás: *Ami a Fekete Bojtár vallomásaiból kimaradt* 1945. október 26-án jelent meg a Független Ifjúságban. Sinkának jó érzéke volt a színszimbolikához és okosan, hitelesen értelmezte a nemzeti és a nemzetidegen jelképeket. Épp a *Fekete Bojtár vallomásaiban* élményei alapján hitelesen fogalmaz az alsó néprétegekben is élő nemes hagyományról: nemzeti címerünk megbecsüléséről és a Szent Korona tiszteletéről. Ugyanakkor elutasítja a pecsovis vagy schwarzgelb ízlésficam alattomos lopakodását. Még a természetbe is belelátja ezt a mesterkedést: „Nem hiába nevezték a szeghalmi Mágort Sárga-Mágornak is,

mert sárga is volt csakugyan. Lehet, hogy császári és királyi kamarás gazdájának felfogása szerint is viselnie kellett a fekete-sárgából az egyik színt, mint a labanc gondolkodás szimbólumát, amit minden ellenkezés és tiltakozás nélkül bele lehetett kenni a megbilincsel és meggyalázott magyar puszták színei közé.”

A himnuszos költő csak a magyar múltban talál példát a labanc mételty hathatós elutasítására: „Azt a karderdőt, ami egykor tiltakozott ez ellen a gögös szín ellen, már régen magába ette a föld Nagymajténynál, s utána Segesvárnál és Világosnál.”

Az őszbe forduló perzselő nyárban a sárga birodalmi szín párja, a fekete is feltűnik a szemelvényben. A pusztagazda karcsú, fekete, négykerekű csészán ül. Ő „az ármánynak fekete embere”. Megvillan a csendőrszurony is.

A harmadik betoldás: *Az, ami kimaradt a Fekete Bojtár vallomásaiból* 1945. október 12-én került nyilvánosságra a Független Ifjúságban. A hóviharos, fagyos pusztai telet mutatja meg az elkényelmesedett városlakóknak. Sinkán itt mintha felülkerekedne jól megalapozott, urak elleni indulata. Illyés Gyula *Nem menekülhetsz* című verséhez hasonlóan az övéihez való hűség nyelvéen fogalmaz: „Néha-néha körülpillantgattam én borzasszakállú, istállószaaú Fekete Bojtár, és arra gondoltam, hogy hány meg hány ősom virrasztott így féldermedten, úri bitangok jószáaa, vagyona mellett, azért, hogy fenntarthassa magát és meazítlábas családját anélkül a remény nélkül, hogy valaha ebből a sorsból akárcsak egynek is sikerül majd az idők folyamán kiszabadulnia. – Csak majd a halál? Csak majd a sír?” – Ha valakinek sikerült nélkülozés és reménytelen küzdelmek árán a társadalmi poklok mélyéről felemelkedni a parnasszusra, az éppen Sinka István volt.

Előbb azonban a részkozlésekből, a *Fekete Bojtár vallomásaiból* és kiegészítéseiből vita támadt. Gábor Andor a két kötetet nem ismerve, nem kevés rosszindulattal támadta meg a népi költőt és művét. A nemtelen támadásra előbb Kelemen Sándor, a Parasztszövetség közművelődési osztályának vezetője, majd az újabb magyarellenés kirohanásra Hamza András, a Független Ifjúság főszerkesztője válaszolt. Gábor Andor, akit Kassák

Lajosnak az *Egy ember élete* című könyvéből talán túlságosan is jól ismerünk, a vita során elkottyintotta, hogy nem olvasta Sinka könyveit, önéletrajzi vallomásait sem. Hamza András kihívta vitára a kommunista politikusokat, Gábor Andort, Gergely Sándort, Horváth Zoltánt és Lukács Györgyöt. Felajánlotta nekik – a levegőbe beszélés, a frázispufogatás elkerülése céljából –, hogy elküldi hivatali címükre Sinka István és a népi írók könyveit. A tisztázó szándékkal tervezett vita végül elmaradt. A négy fontos elvtárs közül vajon melyikük „gondoskodott” róla, hogy a *Fekete Bojtár vallomásai* első kötete rákerüljön az index harmadik listájára? (Fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus [könyvek és] sajtótermékek jegyzéke, 1946). Ne szorítkozzunk a „négyekre”. Más kollaboránsok is voltak ezekben az időkben.

„1946 februárjában a Belügyminisztérium Bélmegyert önálló községgé nyilvánította. A 300 év után újra önálló községgé alakult Bélmegyer nemzeti bizottsági elnökeként javasoltam, hogy Sinka Istvánt, a hajdan volt kárászmegyeri uradalmi juhászt mint jogos földigénylőt, juttassuk földhöz. Javaslatomat a Nemzeti Bizottság tagjai egyhangúlag elfogadták, Sinka részére Haládban ki is mértük az 5 kat. h. földet. Döntésünkről Sinka Istvánt jegyzőkönyvi kivonattal, birtoklevéllel értesítettük” – emlékezik Szilágyi Károly a Békési Életben, 1976-ban, az 1. számban.

Sinka István és a bélmegyeriek kölcsönös rokonszenve 1919 őszére vezethető vissza, amikor az ifjú pásztor és hitvese, Papp Piroska az Erdőgyarakon szeptemberben tartott esküvő után letelepedtek Bélmegyeren, a Kárász-uradalom gereblyési majorjában. (Előbb Borbély László jegyző, anyakönyvvezető, majd Bódog János református lelkész előtt fogadtak örök hűséget egymásnak.) Sinka hat éven keresztül itt falkásbojtárkodott, majd igen fiatalon számadó juhász lett belőle. „A fizetésemből tartanom kellett egy komenciós falkás bojtárt meg egy kospásztort. Azonkívül én feleltem minden kárért s nekem is volt falkám. Az aranyfalka. Tehát, hogy úgy mondjam, ez a számadóság súlyosabb teher volt, mintha bojtár lettem volna” – olvashatjuk a *Fekete Bojtár vallomásaiban*.

A bélmegyeriek községük önállóságát megünneplendő 1946. augusztus 25-én falunapot rendeztek. Mezőgazdasági kiállítást, a két megszállást átvészelő tenyészállatok legjobbainak bemutatóját és a háziipari termékek szemléljét. Vendégük volt Szabó Árpád földművelődési miniszter, a Független Kisgazdapárt politikusa. Odavárták Kovács Imrét is, a Nemzeti Parasztpárt alelnökét, aki a feszült politikai helyzetre hivatkozva kimentette magát. A Püski-féle Magyar Élet Kiadót két kiváló költő képviselte: Sinka István, a balladák és a vádló versek szerzője, valamint a *Tücsökzene* szonettjeit író Szabó Lőrinc. Velük tartott még Boda Gábor szobrászművész, a Postapalota kőbálgányainak megalkotója.

Sinka örömmel fogadta, hogy ifjúkora bojtárkodása, majd kiérdemelt számadó juhászsága helyszínén egykori sorstársai nem felejtették el, sőt földadománnyal emlékeztek meg róla. Beteg derekával a paraszti világ küzdelmeire, megpróbáltatásaira és a fizikai erőfeszítésekre már nem vágyott. 1951-ig minden évben – általában disznótor idején – ellátogatott Bélmegyerre, de nem költözött az önállósodott településre, ifjúságának tájaira. Helyette régi barátja, F. Szőke György művelte a földet és nevelte a malacot. Bélmegyeri barátai zsák lisztet, sonkát, disznótoros kóstolót hoztak a költőnek, előbb a józsefvárosi Vásár utcába, majd Törökbálintra.

A *Fekete Bojtár vallomásai* első kötetét a Budai Várnegyedben, Lőrincz Ernő antikváriumában (Országház utca 8.) szereztem meg. Lőrincz Ernő alapos filozófiai műveltséggel rendelkezett, Fülep Lajos és Sinka István hűséges olvasója volt. A Magyar Testvéri Közösség nemzetközpon-tú gondolkodásmódját megőrzendő értéknek tartotta, hiszen maga is tagja volt a titkos társaságnak.

Az önéletrajzi regény második kötetének megkegyelmezték az illetékesek. Így történhetett meg, hogy Lajos Ferenc festőművész, aki valamikor régen nemzeti tudatunkat formáló könyvek terjesztésében is serénykedett, a hetvenes évek végén ipari meny-nyiségű *Fekete Bojtár vallomásai* II. kötetet vitt be a népi elkötelezettségű, egykor a Sarló Kiadó boltjában dolgozó Fehér Alajos

antikváriumába. Ez a bolt a Bajcsy-Zsilinszky út–Andrássy út sarkán működött. A kérdéses önéletírás és társadalomrajz (fele) diszkréten bár, de terjesztésre került. Magam is vettem belőle.

A kallódó ritka könyv két kötetének lassú hazatalálását a rész-közlések is segítették. Így az 1973-ban a Táncsics Könyvkiadónál közreadott *Veres Péter koszorúja* című kortárs írásokból, önvallomásokból összeállított antológia, amelyben a pásztorköltő önéletrajzából egy részletet olvashatunk Veres Péter és Sinka irodalmi találkozásáról. 1981-ben jelent meg a Vésztőről indult című antológia Miklya Jenőnek, a Sárreti Múzeum igazgatójának szerkesztésében, harminckét oldal szemelvénnel a *Fekete Bojtár vallomásaiból*.

A népi irodalom jobbszárnyával kapcsolatos köntörfalazásnak, mellébeszélésnek Gyurgyák János vetett véget, amikor megírta *A zsidókérdés Magyarországon* című művét (Osiris Kiadó, Budapest, 2001). Ráirányította a figyelmet arra a nyilvánvaló, tanoktól és eszmerendszerektől független filológiai követelményre, hogy a gyűjteményes versesköteteknek, az összes verseknek valóban teljesnek kell lenniük, hiánytalanul tartalmazva az adott szerző minden költeményét. Irodalomhamisításnak számít az úgynevezett „kényes” költemények kihagyása, eltüntetése (pl: Erdélyi József: *Solymosi Eszter vére, Vörös május; Sinka István: Denevérek honfoglalása, Büntetések könyve, Korbács és büntetés*). A teljesség igénye és követelménye természetesen a prózai írásokra is vonatkozik (*Fekete Bojtár vallomásai*). Gyurgyák János megállapítása szerint „Sinka István zsidószemléletét talán legpontosabban szociális felháborodottságból származó antiszemizmusnak lehetne nevezni. Vallomásaiból pontosan rekonstruálható ez a gondolkodásmód, Sinka ugyanis pontosan leírta, amit a zsidó bérlők esetében tapasztalt. A »megnyomorítottak és megszomorítottak« többsége számára ők ugyanis ugyanolyan urak voltak, mint akitől földet béreltek, csak azoknál sokkal-sokkal »idege-
nebbek«.”

Magam is úgy látom, Sinka István szemlélete a bihari és békési társadalom szerkezetéből, összetételéből következik. Ha a

pásztorköltő történetesen a Dunántúlon, egyházi birtokon szolgált volna, minden bizonnyal egy csipetnyi antiklerikalizmus színezte volna világszemléletét. Ezzel szemben Sinka rosszkor volt rossz helyen: „Ne szólj szám, nem fáj fejem.”

Sinka István az elemi négy osztályát szülővárosában, Nagyszalontán végezte. Az iskolakezdés keserű történetét önéletrajzi vallomásaiban és *Mezítláb az utolsó padban* című publicisztikájában más és más hangsúllyal egyaránt megírta. Saját kiszolgáltottságát, az elemiben elszenvedett megaláztatását a mezítlábások és a cipősök szembenállását felidézve fogalmazta meg.

A szegényparaszt gyermekek többsége – köztük a szilajpásztor felmenőire büszke Sinka – mezítláb járt iskolába. A módosabb gazdák fiai és az iparosok gyermekei cipőt hordtak. Előnyt élveztek itt is kedvezőbb társadalmi helyzetükből következően: az első padban foglalhattak helyet. A mezítlábások önfegyellemmel, szorgalommal, kiemelkedő tanulmányi eredménnyel felküzdhatték magukat az utolsó padból az első közelébe, vagy kivételes esetben az elsőbe. Az anyák esetében is megvolt ez a kaszt szerinti elkülönülés. A hegyes kontyú iparosasszonyok cipőben, a lapos kontyú parasztasszonyok papucsban jártak.

A kis Sinka eminens tanuló volt. Szépen gyarapodott szellemi-ekben, és gyengébb képességű társainak korrepetálással segítette az előmenetelét. Az elemi elvégezve középiskolába kíváncszott, de a szegénység, a nyomor ezt nem engedte meg. Megcsúfolt szép tervéből annyi maradt, hogy a szalontai főgimnázium építéséhez hordhatta a téglát. Ezzel szemben a kulcsár fia, Erdélyi József, a későbbi három csillag egyike szabadon koptathatta a gimnázium padjait. Édesapja ki tudta fizetni a tandíját.

Sinka sokat olvasott, remélte, hogy bojtárként önképzéssel is szerezhet megalapozott műveltséget, így felveheti a versenyt a cipősökkel. Talán le is győzheti őket. A Szórádi tanyán a kocsi-színben egy láda gazdátlanul hagyott könyvet talál, lezáratlanul. Az így zsákmányolt antikvár kiadványokból kíván tudást meríteni. A kalendáriumoktól a ponyvaregényeken át a szépirodalomig ível a nem remélt, sokszínű kínálat.

Zsuzsa néni mint takarítónő Határfokról vasárnaponként a nagyszalontai kaszinóba járt dolgozni. Innen, a városi polgárság könyvtárából kölcsönzött irodalmi műveket tizenhat éves beteg leánya számára. Sinka István jó viszonyt ápolt a „könyvmoly” leányszóval, Zsuzsával és családjával, így nem volt vitás, hogy a kölcsönkönyveket ő is elolvashatta. A fehérnép ügyelt rá, hogy az örökös olvasás révülete ne menjen a pásztorfiú munkájának rovására. Így ismerték meg mindketten Csehov, Tolsztoj, Puskin egy-egy művét, Milton *Elveszett Paradicsomát*, Linnankoski regényét, a *Dal a tűzpiros virágról* címűt, továbbá olvastak még Mikszáthtól, Vas Gerebentől, és tanulmányozták a finnek népi eposzát, a *Kalevalát*. (A pásztorköltő ifjúkori olvasmányairól sokat elárul még hosszabb életrajzi elbeszélése, az 1947-ben megalkotott *Így kezdődött*.)

A Fekete Bojtár Szalontán a harmadik elemibe járt, amikor úgy vélte, életében először kastélyt látott. (A korszak „tévedhetetlen” történész szakértői később, az „átkosban” kijavították: az nem lehetett kastély, csak kúria.) A pásztorfiú édesapja, Sinka János ebben az időben már súlyos, sőt gyógyíthatatlan beteg volt, legyengült szervezettel is itt, Zsilinszkyéknél szolgált, majd innen Pusztapándról „vitte a kocsi az egyenlőség birodalma felé”. A mezítlábas, szegény sorsú kisdíák itt látta a kipirult arcú, pirospozsgás Bajcsy-Zsilinszky Endrét viharos tempóban vágta, szélsebesen lovagolni. Máskor meg a teniszező úrfi mellett labdaszedő volt. A birtokról halálos betegen elcsapott édesapja büszke fiaként és a labdajáték résztvevőinek segítőjeként gáláns jutalomra hiába várt, Bajcsy-Zsilinszky Endrétől sem kapott mást, mint néhány hitvány rézfillért. Mindezek ellenére Sinka István legkiválóbb verse, az 1937-ben megalkotott *Anyám balladát táncol* pusztapándi élményéből keletkezett, a magyar régiség is az ihlet forrásai közé tartozott.

Sinka István – ellentétben a népi baloldal materialistáival – hívő költő volt. Meghatározta gondolkodásmódját, világképét a gyermekkorában édesanyjától kapott, mindig a szüre ujjában hordott, sokat forgatott Biblia. Egyik gazdájától, Lesi Tódortól

tanulta meg, hogy miként imádkozzon. Ebből a sajátos rítusból mintha felsejlenének a nyugati kereszténység felvétele előtti ösvallás egyes elemei, mindenekelőtt az első verseskötetében is megénekelte napkultusz: „[...] az öreg Lesi megtanított másra is: reggel, amikor felkeltünk s már feljött a nap, meg kellett nekem is mosakodnom s vele együtt kelet felé fordulva imádkoznom. Rongyos nadrágban, az apám rossz szűriben, mezítláb.”

Megírta vallomásaiban, hogy Krisztus tanításaitól indíttatva szerette volna felkeresni és megismerni a bibliai tájakat, a Szentföldet: „Valami érthetetlen vágy élt bennem, hogy én egyszer elmegyek a Jordán-folyóhoz, oda, ahol Jézus élt. Úgy gondoltam, ha már őt is annyit gúnyolták, üldözték, szidalmazták, hát – hasonló a sorsa az enyémhez. Be szerettem volna járni azokat a helyeket, ahol valaha megfordult. Izgatott nagyon az ismeretlen messzeség, de talán még jobban a vándorok egyetlen kincse, a szabadság.”

Nem Féja Géza és Kovács Imre lázító szociográfiáiból szerzett tudomást a vallási szekták terjedéséről, hanem a népeletben találkozott a jelenséggel. Oláh-Homrogon, gazdája rokonságában ismert meg egy hívő özvegyasszonyt, a szombatos szekta tagját. „Nemcsak úgy beszélt Jézusról ez az egyszerű parasztasszony, mint ahogy az iskolában tanította nekem pár okos tanítóm, hanem egészen másképpen. Úgy, mint emberről. A harcos és bátor Krisztust ismertette, akit ha ma élne, nemcsak a zsidók, hanem bizonyos keresztyének is megfeszítenének, mert nem bírnák el, s nem tűrnék az igazságait.”

Ez a beszélgetés múlhatatlan nyomokat hagyott Sinkában, akárcsak meghatározóan fontos olvasmányai: „Azóta sokszor gondolok arra az egyszerű, szentéletű parasztasszonyra. Azt hiszem, a vele való találkozásom épp olyan élményem volt, mint a Petőfi-kötet, vagy mint a Tolsztoj-könyv. Vagy talán még nagyobb. Az előszóban zsongó emberszeretetnél nincs hatalmasabb a világon, kivált, ha az ember tizenöt éves és akkorára anynyiszor éhezett és annyi méltatlan ütést és pofont kapott, mint én.” A századfordulón a magyar nagybirtokokon az úr és a birtokán munkálkodó mezőgazdasági munkás, parasztember állt

szemben egymással. A bihari és békési társadalomszerkezet más. Itt belép az előző sémába egy harmadik személy: a bérlő. Amikor Sinka vallomásait olvassuk, keserű panaszait, lázadó sorait mérlegeljük, nem tekinthetünk el az elemiben elsajátított számtani alapismeretektől. Ahol nem az uraság és a mezőgazdasági munkás között oszlik meg a termés, hanem belép a képletbe egy harmadik személy, a bérlő, és három személy között oszlanak meg a megtermelt javak, ott nyilvánvalóan kevesebb jut a gürcölő parasztembernek. A bérlők közt szép számmal voltak zsidó emberek, de magyarok is és talán német származásúak is. A költő életrajzi vallomásai tükrében ugyanolyan keményen, határozottan és tényszerűen szól a vérségileg színmagyar kisbérlőkről és basaparasztokról, mint a zsidó bérlőkről.

Sinka István gyermekként közel két évet szolgált Kereki Gáspárnál és feleségénél, Ágnes asszonynál. Kereki mindenáron és gyorsan gazdagodni akaró kisbérlő volt. A nála szolgáló Sinka gyerekkel igen kegyetlenül bánt: keveset alhatott, enni egy nap kétszer kapott. Gazdája vasvillával erősítette a munkafegyelmet. Jól hátba verte, mert véletlenül kiborult a frissen fejt tej. Máskor az utána hajított vasvilla telibe talált, a lábába állt. A goromba gazda a pulikutyát is alaposan elagyabugyálta. A megsérült fiú és az elpáholt kutya egymást gyógyíttatta. Hasonló esetben Ágnes néni a bojtárgyerek haját tépte, a gazda meg teljes erőből verte.

Kereki nem az iskolában, hanem már felnőtt korában, a maga esze után tanult meg írni és olvasni. Egy alkalommal ügyes-bajos dolgait intézendő szekérre ült, és egy jó hétre távol maradt hitese feleségétől és otthonától. Ágnes asszony egyedül érezte magát, így szeretőt választott magának a fiatal, életerős Tímár Sándor személyében. A tanyasi Don Juan a szem- és fültanú bojtárgyerek hallgatását meg akarta vásárolni, így egy zsenge „fosos” bárányt adott neki. Más alkalommal egy viseltes, zsíros kalapot ajándékozott Sinkának. A bárányt Kereki nem tűrte sokáig, parancsba adta, hogy mielőbb el kell távolítani a tanyáról.

Egy vándor asztalossegéd járta a vidéket, és honismereti kószálása közepette összetalálkozott a juhait legeltető pásztorfi-

úval. Hamar összebarátkoztak, bár a kölcsönös bemutatkozás elmaradt. A pusztai vendég táskájából egy Petőfi-kötet került elő, amiből felolvasott. Sinkát elbűvölték a versek (például a *Legenda*). Mindenáron meg szeretne volna szerezni Petőfi költeményeit. Végül megkapta a zsenge bárány ellenében. Talán éppen Petőfi verseitől indítatva megfogadta, hogy maga is költő lesz. Ezt környezete, a szegényparaszti világ és a pásztortársadalom nem fogadta jól, nem tudták elképzelni, hogy egy bojtárból költő legyen. „Ahhoz előbb úrnak kellene lenni.” Kinevették, megcsúfolták. Nem esett jól nekik, hogy magasabbra törhet, mint amit ők valaha is elérhettek.

Lehet-e köze a Gellért-legendának (a Nagylegendáról van szó) a *Fekete Bojtár vallomásai* egyik részletéhez, kis túlzással azt mondhatom, hogy fejezetéhez (I. kötet, 182–184. oldal). Igen, lehet. Két igencsak hasonló, mondhatnánk párhuzamos történetről van szó. Igaz, a kettő között közel egy ezredév telt el. Gellért püspök még az Árpád-korban, Szent István királyunk országlása idején hűséges kísérijével, Walterrel Székesfehérvárra igyekezett. Útközben rájuk esteledett. Olyan helyen jártak, alighanem egy parasztházban tölthették az éjszakát, ahol meghallhattak egy régi, talán még Szkítiából magunkkal hozott pentaton dallamot. „Walter, hallod a magyarok szimfóniáját?” – tette föl a kérdést a szentéletű püspök. Sinka életében, fiatalságában megisméltődött ez a történet. A költő jól hallotta a darálókó monoton zúgását, feltételezhetjük, hogy egy ősi munkadalt. A pósai major környékén legeltetett és megszomjazott. Kedvére hallgatta az ősemlékezetből életre kelő, kedves, ismerős dallamot. Szánt szándékkal lassította az ivást, hogy a rendkívüli élményből hosszan részesüljön. A darálókó a fészker alatt állt, egy faros-melles fiatalasszony forgatta a követ. Közben a tornácon az öreg napa (mai szóhasználatnál anyós) ült, és karjában ringatott egy szundikáló kisgyermeket. Közben dalolt mély, monoton hangon. A darálókó sejtelmes mormogása egygyé lényegült az ősi dallammal. A juhászbojtár úgy érezte, mintha öreg nagyanyja ülne a tornácon és őt ringatná. A kút kávjától mozdulni nem tudott. A pipáját

is elővette, majd rágyújtott. Az élmény hatására verse született. Igazi vers, az eddig írtaktól különb. Tintaceruzával a csizmája szárára róttá, hogy fennmaradjon:

*Óh, szállj pipám drága füstje,
dohányom foszló ezüstje
s lengj messzi a puszta mélyén, hogy
futhasson a lelkem véled
életemnek tűnt lepkéként
tova illanó reményén.*

*Itt Barmón a Csikó-tanyán,
tizenhét szülfa hajlatán
sír az esők vőlegénye,
én az állásszagú
bojtár,
ki puhatalpú kis pulinak
Isten mégis a szemébe.*

*...Óh, szállj pipám árva
füstje, dohányom bomló
ezüstje
s ringasd rövid
ifjúságom, ami itt a
Kerek-érben, kilenc
varnyú szemeláttán
úgy foszlik szét, mint az álom...*

A *Fekete Bojtár vallomásaiban* novellának beillő történetek is vannak. Laczkó András 1984-ben Sinka-novelláskötetet szerkesztett. Magam is segítettem neki újságokból, folyóiratokból és a Sinka-hagyatékából kimásoltatott írásokkal. A Szépirodalmi Könyvkiadó vezetője, Illés Endre megtiltotta neki, hogy a *Fekete Bojtár vallomásaiból* részletet, akár csak egyet is közöljön a válogatásban. Én mégis küldtem a kötet összeállítójának egy ilyen A

három orosz címen. A szovjet megszállás idején a hatalom számára jól hangzott ez a cím, így mégis megjelenhetett az *Érparti történet* című novelláskötetben. Ha elárultam volna a szemelvény valódi forrását, akkor nem közölték volna. Végül is ez a tréfa jól sült el (*Fekete Bojtár vallomásai* I., 185–189. oldal).

Három orosz hadifogoly az első világháború idején keveredett Magyarországra. Sinkának jutott az a megtisztelő feladat, hogy a munkában irányítsa őket. Grigor, a nagyszakállú Ural-táji ember volt. Nikolájt a Poltova környékéről hozta sorsa a Kárpát-medencébe, a magyarság ősi szálláshelyére. Gergely Szibéria fia volt. Eleinte kicsit tartottak Sinkától, de hamar megbarátkoztak egymással. A pásztorköltő egyfajta paraszttestvériséget hirdetett: „S hogy Ázsiától kezdve le Kötegyán aljáig nincs semmi különbség a népek életében, hogy egyforma a tanya, az eke, a bánat, az öröm, s hogy úgy Kötegyán aljából, mint Ázsiából egyformán csatára kelnek az emberek, ha a Romanovok és a Habsburgok összevesznek.”

A bérlőtársadalom különös alakjáról, a „verekedős” Makszi úrról se feledkezsek meg. „Makszi úr, míg a gazdálkodás »fáradalmaitól« el nem pocakosodott, nagyon vitális ember hírében állott. Számtalanszor megtette kinn a pusztán, hogy a dolgozó kocsisokat, béreseket megverte. A szerencsétlen agyondolgoztatott emberekkel könnyen elbánt a drabális bérlő. Már annál fogva is, hogy amikor ilyen »büntető expedícióra« indult, mindig magával vitte a csősz, a pusztagazdát, s ezekkel a nagyobb koncert szinte kutyává aljasodott emberekkel hátvédette magát, amíg ő rajcsúrozta a kiszemelt bérest vagy kocsist. Mondták, megtörtént az, hogy verte a bérest s ezt látva a másik szerencsétlen béres, társa meggyalázása ellen tiltakozott: akkor nekiment annak is és a barázdába taposta. Természetesen a már említett segédlettel.” Makszi úr szerette volna magát úrnak neveztetni, de a béreseknek nehezen állt rá a szája.

Nagy fordulatot jelent Sinkáék életében, hogy 1928-ban búcsút intenek Mágor-pusztának, és Papp Piroskával, a szívbeteg feleséggel és a három gyerekekkel, Jánossal, Ferencsel és Zoltánnal

beköltöznek a vésztői Kovacsicsfalvára, a 92. számú házba. Az ide vezető úton a családfő három malacot terelgetett maga előtt. Igen sovány, gyenge fizikumú férfi lehetett, mert vésztői szomszédja, Ökrös Sándor a három gyerek bátyjának nézte.

Sinka István életmódja nem sokat változott. Továbbra is kemény fizikai munkát végzett. Igaz, a szilajpásztorkodást abba hagyta. Némi könnyebbséget jelentett számára, hogy mások juhait terelgetve nem maradt kinn télen-nyáron, esőben és hóban a természetben. Közben többnyire éjjelente írta újabb és újabb verseit. Kezdetben a Gömbös Gyula politikai irányát követő vidéki néplapba, a Zsirkay János szerkesztette *Magyar Faluba* helyezte el költeményeit. Először 1930. november 16-án jelent meg itt verse: *Bánat az Alföldön*. Ezzel, az első kinyomtatott rigmusával megnyerte a legjobb költeményért járó, Gömbös Gyula nevéhez köthető „bronztulipánt”. A kilátásba helyezett, megérdemelt 100 pengős jutalomnak csak a felét kaphatta meg, a másik felét a második és harmadik díjazottnak utalták ki. Piroskát mégis megnyugtatta, hogy pénz is járhat a leadott versekért.

Minőségi előrelépést jelentett, nagyobb megbecsüléssel, társadalmi emelkedéssel járt a himnuszos ciklus reprezentatív darabjainak megjelenése Bajcsy-Zsilinszky Endre *Szabadság* című nemzeti radikális hetilapjában.

Az első kettőt, a *Napimádót* és az *Új dal magyar mezőnt* 1932. május 1-jén közölte az említett fórum Féja Géza ajánló soraival: „Szegény alföldi juhász, de versei és prózája, melyek hozzám kerültek, azt bizonyítják, hogy igen-igen gazdag, mert valóban költő. Szabó Pál és Sértő Kálmán után, íme új igazolást küld számunkra a magyar föld, a magyar paraszt.”

Sinka István szívesen emlékszik vallomásaiban a pályakezdését meghatározóan előrelendítő, fontos eseményre: „Húsz-huszonöt esztendő minden kínjára első elégtétel volt nekem Féja Géza írása. Ezt még soha nem mondtam el neki, de íme, most ideírom. Lehetett közöttünk nézeteltérés, és lehet ezután is, de az nem változtat azon, hogy ő volt az első az írók közül, aki mint ember és író bátran nyújtotta felém a kezét.”

Az indulást követően a póri költőnek rendszeres munkakapcsolata alakult ki Bajcsy-Zsilinszky Endre nemzeti radikális hetilapjával. 1937 márciusáig 38 írását közölte a *Szabadság*, nagyobb-részt verseket és publicisztikai írásokat, ritkábban novellákat. Gyermekkori vélt vagy valós sérelmeit félretéve még verset is ajánlott Bajcsy-Zsilinszky Endrének: *A gárda üzen* (*Szabadság*, 1932. november 6., címdoldal). Sinka István politikai pártokkal szembeni viszolygása, sőt ellenszenve visszatérő téma a *Fekete Bojtár vallomásaiban*. Ennek ellenére jól adatolható, bizonyítható tény, hogy a költő 1932-ben belépett a Nemzeti Radikális Pártba, ahol ideig-óráig aktív tag volt.

A teljes himnuszos ciklust a Szeghalomra költözött Tildy Zoltán református lelkész és kisgazda politikus gépelte le, megjelentetésére 1933 decemberében a szeghalmi Péter András Református Reálgymnázium vállalkozott. A kiadásra váró versekre Gönczy Béla vésztői kálvinista lelkész hívta fel Nagy Miklós gimnáziumi igazgató figyelmét. Így jelent meg bíborban, aranyban, ezüstben tündöklő költeményeivel a *Himnuszok Kelet kapujában*, Sinka István első verseskötete. A bevezetőt a gimnázium tanára, az elszakított Erdélyből visszahonosodott Fülöp Károly fogalmazta meg. Az előszót a Felvidékről elszármazott Féja Géza írta. „Azt akartam énekelni, hogy tovább pusztulni és hervadni már nem lehet. A sárban, a piszokban, az elhagyatottságban valami tiszta szó kell, hogy legalább az maradjon meg utánunk hírmondónak” – írja Sinka a *Fekete Bojtár vallomásaiban*, a második kötetben.

A himnuszokkal belenőtt a pásztorköltő az íróársadalomba. Egymás után ismeri meg a Tiszántúl íróit, költőit, leginkább a véle rokonsorsú népieket, a néhány elemi végzett őstehetségeket. Szabó Pál olvasta Sinka *Szabadságban* megjelent két himnuszát: a *Napimádót*, és az *Új dal magyar mezőnt*. Félt attól, hogy a társadalom mélyéről érkezett tehetség nem tudja majd folytatni, mert az indulás első két éneke annyira tökéletes és annyira szép. Szeretné magát a szerzőt is mielőbb megismerni. Ez meg is történik Biharugrán. Harcsa Dénessel a vésztői tanítónál, Rác

Józsefnél ismerkedett meg Sinka István. Paroláztak és összetegződtek. Harcsa megállapította, hogy a költő szépen issza a sört, ezért rendes ember lehet. Később Sinka a dobaipusztai tanító természetét, gondolkodásmódját jobban megismerve így ír annak rebellis világnézetéről: „Öt osztályt tanított Harcsa, s ha néha-néha ki kellett egy-egy osztályt telepítenie a csűrhelegelőre, ha az idő engedte, hogy külön-külön minden osztály tanulja meg: Szapolyai vagy Zápolya János egy nagyratörő, büszke hercegnőnek volt a fia, s hogy a magyar főurak életüket és vérüket adták Mária Teréziának. De nem volt benne a tantervben, hogy a magyar százezrek miért vándoroltak Amerikába. De Harcsa megtanította azt is. Egy kicsit többet is beszélt róla, mint amennyit kellett volna a sápadt gyermekhadnak, s ezért a bőbeszédűségért Berettyóújfaluból sűrűn ígérgették neki az utilapút. De a gyerekek azért csak megtanulták, hogy miért kellett Vazúlnak megvakulnia, Dózsának megégni, s hogy miért kell nekik a dobai csirkelegelőn karikába ülniük.”

1933 őszén, amikor Harcsa Dénes a *Komádi és Vidéke* szerzője és (nem hivatalos) szerkesztője lett és az is maradt három esztendőn keresztül, tanítóként, közalkalmazottként a maga családnevén nem publikálhatott, ezért felvette a Barsi vezetéknévét. A Barsi felvidéki származására, Bars megyei gyökereire utal, a hűség nyelvén. A *Komádi és Vidékében* Barsi Dénes, Sinka István és Szabó Pál – nagyobb feladatra készülve – együtt tanulták és gyakorolták a lapkészítést. A kinevezett és fizetett szerkesztőt, aki nem írt és nem is nagyon szerkesztett, Takács Ferencnek hívták.

A legemlékezetesebb Sinka István és Veres Péter találkozása volt. Veres Péter kerékpáron érkezett meg Vésztőre, Sinkáék házához. Tolta a kerékpárját, köszönt, bemutatkozott. A költő felesége, Papp Piroska lángossal kínálta Veres Pétert, aki egy szakszervezeti gyűlésre igyekezett Békéscsabára. Kért egy *Himnuszokat*, s még lángosevés közben beleceruzázott. A szerző szemébe mondta, hogy a versek nem igazán tetszenek, mert nincs „ükonómiájuk”. Fanyalgás az egész. Sinkát letaglózta a nem túl barátságos, sőt el-

utasító vélemény. Tudta, hogy a vendégnek nincs igaza. „Ott feküdt előtte egy nagyméretű magyar épület fundamentuma, csak az volt a baj, hogy a nagyméretű magyar épületet nem bírta a fundamentumon elképzelni. Az álom hiányzott még akkor Péterből, ami a lélek mélyén remeg.” Nehezen képzelhető, hogy ilyen különös módon induljon egy barátság, pedig így történt. „Veres Péter írta három évvel ezelőtt, hogy az okos barátok tanácsainak ellenére is a magam útját jártam és járom. Szép, igaz, tiszta emberi és írói vonás volt az is Veres Pétertől, hogy megírta: »nem értettük meg egymást«. És mégis néhány év múlva a vésztoi találkozás után ő maga állt ki védeni az én emberi és költői hitelemet és igazságomat a lemosolygókkal és gáncsolókkal szemben.” Sinka István ekképpen folytatja vallomását: „Az idők kavargásában így találkoztunk újra a jövőbe tekintve. Mert ő is tudja, s én is tudom, hogy ez magyar törvény, és másként nem lehet.”

Barsi Dénes, Sinka István és Szabó Pál 1935 nyarán Komádi-ban, a Körös hídján pálinkát kortyolgatva együtt alapította meg a népi irodalom szegényparaszti szárnyának folyóiratát, a *Kelet Népet*. Az 1935 októberében induló szépirodalmi, művészeti, társadalomtudományi és kritikai havi lap első négy számának felelős kiadója és kinyomtatója a berettyóújfalui Adler József nyomdász volt. Maradt a szakmájánál, nem volt köze a szerkesztéshez. Püski Sándor a *Kelet Népe* 1935. decemberi számát forgatva figyelt fel Sinka István *Karácsonyéli pásztor* című mitologikus versére. Békésen találkoztak, és elkezdték közös álmaikat szövögetni a magyar sorsról, könyvkiadásról.

A népi költőnek 1935 októberétől 1940 májusáig közel harminc verse jelent meg a *Kelet Népe*-ben. Jobbára érett, letisztult alkotások: balladák és siratók, látomások és jelenések, dalok. A Fekete Bojtár elsiratta Ács Lajit, Ciberét, Legény Tóth Mihályt, a korán lehulló pusztai csillagokat. Ág Borissal, a mandulaszeművel ébreszti, halál ellen lázítja sorstársait. Simon Virág és Kéri Jankó fekete-piros tragédiáját megénekelve a balladaköltészet újabb magaslatára ér. Sinka a *Kelet Népe*-ben emelkedik nagy költővé, még Móricz Zsigmond, az írófejedelem is rajta tartja a szemét.

Sinka István versepikai művét, a *Pásztoréneket* Szabó Pál gépelte le. A pásztorénekező a múlt idő tükrében, önéletrajzi vallomásában erre így emlékezik:

„[...] olyan csordultig voltam az ének mondanivalójával, hogy egy napon azért mentem el Ugrára, hogy Szabó Pálnak elmondhassak belőle egy pár szép részletet. Azt hiszem, mélyen, az emberi bensőben akkor találkoztam igazán Szabó Pállal. Azután már nemigen legyinthettek előtte, ha rólam volt szó, mert akárki volt a legyintő, visszalegyintett neki.”

1939. június 29-én, Péter-Pál napján, a Maroson, egy fel-alá vonatatott dereglyén megalakult a Nemzeti Parasztpárt, a parasztság érdekérvényesítő szervezete. A hatósági tiltás ellenére megtartott alakuló gyűlés résztvevői: Erdei Ferenc, Kovács Imre, Sinka István, Szabó Pál, Bisztrai Farkas Ferenc és ötven földműves.

1939-ben kezdte meg könyves szolgálatát dr. Püski Sándor Magyar Élet Kiadója. Az itt közreadott legelső mű Sinka István gyűjteményes verseskötete, a *Vád*, majd ezt követik a szerző további kötetei: a *Harmincnyolc vadalma* inkább ízes, mint fanyar elbeszélései, a görög Aesopus és a francia La Fontaine állatmeséire emlékeztető, Csokonai *Békaegérharcára* rímelő *Denevérek honfoglalása*, a *Hontalanok útján* újabb versei és a székely népballadák gyűjteményeivel vetekedő *Balladáskönyv*. A kétkötetes önéletrajzi vallomás és társadalomrajz sem maradhat említés nélkül.

Sinka István a népiek számos, különböző árnyalatú sajtóterméke közül legerőteljesebben a Magyar Élet folyóirathoz, a Magyar Testvéri Közösség szócsövéhez kötődött a háború éveiben. Harmincnyolc verse négy fontos publicisztikai írása és vallomásainak két részlete, mindkét kötet közeli megjelenését beharangozva, itt kapott nyilvánosságot. Övéihez hűségesen itt is „az édes, alulso Magyarország” hányatott sorsú fiáról énekelt. 1941 nyarán elsíratta és a hungaristáktól versben és prózában visszakövetelte a népi mozgalom számára az utat tévesztett, kijátszott Sértő Kálmánt: *Jobb lett volna Baranyába..., Szelid és egyszerű levél Fiala Ferencnek*. Ugyanekkor Erdélyi József is hasonló szemléletű gyászéneket írt: *Sértő Kálmán temetésére*. A pásztorénekező

tő már önéletrajzi könyve első kötetében nem kevés malíciával fogalmazott a „zöld és vörös bacilushordozókról”. 1943 júniusában harmadikutas programcikket adott közre a nemzetpolitikai szemlében *Két kő között* címen. 1943 márciusában ugyanitt jelent meg szociális igazságot kereső dolgozata, a *Hatodosok*. Meglátása szerint a kiszarolt szegényparasztságot, a megcsalt népi értelmiséget és a meg nem fizetett művésztársadalmat súlyos sérelem éri, mert nem kapja meg az elvégzett munkája után járó egészet, hanem csak annak töredékét, hatodát. A költő vallomásai első könyvében is felpanaszolja a vérlázítóan igazságtalan létezési formát, a hatodosságot. „Igen, a mi sorsunk, tudom: életben és halálban vesztesnek maradni. Csatázni, győzni, és mindig győzőn is elbukni. Hatodosok vagyunk csak Lomb Péter. Magyar hatodosok. Mikor betakarítjuk, halomra hordjuk a búzaföldek, a nyáj, és a láncrész gazdagságát, a sors kegyencei s a szerencse pirosnadrágosai előállnak és dézsmálnak és röhögve fizetnek ki bennünket.

Be kár Lomb Péter, be kár! Kár a múltunkért, kár a jelenünkért, kár miértünk és kár Magyarországért!”

Sinka olykor radikális jobboldali lapokba, így az *Egyedül Vagyunkba* és a *Magyarság Utjába* is publikált, ám a gáncsoskodó Zsolt Bélával és Sajben Andrással szemben megvédték küzdőtársai. Példa erre a *Néma forradalom* lázító szociográfusának 1940. március 15-én, a *Kelet Népe*-ben közreadott nagyívű vitacikke: *Levél a Márciusi Frontról*. „Erdélyi, Sinka és azok a népi írók, akik az úgynevezett jobboldalhoz csatlakoztak, írásaikkal megmaradtak a nép mellett. Ők ugyanazt írták, mint korábban: nem árulták el a gondolatot. Egy hasznuk volt csak: nem haltak éhen. Liberális szerkesztőségekben 500-600 pengőt fizetnek a legjelentéktelenebb tollnoknak is; a magyar irodalom legjobb költői nem jutnak íróasztalhoz. A jobboldal sem fizette jól őket, de legalább egy tál meleg ételt ehettek és meghúzhatták magukat valamilyen földél alatt.” Kovács Imre jól ítélte meg Sinka István nyomorát, mélyszegénységét. Erdélyi is sokat nélkülözött, de maga is osztott sebeket.

Bisztrai Farkas Ferenc 1943. május 23-án a *Szabad Szóban* kiállt a megtámadott Fekete Bojtár igaza mellett: „Sinka István költészete el nem vitathatóan egyenes és tiszta vonalú, melynek minden sorát a parasztsághoz és a magyarsághoz való hűség jellemzi. Éppen a parasztság és a nép íróinak kellene elsősorban megbecsülni a parasztság költőjét, nem pedig történelmi távlatból elenyésző okokra hivatkozva őt kisebbiteni. A magyar parasztságnak egy Sinka Istvánja van, becsülje meg őt, mert ha sovány kenyeret se tud neki biztosítani, a legkevesebb, hogy szeretetet, megértést és megbecsülést juttasson neki.”

Sinka István 1943 tavaszán Kárpátalján járt, Munkácson és Beregszászon felkereste hazatért testvéreinket. 1943. április 16-án Zrínyi Ilona városában, a levanteotthonban az innen elszármazott Steller Mária operaénekes és dr. Kincs Elek tanár úr társágában tartott előadást. A Kárpáti Híradó tudósítójának beszámolója szerint „Szólt anyjáról, a faluról, a földről, enmagáról, és minden szava, sora mögött ott zenélt a véres-rejtélyes történelmi múlt és a szenvedésből, földből sarjadzó magyar jövődő.”

A nemzetpolitikai rendezvényt követően, a párbeszéd során Kovács Ádám a népi költő újabb munkái iránt érdeklődött. „Új könyvem címe *Hontalanok útján*. A *Vád* óta napvilágot látott verseim gyűjteménye. Csak a cenzúra által visszaadott versek hiányoznak belőle, vagy amire nem jutott papír [...] Nyáron pedig a *Fekete Bojtár vallomásainak* folytatását írom. Ungvárnak és Kárpát-aljának is lesz köze ehhez a könyvhöz, mert itt írom meg egy részét.”

A jól végzett munka, a sikeres irodalmi portya után, Pest-Budára való hazatérését követően a költőt váratlan meglepetés érte. Erről írótársához, Veres Péterhez intézett sorokban, nyílt postai levelezőlapon számolt be: „Szombaton, ahogy hazajöttem Munkácsról, egy detektív volt nálam, felvette nacionálémat, s arról érdeklődött, hogy mennyi vagyonom lehet. Mondta, hogy összes könyveim miatt valami bajom lesz.”¹ Sinka István nem volt ijedős, mégis, a biztonság kedvéért, elküldte inkriminált verseinek

¹ Sinka István levele Veres Péternek, Budapest, 1943. április 20., MTA Kézirattára, Ms 5499/54.

egyik garnitúráját² Veres Péternek Balmazújvárosba, a másikat magánál tartotta, gondolván, hogy azok itt vagy ott mégiscsak megmaradnak. A cenzúrapéldányokat az ügyész aláírásával és tiltó bélyegzőjével – Nem engedélyezem! – a Fekete Bojtár özvegye, harmadik felesége, Sinka Istvánné Szin Magda őrizte meg.

A pásztoroköltő 1943. augusztus 23-ától mindvégig, közel egy hétig jelen volt a Soli Deo Gloria református ifjúsági szövetség telephelyén, a 600 fiatal részvételével megrendezett Szárszói Találkozóán. Ekkor, itt, 1943 nyarán dr. Püski Sándor a fő szervező, többségükben a Magyar Élet Kiadó írói az előadók. A tanácskozáson az elkerülhetetlennek látszó szovjet megszálláshoz jó előre alkalmazkodó marxista, materialista Erdei Ferenc és a szovjet terjeszkedés rémségeire még időben figyelmeztető, harmadikutas Németh László két, egymással nehezen összeegyeztethető jövőképet vázolt fel. Az őszinte viták ugyan rokonszenvesek, ám a világnézetileg, társadalomfilozófiailag merőben ellentétes előadások megmutatták a népi mozgalom megosztottságát, belső válságát. Az egymástól markánsan különböző, irányát, tartalmát tekintve egymást majdnem teljességgel kizáró előadások nem fejezhették ki a szárszói táborozás érzelmi, hangulati egységét. Így felértékelődött régi magyar népdalaink identitásképző ereje, a közös éneklés, a vershallgatás és talán még a régmúlt feltárása, értékelése, László Gyula régész szakszerű előadása.

Olyan táborozó nem volt, aki ne szeretne volna hallgatni vagy olvasni Sinka István szebbnél szebb dalait, látomásos verseit és balladáit. Nem volt megosztó, az egységet képviselte. A találkozó érzelmi, hangulati kiteljesedése elképzelhetetlen a Fekete Bojtár nélkül. Este, a tábortűznél, a lelkes hallgatóság biztatására felolvasta három ügyésség tiltotta forradalmi versét: a Móricz Zsigmondnak ajánlott *Magyar hatodosokat*, *A pór megszólal a magyar úriszék előtt* tiborci monológiát és *A vádló hangját*. A

² A hat lázadó ének később Veres Péter magángyűjteményéből bekerült az MTA Kézirattárába. A címüket ideírom: *A kulcsár beszél az új cseléddel*, *Magyar hatodosok*, *Ha kell, százan aláírjuk...*, *A pór megszólal a magyar úriszék előtt*, *A vádló hangja*, *Szent-Mihálykor*. Ezek a versek a rendszerváltást követően egytől egyig megjelentek.

gyűjtő szaválás, a lázító felolvasás után, azt tetézve, a rebellis eszmékre fogékony, többségükben református fiataloknak megengedi, hogy lekörmölgék cenzor törölte, tiltott költeményeit. A lélekébresztő eseményre emlékezve idézem a három inkriminált vers egyikének néhány sorát.

*Senki báróéknál
hatodos tengeri,
a jó Isten jó és
mégis
megengedi.*

1944 tavaszán, a könyvhét közeledtével a *Fekete Bojtár vallo-másai* II. kötetének megjelentetését a cenzúra és a kiadón belüli viták nehezítették meg. Sinka István 1944. március 21-én a következőket írta Veres Péternek: „Igen, Püskivel volt némi nézeteltérésem, illetve nem is Püskivel, hanem Simándyval [a kiadó lektorával]. A fő sérelem az volt, mert őszintén írtam meg a régi dolgokat Püskiről. Aztán ilyenféle kifogásokkal éltek: miért írom én azt, hogy – kökinybokor, kunnyó, röttön, tőgyfasalak, nagylékri, kóvika, faluszíl stb. A vége az volt természetesen, hogy azt mondtam Simándynak, mennyen a fenébe, írjon könyvet maga és azt vájkálja – és felkaptam az egész kéziratot és otthagytam őket. No de már rendben van...”³

Sinka azonban tovább töprenkedett: „Szeretném, ha a Fekete Bojtár átmenne a cenzúrára.” Az előkészületben lévő második kötetért fohászkodott, ami végül is 1944-ben szerencsésen megjelent a könyvhéten. Kodolányi János 1944. július 22-én Somody Pálnak, a Magyar Élet Kiadó lektorának empátiával és elismeréssel ír a társadalomrajz folytatásáról, befejezéséről: „Ismét olvastam Sinka könyvének második kötetét. Sírtam. Van néhány olyan egyszerű, tiszta, megrendítő része, hogy újra meg újra elerednek a könnyeim, ha olvasom. Ha én tudnék így írni!”

³ Sinka István levele Veres Péternek, Budapest, 1944. március 21., MTA Kézirattára, Ms 5499/55

*

Sinka István egy vésztői zsidó házaspárral, Láng Gyulával és Láng Idával jó kapcsolatot ápolt. Láng Ida költőnő volt. Versei Békés vármegyei hírlapokban és antológiákban jelentek meg. Egyetlen verseskötetét 1944-ben adta ki a Múzsza Kiadó *Tündöklő híd* címen. Több figyelmet érdemelne az a körülmény, hogy Barsi Dénes, Láng Ida és Sinka István versei a himnuszok jegyében találkoznak – mintha egy költői műhelyből kerültek volna ki. A pásztorköltő érdekesebb szavai sem veszélyeztették a Lángékkal való jó kapcsolatot, barátságot. „Ők mutattak nekem egyszer egy nagy albumot, amelyikben Jézus csak mint valami forrófejű keleti zsidógyerek volt feltüntetve, mint szektárius. De Földi Mihály, Szép Ernő, Szomory, Szomaházy, Bús-Fekete, satöbbi, végig az egész brancs, mint nagy magyar írók szerepeltek. Nem is kellett velük vitába szállnom, nekem legalábbis! – elismerték, hogy kicsit bizony hamis állapot. De azért boldogan őrizték otthon az albumot” – írta Sinka. Az ilyen feszült, vibráló szóváltásoknál fontosabb, hogy sokfelé eljuttatták Sinka első verseskötetét. „Megvettek huszonöt vagy harminc kötetet a Himnuszokból, s küldték Pestre, Bukarestbe, a Fekete-tenger partjára, Egyiptomba s ki tudja még merre. Úgy tudom, hogy még Haifába is, Jeruzsálembe is az ő révükön került el. Bizony, Lángék csak egy poros, csendbe temetkezett faluban laktak a Körözs-táján, mégis hova kinyúlt a kezük!”

Balázs Árpád a kedves, hangulatos alföldi kisvárosból, Gyuláról érkezett Vésztőre Sinka Istvánhoz, a Sárrét költőjéhez. Nem kerékpáron, hanem „biciklin” jött, hogy a britek is megértsék. Kócos, nyíratlan haja, kopott öltözéke, széttaposott rossz cipője arról árulkodott, hogy tisztességes szegénységben él. Anyagi körülményeit meghazudtolva mégis érett gomolyát és füstölt szalonnát hozott a Fekete Bojtárnak és családjának. Az enyhén raccsoló, különös vendég még csak nem is újságírónak, hanem írónak mondta magát. Tehette, mert megjelent már egy könyve *Hallgat az Isten* címen, Babits Mihályhoz intézett ajánlással. Ismerte a magyar vidék tollforgatóit Móricz Zsigmondtól Szabó Pálig, Ve-

res Péterig. Elsők között szerzett tudomást új folyóiratok indulásáról, irodalmi társaságok alakulásáról. A harmincas években a *Tisztántúli Figyelő*, a *Magyar Alföld* és a *Délmagyarország* közölte írásait. A *Kelet Népe*-ben Az *algyői kompon* címen elbeszélése jelent meg. A közvetlen vendég és a házigazda hamar összehátrátkoztak és összetegeződtek. Nem sokkal később a „póri költő” szívbeteg felesége a gyulai kórházba került. A vésztői napszámos Sinka István és gyulai barátja a beteget felváltva látogatta. Ilyenkor a Fekete Bojtár Balázs Árpádnál szállt meg. A sorsverte Sinka, szorongásait oldandó, ekkortájt kezdett el publikálni a gyulai lapokba, így a *Békésbe*, a *Gyula Regősbe* és a *Magyar Alföldbe*. A hódmezővásárhelyi írótalálkozóra és a várost körülölelő tanyavilág szervezett kutatására 1935. augusztus 25-étől került sor, három napon át. Az ötletgazda Simándi Béla kardoskúti tanító volt, segítője Karasz Péter, a gazdaifjúság felkészült vezetője. A szervezésről a Gazdaifjak Egyesülete és a Bercsényi Miklós Bajtársi Egyesület gondoskodott. A meghívottak: írók, újságírók (és politikusok) sereglete összetételét tekintve sokszínű volt, mégis a népi írók, falukutatók jelenléte meghatározta az ankét jellegét.

Sinka István, a vésztői Fekete Bojtár a tanácskozás hírét gyulai barátjától, Balázs Árpádtól hallotta. Nem hívták meg őket, mégis némi töprengést követően úgy határoztak, hogy csak elmennek erre a közéleti eseményre. Balázs Árpád cimborája biztatására sorolta azoknak a nevét, akik minden bizonnyal ott lesznek. Bakó Józsefet, Féja Gézat, Illyés Gyulát, Pákozdy Ferencet, Sértő Kálmánt és Szabó Pált említette, de ennél jóval többen jöttek, legalább harmincan voltak. Ott volt még Kárász József, Katona Jenő, Kovács Imre, Matolcsy Mátyás, Nagy Lajos, Nyisztor Zoltán, Oláh György, Paku Imre, Rozványi Vilmos, Simándy Pál, Számadó Ernő, Takács Ferenc munkásképviseelő és mások. A harmadik napon a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumát Buday György, Ortutay Gyula, Tolnai Gábor és Tomori Vilma képviselte.

A népes társaság tagjait a szervezők tanyásgazdákhöz osztották be. A részt vevő írók közül Féja Géza, Illyés Gyula, Paku Imre és Somody Pál nagy szeretettel és elismeréssel emlegették sajtó-

beszámolóikban Greguss Mátét, a negyvenholdas mintagazdát. Féja így ír: „Az első út a Greguss Máték tanyájához vezet. Sokat hallottam már róluk, nagyhírű emberek itt: Tiszántúl. Három nemzedék áll egymás mellett: a nagyapa, az apa s a gyerek, mögöttük pedig a negyvenholdas gyümölcsfa-birodalom. Csak őszibarack fája négyezer darab van. Jó évben négy-öt vagon barackot exportál. Kilenc holdon eperfák borulnak egymásba, drótsövény körülöttük, mert ez a lábasjóság birodalma.”⁴ Nagy Lajos jóval nagyobb földterületen, még eredményesebben gazdálkodó földművessel is találkozott Kruzslicz Flórián személyében. Az ő „[...] birtokán nincs egy fillérnyi teher sem, nem kell kamatokat fizetnie; neki csak az a gondja, hogy az adóját megfizesse s ő maga családjával megéljen.

A százötven hold – pontosan száznegyvenkilenc – kitűnő fekete termőföld, amilyen itt az egész határ. Kruzslicz is, mint a többi tanyás gazda, búzát, árpát, kukoricát termel és állatokat tenyészt.”

Ennél is többet, jobbat szeretne, akár még forradalmi átalakulásra is gondol. Nagy Lajos udvariasan lehűti az igen ambiciózus mintagazdát:

„A forradalomról kénytelen voltam közölni, hogy eddigi ismereteim szerint semmi jót nem hoz a földbirtokos gazdák számára. Ő, Kruzslicz és társai abba a kategóriába tartoznak, amelyet Oroszországban *kuláknak* neveznek s a mezőgazdaság kollektivizálása Oroszországban úgy történt, hogy a kuláktól elvették a földjét, a termelő eszközeit, de őt magát a kollektívba nem fogadták be.”⁵

– Ezt a gazdák, ha nem is tudták, azért sejtették.

A földosztás országos méretekben jogosnak ígérkező követelése nem aratott osztatlan sikert Hódmezővásárhelyen. Ennek az az oka, hogy a városban és tanyavilágában nincs nagybirtok. A középbirtokosok meg nem szeretnék, hogy az ő földjüket osszák ki

⁴ Féja Géza: *Látogatás a kacagó embernél*. Magyarország, 1935. augusztus 28. (XLII. évf. 194. szám), 5. oldal.

⁵ Nagy Lajos: *Találkozás a hódmezővásárhelyi tanyavilággal*. Válasz, 1935. november (II. évf. 11. szám), 662–664. oldal.

a rászorulóknak. Ebben az időben nyomornegyedek Hódmezővásárhely határában is voltak, a gyárakban meg javításra vártak az egészségtelen munkakörülmények. A szónokok közül a legszebb, legigazabb beszédet Takács Ferenc munkásképviseelő mondta, Féja Géza és Kovács Imre elismerte, megdicsérte szónoklatát.

Sinka István és Balázs Árpád bekéredzkedtek Greguss Máté udvarába, így szabad volt nekik ott, a szénakazalban aludni. Sértő Kálmán és Sinka István korábban már levelet váltottak egymással, de személyesen először itt, Vásárhelykútason találkoztak egymással. Sértő nem tudta, hogy a Fekete Bojtár csapnivaló körülmények között, nélkülözve él három gyermekével és beteg feleségével, Papp Piroskával Vésztőn. Meggondolatlan, bántó fogalmazásával, türelmetlen soraival megsértette a pásztorköltőt. Itt, a találkozón alkalma nyílt megkövetni íróársát.

Sértő Kálmán a Greguss-tanyán kapott szállást mint meghívott íróvendég. Nem a szénakazalban, hanem bent a házban, a vendégszobában. Sinka István elhozta magával Hódmezővásárhelyre a Szabó Pál által Biharugrán szerzői diktálás után legépelt kész versepikai művét, a *Pásztoréneket*. Itt adta át Féja Gézának, aki megjelentetéséről gondoskodott a Felvidéken a tornaljai Kazinczy Szövetkezetről. A szervezők nem tudták, hogy ott van Sinkánál első köteténél, a *Himnuszok Kelet kapujában* verseinél jelentősebb műve, a *Pásztorének*. Ha a szervezők ezt megsejtették volna és becsülettel felkérlik, a Fekete Bojtár felolvashatott volna egy szívet gyönyörködtető részletet a találkozót záró rendezvényen. Nem így történt. Az alábbi szemelvény nem hangzott el az irodalmi esten. Pedig ha a szervezők tájékozottabbak és tapintatosabbak, akár itt történhetett volna meg, Vásárhelyen a kiseposz legelső bemutatója.

Pásztorének

*Énekeljünk. Ime szép
este van, leng az ág,
kék füstje csavarog a pipámnak,*

*most élnek a holtak is: a puszta
beszél... Apámra, falumra, anyámra
emlékezem, a tenyérnyi földre, a
juhászkunnyóra, hol béke nélkül is
béke volt.*

*A birkák kerek szemére
emlékszem s a tejre, a tejre,
egyetlen italunkra. Csobolyóban
hozták a bojtárok virradatkor s
én ittam
betelve a lágy, fehér istent,
de titkon, jobbágyi lappangással,
hogy szíven ne üssön az ispán kemény szava...*

Sinka István, 1935

A *Vallomás* című (6 strófából álló) verset az alkalomra „írta és az irodalmi esten elmondta: Sértő Kálmán”. Az itt még csonkítatlan alkalmi költemény Bajcsy-Zsilinszky Endre nemzeti radikális hetilapjában, a *Szabadságban* jelent meg 1935. szeptember 1-jén. Az ügyészség Sértő későbbi köteteiből (*Esett a hó, Sértő Kálmán* [összegyűjtött] versei) kihúzta a felforgatónak minősített ötödik versszakot:

Vallomás

*Én nem keresek soha témát,
Mert bátyáim játszák a némat,
Nagy szerepük van, sokat nyögni,
Korgó gyomorral dörömbölni.
Hervasztja őket úgy az élet,
Mint az ősz a vadvirágos rétet,
Szántanak, vetnek és aratnak,
Ez dukál az elhagyott magyarnak.*

Sértő Kálmán, 1935

A nemzettudat, a szülőföldhöz és a Kárpát-hazához való hűség szívszorító megnyilvánulásait is csokorba lehetne szedni, ki kellene gyűjteni a *Fekete Bojtár vallomásaiból*. Egy példát említek: „Mikor második bárányomat toroztuk, Péter bácsi egy szép szavú kiscsengőt adott nekem, nehogy elbúsuljam magam. Írni nem tudott, azért hát elővette a bicskát s neve helyett a magyar címert és koronát karcolta bele a csengő oldalába. Ő neki, hogy el ne felejtsem, a teljes neve Lomb Péter volt.” A nemzeti szimbólumok tiszteletéről, megbecsüléséről a magyar népművészetből számos hasonló alkotást lehetne említeni, a fafaragástól a fazekasságon át a festett bútorokig és a kazettás mennyezetekig.

A másik példa döbbenetes, balladába illő, vérlázító történet. Nagy Péter 48-as honvéd szomorú halálát, méltatlan pusztulását örökíti meg, aki a temesvári csatavesztés után negyven évet cselédkedett. Ki tudja, utoljára melyik pusztán szolgált? „Verme-sen aztán lyukat vajt a ganédomb tövében és belefeküdt. Elbújt a világ elől, úgy, miként a vad, ha érzi, hogy jön a vég. Valaki hírül hozta, s mikor felkerestük, még élt, de már nem felelt. Nagy hószínű bajsza rátapadt és eltakarta a száját. Kövér legyek zúgtak rajta, hosszú görcsös botja mellé feküdt. Így vonult nyugalomba Nagy Péter.” Még ha ritka, egyedi tragédiáról lenne szó, az akkor sem vetne jó fényt a századforduló és az azt követő évek liberális társadalmi berendezkedésére. A balladák már-már tömeges hullásról, pusztulásról tesznek tanúbizonyságot. A Sinka-balladák hőseiről, a tragédiák családi vagy helytörténeti hátteréről, a versek keletkezési körülményeiről, a magyar hagyománnyal, hiedelemvilággal való találkozási pontjairól a *Fekete Bojtár vallomásaiból* sok mindent megtudunk. A ritka könyv Ács Laji, Dús András, Fűfa Albert, Kun István, Lomb Péter, Mados Zsuzsa, Pogány Sándor, Sallai Mihály, Sólyom László és más szép nevű dolgos szegény emberek, gürcölő asszonyok többnyire halálba forduló, hányatott sorsára vet fényt, közelebb hozva azt az érdeklődőhöz. A nyomor, a kilátástalanság, a magárahagyottság, az alkoholizmus, a gyógyíthatatlan betegség nemritkán az élet-től való teljes elidegenedéshez, öngyilkossághoz vezet. Biharban, Békésben a földi lét súlyos gondjait már kezelni, megoldani képtelen reményvesztett számos esetben maga ellen fordul, fel-

akasztja magát. Erdélyi József *Elkárhozás* című versében, Sinka István *Csengett az ég, pengett a föld* című balladájában siratja el az ilyen idő előtti távozót. Mindkét keserű költeményből idézek egy-egy versszakot:

Elkárhozás

*Egy fergeteges éjszakán,
megunta végre italos,
asszony, gyerek,
bivalyverő éltét a sánta
bivalyos.
Kiment a szénáskert alá,
hurkot vetett egy ágon át,
bedugta eltökélt fejét,
és felakasztotta magát.*

Erdélyi József, 1931

Csengett az ég, pengett a föld

*Indult volna, de
hová is? Tombolt volna tovább,
minek? Kötelet vett a kezébe...
s néhány lepke elszállott egy
szegről villogva az égbe.
És kelt a nap, hozta a hírt:
két góré közt pár ibolya
kéken, mint a kék menny, kinyílt.*

Sinka István, 1942

A *Fekete Bojtár vallomásait* tanulmányozva is találunk ilyen gyászos esetet:

„Közben az egyik szomszédasszonyunk, az öreg Boksáné egy délután feketébe öltözött és felakasztotta magát. Gyógyíthatatlan beteg volt, nem akart hiába a halálra várni. Piroska, mikor meghallotta, sokáig mozdulatlanul ült egyhelybe, lehunyta a sze-

mét, és arcán kiütött a verejték. Azért kisángyunkat ő is átment megnézni, és éjszaka, mikor lassan, meggörnyedten sétáltattam a szilvafák között, egyszer megszólalt és azt mondta: – Olyan most is, mint íletbe vót. Csak az arca sárgább egy kicsit, és már többé nem él!”

*

Dr. Varga Zsigmond ügyvédjelölt és terménykereskedő Sinka István önzetlen híve, jó barátja és elmaradhatatlan vitapartnere volt, a költőhöz hasonlóan három gyermek édesapja. Hozzá járt napszámba a Fekete Bojtár, gyenge vállán, rossz hátán búzával teli súlyos zsákokat cipelt fel Varga Zsigmond padlására.

Ő a harmincas évek elején aktív, szociálisan érzékeny gabona-kereskedő, a helyi, vésztői kisgazdapárti szervezet választott jegyzője. 1932 júniusától az FKGP négy alelnöke közül az egyik Varga Zsigmond. „Naiv, tiszta lelke volt, s ösztöneivel vissza tudott tapogatózni apja és nagyanyja pusztát járó s ekét és ökröt kísérő nyomaira” – olvasható a *Fekete Bojtár vallomásai* II. kötetében.

Zsiga a Független Kisgazdapárt feltétlen híve volt, vakon bízott a pártvezérekben, Eckhardt Tiborban, Nagy Ferencben és Tildy Zoltánban. Sinka nem tartotta alkalmasnak az említett vezetőket a százбайú magyar gondok megoldására. Tildy Zoltán a kiadásra váró himnuszos ciklus legépelésével, Nagy Ferenc a költő első verseskötetének szakszerű ismertetésével (*Himnuszok Kelet kapujában, Független Kisgazda, 1934. január 12., 4. oldal*) nem tudta eloszlatni Sinka István bizalmatlanságát. Dr. Varga Zsigmond, az igaz barát, az elmaradhatatlan vitapartner mindvégig kitartott a Fekete Bojtár mellett. Műveltsége, széles körű tájékozottsága ellenére az ügyvédi vizsgát sohasem tette le. Járt a francia fővárosban 1933. január 14-én, a Párisi Magyar Akadémia Kodály-ünnepén, *A magyar népdal országépítő erejéről* tartott előadást.

Sinka István kedves, szeretett felesége, Papp Piroska hosszan tartó betegség után 1935. július 12-én hunyt el, Gyulán temették el. Balázs Árpád kerített sírásókat és a halottat méltó módon búcsúztató, ékesszóló református lelkészt. A megszenvedett édes-

anya halála a család szétesését eredményezte. A költő a magyar fővárosba indult, hogy az irodalmi életben jobban megmutathassa magát. A legkisebb gyereket, Zoltánt a nagyanyja hazavitte az elszakított Nagyszalontára. Jankót a pásztorköltő barátja és támogatója, dr. Varga Zsigmond ügyvédjelölt vette magához. Ferkó egy öreg boltosnénál Vésztőn maradt. A Budapestre távozó költőt a vasútállomásra hűséges vésztői barátja kísérte ki. Az elszánt Sinka mélyről feltörő búcsúszavait a *Fekete Bojtár vallomásaiból* ismerjük: „Nem fordulhatok többet vissza, még akkor sem, ha azzal a sír göröngyeitől szabadulnék.” Körülbelül fél órát vártak a gyulai motorra, fél óra alatt vagy hatszor elbúcsúztak. Végül a vicinális ablakából látottakra így emlékezik a székesfővárosba távozó, jobb magyar jövőről álmodó költő, az önvallomás és társadalomrajz szerzője. „Ameddig be lehet látni körül, néztem a tájat, s arra gondoltam, hogy az enyémen kívül porban, esőben, sárban mennyi kín és küzdelem omlik el.” A *Fekete Bojtár vallomásai* II. kötete ezzel zárul.

Sinka munkásságát világirodalmi összefüggésekben Várkonyi Nándor mutatja meg még a háború idején: „A szakadékos sors szakadékos lelkű embert és szakadékos lírájú író-t nevelt belőle. Ez az alkat Gorkijra emlékeztet; »gorkij«, tudjuk keserűt jelent, az orosz író ezt a szót választotta jellemző álnévül, de ami a szláv Gorkijnál inkább csak fanyarság, lelki depresszió, a magyar bojtártárgyereken vad tűz, maró füst, dühös vihar és villámlás. Vád. Életét és társaiét vádnak érzi, dokumentumnak arra, hogy mit bírhat el az ember, de mit nem bírhat el a társadalom. Amit Ilylyés Gyula a dunántúli ember higgadtabb vérmérsékletével ír le, azt Sinka az alföldi nomád féktelen izgalmával szakítja ki magából.” (*Sorsunk, 1942. november–december*)

Lajtos Nóra

A háromszemű olvasó

Roland Barthes francia irodalomteoretikus *A szerző halála* (1968) utáni egyik leghíresebb munkájában szól *A szöveg örömről*, amelyet három szinten különböztet meg, s amelyet én a *háromszemű olvasó* terminológiájával ekképpen gondolom el: az olvasó egyik szemével szinte fetisizálja a szöveget, örömként éli meg létezését. Másik szemével úgy olvassa a művet, hogy azt folyamatában látja, halad benne előre, és mintha az a *vágy* dominálna benne: bárcsak ne érne véget még a szöveg. A harmadik – látenszen meglévő – szeme az olvasónak arra nyit horizontot, hogy akár ő is tudna ilyet alkotni, és ezzel az inspiratív voltával kelthet a szöveg az olvasóban *gyönyört*. Az öröm-vágy-gyönyör a testiség felé nyit utat: a *szövegtest* szemmel való „letapogatása” az emberi elmének köszönhetően olvasmánnyá válik, olyan zsákmánnyá, amelyet mindinkább be kíván kebelezni az olvasó. A *szövegkorpusz* ebben a mozzanatban megsebződik: az olvasás aktusa úgy ejt sebet a szövegen, hogy „kiharapdálja” belőle, ami a számára lényeges, és az általa lerágott szövegcsonton hagyott szöveghúst hátrahagyva nem foglalkozik vele, nem rágja át magát még egyszer rajta. Legalábbis a legtöbb olvasó ebbe a „fajba” tartozik. Érdekes aktus a szöveg primer olvasata után annak szekunder olvasata: ilyenkor már csak kétszemű az olvasó, az első szeme világát elveszti, hiszen már az a fajta szövegöröm, amely az elsődleges olvasatnál még jelen van, itt eltűnik, ugyanakkor a másik szemnek megvan a lehetősége, hogy olyan szöveghúsokat is megízleljen, amelyek másodjára kerülnek csak elébe. Azokon lehet rágódni, újabb olvasmány-ízélménnyel gyarapodni. A harmadik szem filozófiája a legizgalmasabb kérdés ebből a szempontból. Második olvasatra szétnyílik az olló: egyik szára a Semmibe mutat, azaz nem jön létre a vágyból újabb szöveg, a másik szára a Léthe (Történetbe) mutat, azaz megkonstruálódik egy új

vágy-szöveg. A Lét és a Semmi kapcsán méltán juthat eszünkbe az egzisztencializmus alapműve Sartre-tól. Akár ezen az úton is elindulhatunk, a lényeg mindig az, ami az olvasáskor bekövetkezik: az eltévelyedés a szerzői akarattól, amelynek természetszerűleg nem lehetünk birtokában, de vigaszként ott csenghetnek fülünkbe Heidegger szavai, mely szerint mindenki eltéved, de legalább ugyanabban az erdőben.

Visszatérve egy *pillanatra* Barthes-hoz. Utolsó művét, a *Gyásznaplót* az anyja halála utáni napon kezdte el írni, 1977-ben, de közben nyomot hagyott *Világoskamra* című művével is a fotográfia történetében. Egyik jellegzetes szövegrészlet Barthes-tól az, amelyben édesanyja fotográfiája fölött medítál, miközben az érző irodalomtudós is megnyilatkozik.

Mintha csak Pilinszky *Depresszióját* olvasnánk:

*Anyám fényképét nézem a falon,
s még az ő egykor szeretett
pillantása is oly merev most,
merevebb egy kavicsnál. S ami rosszabb,
épp oly közönyös, mint az én
tekintetem, mely szembenéz vele.*

Hans Belting *A médium transzpanenciája* című írásában olvashatjuk: „A kép kiszabadítása primer anyagiságából megnyitja a médium határait. Sejtjük, hogy a médiumot azért keltjük életre, hogy saját képeinket kapjuk vissza.” A vers alapszituációja – egy fotográfia nézése – nem másként írható le, mint „olvasható” képként. Ahogyan a szöveg sem egyszerűen olvasható: ahhoz, hogy olvasni tudjuk, látnunk kell a szöveget: az olvasás aktusában oldódik fel a látás aktusa, ahogyan a kép olvasása is ekképpen nyer értelmet. A lírai én és édesanyja közötti merev szemkontaktus / „kommunikáció” külön narratívává válik: mindkettőjük tekintete merev. Az egyik joggal az, és nemcsak ontológiailag az, hanem mert pillanatfelvételtől van szó, a másik, a lírai alanyé pedig az emlékek szembe tolulása miatt válhat merevvé. Az egykori „sze-

retett pillantás”-sal szemben a költői én „közönyös tekintete” áll: a közöny szó szinonimája nyelvünkben a *merev* szó is, amit Pilinszky már kétszer „elhasznált” versében. Ez a szenvtelen magatartás a lírai én számára szinte elfogadhatatlan. Első olvasásra kíváncsivá tesz bennünket a vers címe, ami egyenesen beszírpant a vers testébe, a benne-levés pillanatában – akaratunktól függetlenül is – azonosulunk a lírai aposztrophéval, és azt gondolhatjuk, talán a lecsupaszított versbeszéd miatt is: ilyen mi magunk is tudtunk volna írni.

De ez már a harmadik szem poétikája. *Gobelin* című versemet ideidézve:

*Gobelin képében jön élém anyám.
Kivarrt arcán még látszik a gyűrődés.
Majd kasírozzák, és bekeretezik.
Anyám mosolyát.
Hogy kitartson jövő tavaszig.*

Predák Anna

Pára

*Sár és akáctüskék fednek vastagon belülről,
a légzés forró és keserű.
Hallom, ahogy madarak énekelnek a piszkos ablakon át,
lázálmaimban vezetni tanulok az erdőn keresztül.*

*Rándíts görcsbe és kezdj előlről,
kapard le a zsírt hajamról.
Ne csak próbálj tűzbe nyúlni,
aztán kelleni fog a lángot.*

*Akármeddig nyálazhatod az ujjaid,
odaképzelted a sercegést,
a valósághoz határozott mozdulatok kellenek.
Bőrkeményedések.*

*Szédülsz a zárt fürdőszobaajtó mögött,
talpad alatt izzad a csempe,
és csak most jut eszedbe megkérdezni,
biztosan itt van-e a helyed.*

*Menj haza,
vagy annál is jobb:
maradj otthon.
Betegedj bele a kedvemért.*

Angyal kartonpapírból

*Pedig nemrég még rángott a szemem,
duplán pislogott.*

*Gyertyafényben ereszkedtek le hozzám,
tervrajzokat köpködtek a hajamba,
én meg tetűfésűvel kipiszkáltam, egészzé gyúrtam a részeket
tenyeremben.*

*Kosárpalánkra dobtam a legtöbb ötletem.
Van, ami fogalmam sincs, mikor került helyére.*

*Ha izgalomra vágysz, hajolj víztükör felé, verd magad arcon.
Oldj meg régi keresztretrejtvényeket csukott szemmel.
Mindig fogaiddal nyisd ki nagyapád bicskáját.
Rúgd szét az út menti pitypangokat.
Hajtogass újat.*

Csak hagyj feküdni a nedves aszfalton.

PREDÁK ANNA 2005-ben született Budapesten, és tanulmányait is ott végezte. Jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem hallgatója, szabadidejét főként az írásnak szenteli.

- 3 **Böszörményi Zoltán:** Heidegger apokrif levele Hannah Arendtnek Párizsba (vers)
- 5 **Laczkó Mária:** Szerelem (próza)
- 15 **Balázs F. Attila:** A fa; Visszaszámlálás; Klip (versek)
- 18 **Móritz László:** Világraszóló gyorsvonal... (próza)
- 23 **Nagy Koppány Zsolt:** Az örökkévalóság; A rettegett telefonhívás; Edzőterem; Circulus vitiosus; Baleset; Tücsökzene (versek)
- 27 **Sztaskó Richard:** Válasz helyett (próza)
- 32 **Jancsó Lula:** Ablakban (vers)
- 33 **Csollán Tamara:** A mostoha (próza)
- 36 **Nagypál István:** Homokvárak (vers)
- 37 **Botos Máté:** Az idézet (próza)
- 41 **Lajtos Nóra:** Jégetűd h-mollban (vers)
- 42 **Nagy Zopán:** Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. VII. (próza)
- 46 **Hudy Árpád:** Hetven év, hetven mondat
- 49 **Edwin Morgan:** Münchausen báró meséiből, 2. rész – Turczy István fordítása
- 54 **Juhász Kristóf:** Játék Isten erdejében (Kollár-Klemencz László: Anyám tenyere)
- 59 **Gáspár Ferenc:**
Nem minden rózsaszín (Domonkos László: Isten hírével)
Feljegyzések egy csúnyácskább lányról (Viktor Jerofejev: A nagy gopnyik)
- 66 **Bakonyi István:** A civilizáció vége (Prax Levente: Erőtér)
- 68 **Losonczy Attila:** A boldogság ultramarinkék madara (Finy Petra: Ultramarin)
- 71 **Takáts Fábián:** „Stefáról” (Pataki Gábor–Szücs György: Stefanovits)
- 74 **Arany Zsuzsanna:** Újragondolt fejezetek a Kosztolányi-életrajzból 6. – Magyarság és európaiság (esszé)
- 93 **Bakó Endre:** „Kiderült, hogy szimpatizálunk” – Zilahy Lajos és a Híd főmunkatársai (esszé)
- 111 **Medvigy Endre:** Kései tanúságtétel (esszé)
- 148 **Lajtos Nóra:** A háromszemű olvasó (esszé)
- 151 **Predák Anna:** Pára; Angyal kartonpapírból (debüt)

○ **Böszörményi Zoltán:**

Heidegger apokrif levele
Hannah Arendtnek Párizsba

○ **Laczkó Mária:** Szerelem

○ **Balázs F. Attila:**

A fa: Visszaszámlálás; Klip

○ **Móritz László:**

Világraszóló gyorsvonalat...

○ **Nagy Koppány Zsolt:**

Az örökkévalóság: A rettegett telefonhívás;
Edzőterem; Circulus vitosus; Baleset;
Tücsökműzene

○ **Sztaskó Richard:** Válasz helyett

○ **Jancsó Lula:** Ablakban

○ **Csollán Tamara:** A mostoha

○ **Nagypál István:** Homokvárak

○ **Botos Máté:** Az idézet

○ **Lajtos Nóra:** Jégetűd h-mollban

○ **Nagy Zopán:**

Átjárások / Könyv-nyitogatások, no. VII.

Hudy Árpád: Hetven év, hetven mondat

Edwin Morgan:

Münchausen báró meséiből, 2. rész –

Turezi István fordítása

Arany Zsuzsanna:

Újragondolt fejezetek a Kosztolányi-életrajzból 6. –
Magyarország és európaiság

Bakó Endre:

„Kiderült, hogy szimpatizálunk” –
Zilahy Lajos és a Híd fõmunkatársai

Medvigy Endre: Kései tanúságtétel

Lajtos Nóra: A háromszemű olvasó

1000 FORINT • 10 RON • 2,20 EURÓ

Nemzeti
Kulturális
Alap